

שותפות בעירבון מוגבל
יהודים וערבים

ישראל 2017

תמר הרמן
חנן כהן / פאדי עומר / אלה הלר / ציפי לזר-שואף

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

שותפות בעירבון מוגבל
יהודים וערבים

ישראל 2017

תמר הרמן
חנן כהן / פאדי עומר / אלה הלר / ציפי לזר־שואף

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

A Conditional Partnership: Jews and Arabs, Israel 2017

Tamar Hermann

Chanan Cohen, Fadi Omar, Ella Heller, Tzipy Lazar-Shoef

עריכת הטקסט: ענת ברנשטיין, עירית שטייניץ

עיצוב הסדרה: לוטה עיצובים

עימוד: אירית נחום

הדפסה: גרפוס פרינט, ירושלים

מסת"ב 978-965-519-209-4 ISBN

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר ידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני או אחר – כל חלק שהוא מהחומר בספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

© כל הזכויות שמורות למכון הישראלי לדמוקרטיה (ע"ר), תשע"ח

נדפס בישראל, 2017

המכון הישראלי לדמוקרטיה

רח' פינסקר 4, ת"ד 4702, ירושלים 9104602

טל': 02-5300888

אתר האינטרנט: www.idi.org.il

להזמנת ספרים:

החנות המקוונת: www.idi.org.il/books

דוא"ל: orders@idi.org.il

טל': 02-5300800 ; פקס: 02-5300867

הדברים המתפרסמים בספר זה אינם משקפים בהכרח את עמדת המכון הישראלי לדמוקרטיה.

כל פרסומי המכון ניתנים להורדה חינם, במלואם או בחלקם, מאתר האינטרנט.

תוכן העניינים

9	ממצאים עיקריים
13	הקדמה
16	1. רקע מחקרי על קצה המזלג
18	2. מטרות המחקר המוצג כאן
18	3. מבנה הדוח
19	4. ניתוח ממצאי הסקר
20	5. המתודולוגיה
23	חלק ראשון / שניים ביחד וכל אחד לחוד? יחסי יהודים-ערבים בישראל בראי עמדות הציבור
25	פרק 1 / זהויות עיקריות ומשניות והשלכותיהן
51	פרק 2 / הקשר לארץ ולהגדרת ישראל "מדינה יהודית ודמוקרטית"
68	פרק 3 / לשאלת השותפות במדינה ובחברה
86	פרק 4 / אנשים ביום-יום
107	חלק שני / חיי יהודים וערבים בישראל בראי הסטטיסטיקה
140	סיכום / יהודים וערבים, ישראל 2017 – יחסים בהפרעה
147	נספחים
149	נספח 1 / התפלגות התשובות בסקר (יהודים וערבים)
176	נספח 2 / ההרכב החברתי-דמוגרפי והגדרות עצמיות (מדגם 2017)
183	צוות המחקר

תרשימים

- 28 **תרשים 1.1** / האם אתה רואה את עצמך בעיקר כ? (יהודים)
- 29 **תרשים 1.2** / האם אתה רואה את עצמך בעיקר כ? (ערבים)
- תרשים 1.3** / לאיזו קבוצה בחברה הישראלית אתה מרגיש שייך? (קבוצה חזקה ודי חזקה, יהודים וערבים)
- 33 **תרשים 1.4** / האם אפשרי או לא אפשרי שערבי אזרח ישראל שמרגיש חלק מן העם הפלסטיני יהיה גם אזרח נאמן למדינת ישראל? (יהודים)
- 35 **תרשים 1.5** / באיזו מידה אתה מרגיש את עצמך חלק מהחברה הישראלית? (יהודים וערבים)
- 36 **תרשים 1.6** / עד כמה הערבים אזרחי ישראל מרגישים כיום חלק מהחברה הישראלית? (יהודים) / עד כמה היהודים רואים כיום בערבים חלק מהחברה הישראלית? (ערבים)
- 38 **תרשים 1.7** / "אני מרגיש גאווה כשישראל זוכה בהישג חשוב, למשל בספורט או במדע" (יהודים וערבים)
- 39 **תרשים 1.8** / "כדי לשמור על הזהות היהודית (ליהודים) / ערבית (לערבים) עדיף שהיהודים והערבים יחיו בנפרד אלה מאלה" (יהודים וערבים)
- 41 **תרשים 1.9** / "חברי הכנסת הערבים מייצגים היטב את המגזר הערבי מבחינת ההבדלים וההסכמות בתוך הציבור הערבי" (מסכימים, יהודים וערבים)
- 43 **תרשים 1.10** / "הרשימה המשותפת מייצגת היטב את האזרחים הערבים" (מסכימים, יהודים וערבים)
- 46 **תרשים 1.11** / "ועדת המעקב העליונה מייצגת היטב את האזרחים הערבים" (מסכימים, יהודים וערבים)
- 48 **תרשים 2.1** / למי יש קשר חזק יותר לארץ – ליהודים או לערבים? (יהודים וערבים)
- 52 **תרשים 2.2** / "רוב הערבים אזרחי ישראל לא השלימו עם קיומה של המדינה ותומכים בחיסולה" (מאוד מסכימים ודי מסכימים, יהודים, לפי שנים)
- 53 **תרשים 2.3** / מהי היהדות? (יהודים וערבים)
- 55 **תרשים 2.4** / "ישראל יכולה להיות באותו זמן גם מדינה יהודית לגמרי וגם מדינה דמוקרטית לגמרי" (בטוחים או חושבים שיכולה, יהודים וערבים)
- 57

- 58 **תרשים 2.5 /** "לישראל יש הזכות להיות מוגדרת מדינת הלאום של העם היהודי"
(ערבים)
- 60 **תרשים 2.6 /** "יש לקחת את זכות ההצבעה ממי שלא מסכים להצהיר שישראל היא
מדינת הלאום של העם היהודי" (מאוד מסכימים ודי מסכימים, יהודים, לפי משתנים
שונים)
- 61 **תרשים 2.7 /** "המשטר בישראל הוא דמוקרטי גם לאזרחים הערבים" (יהודים
וערבים)
- 63 **תרשים 2.8 /** "בישראל צריכות להיות לאזרחים היהודים יותר זכויות מאשר
לאזרחים הערבים" (יהודים)
- 64 **תרשים 2.9 /** "צריך לאפשר לערבים אזרחי ישראל לרכוש קרקעות" (יהודים)
- 66 **תרשים 2.10 /** "רצוי להוסיף ללוח השנה הישראלי חג חדש שיציין את האזרחות
המשותפת של כל אזרחי ישראל, יהודים וערבים" (מאוד מסכימים ודי מסכימים,
יהודים וערבים)
- 69 **תרשים 3.1 /** האם ככלל, בשנים האחרונות, בעיקר מאז אירועי אוקטובר 2000,
יחסם של הערבים אזרחי ישראל למדינת ישראל בהשוואה ליחסם אליה בעבר הוא
חיובי יותר או שלילי יותר? (יהודים) / האם בשנים האחרונות, בעיקר מאז אירועי
אוקטובר 2000, הרגשתך כלפי מדינת ישראל היא, ככלל, חיובית יותר או שלילית
יותר? (ערבים)
- 70 **תרשים 3.2 /** "מדינת ישראל צריכה לתת תקציבים שווים ליישובים יהודיים
וליישובים ערביים" (מאוד מסכימים ודי מסכימים, יהודים, לפי מחנה פוליטי)
- 72 **תרשים 3.3 /** "המדינה צריכה לדאוג לכך שבשירות הציבורי יהיה לערבים אזרחי
ישראל ייצוג לפי חלקם היחסי באוכלוסייה" (יהודים וערבים)
- 73 **תרשים 3.4 /** "המדינה צריכה להכין ולהוציא לפועל תכנית כוללת לסגירת הפערים
בין האזרחים הערבים לאזרחים היהודים" (מאוד מסכימים ודי מסכימים, יהודים
וערבים)
- 75 **תרשים 3.5 /** "החלטות גורליות למדינה בנושאי שלום וביטחון צריכות להתקבל
ברוב יהודי" (יהודים, לפי שנים)
- 76 **תרשים 3.6 /** "החלטות גורליות למדינה בנושאי שיטת הממשל ומבנה הכלכלה
והחברה צריכות להתקבל ברוב יהודי" (מאוד מסכימים ודי מסכימים, יהודים,
לפי שנים)

- 77 **תרשים 3.7 /** האם אתה תומך או מתנגד לכך שהמפלגות הערביות יסכימו להצטרף לממשלה, כולל מינוי של שרים ערבים? (ערבים)
- 78 **תרשים 3.8 /** האם אתה תומך או מתנגד לצירוף של מפלגות ערביות לממשלה, כולל מינוי שרים ערבים? (מתנגדים, יהודים, לפי שנים)
- 79 **תרשים 3.9 /** האם צריך לחייב את המדינה לשתף אנשי מקצוע ערבים בקבלת החלטות בגופים ציבוריים? (יהודים וערבים)
- 80 **תרשים 3.10 /** האם אתה תומך או מתנגד לכך שכל אזרח, יהודי או ערבי, שהוא בגיל המתאים ופטור משירות צבאי יהיה חייב על פי חוק בשירות אזרחי? (יהודים וערבים)
- 81 **תרשים 3.11 /** האם אתה תומך או מתנגד לכך שכל אזרח, יהודי או ערבי, שהוא בגיל המתאים ופטור משירות צבאי יהיה חייב על פי חוק בשירות אזרחי? (מתנגדים, ערבים, לפי זהות עיקרית ודת)
- 82 **תרשים 3.12 /** "צריך ללמד בכל בתי הספר בישראל את נקודות המבט של היהודים ושל הערבים בנוגע להיסטוריה של הסכסוך ביניהם" (יהודים וערבים)
- 84 **תרשים 3.13 /** נכונות או התנגדות לשלב את הערבים במוסדות המדינה (יהודים, לפי משתני רקע)
- 87 **תרשים 4.1 /** האם היחסים בין אזרחי ישראל היהודים ואזרחי ישראל הערבים הם כיום: (יהודים וערבים)
- 90 **תרשים 4.2 /** ואיך היחסים האלה היום בהשוואה ליחסים שהיו בין האזרחים היהודים והאזרחים הערבים בשנים הראשונות של המדינה? (יהודים וערבים)
- 91 **תרשים 4.3 /** "אפילו אם הערבים מתאימים יותר ללימודים או לעבודה, יהודים תמיד מתקבלים לפנייהם" (ערבים)
- 93 **תרשים 4.4 /** "בישראל צריך קודם כול לתת עבודה ליהודים ורק אחר כך לערבים" (מאוד מסכימים ודי מסכימים, יהודים, לפי קבוצות רקע)
- 94 **תרשים 4.5 /** איך היית מגדיר את היחסים בין העובדים היהודים לעובדים הערבים במקום העבודה? (יהודים וערבים שענו שעבדו במקום עבודה מעורב)
- 95 **תרשים 4.6 /** "אני משתדל שלא להיכנס ליישובים ערביים/יהודיים" (יהודים וערבים)
- 97 **תרשים 4.7 /** "אני משתדל שלא להיכנס ליישובים ערביים" (מאוד מסכימים ודי מסכימים, יהודים, לפי קבוצות משנה)

- 98 **תרשים 4.8 /** כשאתה במקום ציבורי בסביבה של יהודים, האם אתה מרגיש חופשי לדבר בערבית? (ערבים)
- 99 **תרשים 4.9 /** "אני מעדיף לשתוק ולא לבטא את הדעה הפוליטית שלי בנוכחות אנשים שאני לא מכיר" (מאוד מסכימים ודי מסכימים, יהודים וערבים, לפי שנים)
- 100 **תרשים 4.10 /** האם התכונות הבאות נכונות או לא נכונות לגבי הערבים/היהודים בישראל? (די נכון ונכון מאוד, יהודים וערבים)
- 104 **תרשים 4.11 /** האם יש לך חברים ערבים/יהודים בפייסבוק? (יהודים וערבים)

ממצאים עיקריים

- מערכת היחסים בין יהודים לערבים במדינת ישראל היא מורכבת ומתקיימת בשלוש רמות, לא בהכרח חופפות: רמת המדינה, רמת החברה והרמה הבינ־אישית. תוצאות המחקר מראות כי בעוד שברמת המדינה ניתן להבחין בבירור באי־הסכמות מהותיות בין יהודים לערבים, ברמת החברה, ויותר מכך – ברמה הבינ־אישית היום־יומית, היחסים פחות מתוחים, ובתחומים מסוימים הם חיוביים ממש.
- שתי הזהויות העיקריות המתחרות אצל היהודים הן הזהות הישראלית והזהות היהודית. בעת הזו, שיעור המגדירים את עצמם "בעיקר ישראלי" (38%) עולה על שיעור המגדירים את עצמם "בעיקר יהודי" (29%).
- אמנם אין מדובר בחפיפה מלאה, אבל אצל היהודים לחילוניות יש קשר חזק עם ההגדרה העצמית העיקרית "ישראלי". הזהות המסורתית מפוצלת בין שתי הזהויות – הישראלית והיהודית; הדתיות מטה בבירור לכיוון בחירה בזהות היהודית כזהות העיקרית; ואילו החרדיות מפוצלת בהגדרת הזהות העיקרית בין הזהות היהודית לזהות החרדית.
- ככלל, מי שמזהים את עצמם ובראשונה כיהודים, נוטים להציג עמדות מפלות ומדירות יותר כלפי ערבים בהשוואה למי שמזהים את עצמם בעיקר כישראלים.
- בהתאם למסקנות הסעיף הקודם, חרדים, דתיים ואנשי ימין נוטים להתנגד לשוויון אזרחי בין יהודים לערבים או לתמוך בתפיסה מצומצמת בלבד שלו. לעומת זאת, שיעורים גבוהים מקרב אנשי המרכז שמאל והחילונים נוטים לתמוך בגישה אזרחית מרחיבה.
- שתי הזהויות המובילות בקרב הערבים הן הזהות הערבית (39%) והזהות הדתית (מוסלמית, נוצרית או דרוזית) (34%). רק מיעוט מקרבם (14%) תופסים את הפלסטיניות כמוקד ההזדהות העיקרי שלהם, ומיעוט קטן עוד יותר (10%) תופסים כך את הזהות הישראלית.
- הזהות העיקרית הפלסטינית שכיחה יותר אצל מוסלמים, צעירים, משכילים וכן אצל מי שיש להם קרובי משפחה מדרגה ראשונה בשטחים. המיעוט שמגדירים את עצמם כפלסטיניים נוטים להציג עמדות ביקורתיות יותר כלפי מדינת ישראל וכלפי היהודים הישראלים והם ספקנים יותר לגבי אפשרות השתלבותם במדינה.
- רוב המרואיניים הערבים (69%) מדווחים שהם מדברים עברית שוטפת, בהשוואה למיעוט זעום בלבד מהיהודים (6%) המדברים ערבית. משמעות הדבר היא שהנעשה בצד היהודי נהיר יותר לערבים מאשר הנעשה בצד הערבי ליהודים. הערבים גם מעידים על תחושת נוחות אישית גדולה יותר בסביבה יהודית מאשר יהודים בסביבה ערבית.

- רוב היהודים (68%) סבורים שאי־אפשר גם להרגיש חלק מהעם הפלסטיני וגם להיות אזרחים נאמנים למדינת ישראל. רק בשמאל היהודי יש רוב שתופסים אפשרות כזאת כשימחה.
- רוב היהודים (63%) סבורים שהערבים מרגישים שהם אינם חלק מהחברה הישראלית. בדומה, רוב הערבים (69%) סבורים שהיהודים אינם רואים בהם (בערבים) חלק מהחברה הישראלית.
- רוב המרוויינים הערבים, אם כי פחות מן הרוב בקרב היהודים, מדווחים שהם מרגישים חלק מהחברה הישראלית (54%) וגאים בהישגיה של ישראל בתחומים כמו ספורט ומדע (66%). שיעור נמוך יותר מן הערבים המוסלמים מרגישים כך בהשוואה לנוצרים ולדרוזים.
- הן בקרב הערבים (42%) והן בקרב היהודים (51%) ההערכה השכיחה היא שאיכות היחסים כיום בין שני הלאומים היא "ככה־ככה". שיעור גבוה אצל הערבים (48%) סבורים גם שהיחסים כיום גרועים מהיחסים בין שני הציבורים בשנות המדינה הראשונות.
- רוב קטן בקרב היהודים (52%) סבורים שמוטב שהיהודים והערבים יחיו בנפרד כדי שהיהודים יוכלו לשמור על זהותם היהודית. בקרב הערבים, לעומת זאת, הרוב (77%) אינם מעוניינים בחיים נפרדים. בציבור היהודי – חרדים, דתיים ואנשי ימין נוטים לתמוך בהפרדה הרבה יותר משנוטים לה חילוניים או אנשי מרכז ושמאל. בקרב הערבים, הדרוזים הם הקבוצה שתומכת יותר מכול בהפרדה הקבוצתית, ואילו הנוצרים הם הקבוצה בציבור הערבי המסתייגת ביותר מהפרדה.
- מעט יותר ממחצית מהמדגם הערבי (56%) סבורים שחברי הכנסת הערבים, הרשימה המשותפת וועדת המעקב העליונה של הציבור הערבי בישראל מייצגים היטב את המגזר הערבי במדינה, לעומת מיעוט בקרב היהודים (35%) והדרוזים הסבורים כך.
- רוב קטן בקרב היהודים (52.5%) סבורים שהערבים בישראל לא השלימו עם קיומה של מדינת ישראל והיו רוצים בחיסולה (עלייה בשיעור הסבורים כך בהשוואה לסקרים קודמים). לתפיסה זו יש רוב ברור בקרב אנשי ימין, חרדים, דתיים ומסורתניים.
- רוב בקרב היהודים (59%) סבורים שישראל יכולה להיות גם מדינה יהודית במלוא מובן המילה וגם מדינה דמוקרטית. כמחצית מהערבים (52%) מסכימים אף הם שישראל יכולה להתאים במלוא מובן המילה לשתי ההגדרות הללו.
- רוב המרוויינים הערבים בסקר (67%) ענו שלמדינת ישראל אין זכות להיות מוגדרת מדינת הלאום של העם היהודי. גם בקרב הדרוזים – אף שהם קרובים יותר בעמדותיהם בנושאים רבים ליהודים – מצאנו רוב לסבורים שאין לישראל זכות כזאת. בה בעת רוב היהודים (58%) חושבים שצריך לשלול את זכות הבחירה ממי שאינו מוכן להצהיר שישראל היא מדינת הלאום של העם היהודי. מדובר, אם כן, בנקודת מחלוקת קשה ומהותית בין שתי הקבוצות.
- נקודת מחלוקת נוספת היא שאלת היחס מצד השלטון הישראלי לציבור הערבי. רוב היהודים (67%) חושבים שישראל היא דמוקרטית גם לאזרחים הערבים, אך רק מיעוט בקרב הערבים (45%) מסכימים עם קביעה זו.

- נתוני הסקר השונים מורים כי רוב גדול בציבור הערבי מעוניינים בשוויון מלא בכל תחומי החיים ובשותפות בקבלת ההחלטות בכל הנושאים העומדים על סדר היום הציבורי הכללי. ואולם, רוב הערבים (77%) סבורים שככלל, לאורך השנים השלטון הישראלי לא התנהג באופן שוויוני והוגן כלפי הערבים. כמחצית מן היהודים (52%), רובם מהמרכז ומהשמאל אך גם שיעור מסוים מהימין, מסכימים אף הם שבישראל ישנה אפליה של הערבים.
- שיעור גבוה בקרב המרואיינים הערבים (43%) דיווחו שהרגשתם כלפי מדינת ישראל בשנים האחרונות (מאז אירועי אוקטובר 2000) היא שלילית יותר. גם בקרב היהודים הרוב (60%) סבורים שהיחס של הציבור הערבי למדינה נעשה שלילי יותר ויותר.
- רק מיעוט בקרב היהודים (40%), אם כי לא מיעוט מבוטל, חושבים שבישראל צריכות להיות ליהודים יותר זכויות מאשר לאזרחים הערבים. ואולם כאשר משווים את חמש המדידות של העמדות בנושא זה בשנים האחרונות, מתברר כי בסקר הנוכחי שיעור היהודים שמתנגדים לזכויות יתר ליהודים הוא הנמוך ביותר.
- רוב גדול הן בקרב יהודים (64%) הן בקרב ערבים (90%) סבורים שהמדינה צריכה להכין ולהוציא לפועל תכנית כוללת לצמצום הפערים בין האזרחים הערבים לאזרחים היהודים.
- עם זאת, רק מיעוט מהיהודים (29%) סבורים שצריך לאפשר לערבים לרכוש קרקע בכל מקום במדינה. רובם (41%) סבורים שיש לאפשר זאת אך ורק ביישובים או בשכונות של ערבים, או לא לאפשר כלל (25%).
- אמנם בקרב היהודים יש רוב מסוים שחושבים שצריך להעניק לערבים יחס שווה והוגן בתחומי התעסוקה (59.5%) והתקצוב ליישובים (58%), אבל רק מיעוט, שהולך וקטן בשנים האחרונות, מוכנים לתת לערבים דריסת רגל בקבלת החלטות, למשל בנושאי שלום וביטחון (16%) או ממשל וכלכלה (24%). רוב היהודים (66%) אף מתנגדים לצירוף מפלגות ערביות לממשלה ולמינוי שרים ערבים.
- רוב הערבים (71%) מעוניינים שהמדינה תשתף אנשי מקצוע ערבים בתהליך קבלת ההחלטות בגופים ציבוריים הנוגעות לכלל הציבור, אך רק מיעוט מהיהודים (33%) סבורים שיש לחייב את המדינה לנהוג כך.
- שיעור גבוה מאוד גם אצל היהודים (69%) וגם אצל הערבים (74%) מעידים שהם עבדו בעבר או שהם עובדים כיום במקום עבודה שיש בו גם עובדים יהודים וגם עובדים ערבים. רוב מכריע מתוכם (89.5% בקרב יהודים ו-95% בקרב ערבים) מגדירים את היחסים בין העובדים משני הלאומים כטובים או טובים מאוד.
- למיעוט לא קטן בשתי הקבוצות (33% בקרב יהודים ו-47% בקרב ערבים) יש חברים ברשת הפייסבוק בני הקבוצה האחרת, אף כי ערבים חשופים ברשת ליהודים הרבה יותר משהערבים חשופים בה ליהודים.

- רוב היהודים (58.5%) אומרים שהם משתדלים שלא להיכנס ליישובים ערביים, לעומת מיעוט זניח בלבד של ערבים (16%) המדווחים כי הם נמנעים מכניסה ליישובים יהודיים. רוב הערבים (71%) מדווחים גם שהם מרגישים נוח לדבר ערבית במקומות ציבוריים בסביבה של יהודים.
- בסדרת שאלות על סטראוטיפים מצאנו כי הערבים תופסים את היהודים במידה זהה או חיובית יותר בכל הפרמטרים לעומת תפיסת המרואיינים היהודים את הערבים, למעט פרמטר הבדלנות: הערבים סבורים בשיעור גבוה יותר (49%) כי היהודים נוטים לבדל את עצמם ממי שאינו יהודי, לעומת התפיסה המקבילה של היהודים (40%) את הערבים. היהודים החרדים מייחסים לערבים סטראוטיפים שליליים יותר משאר היהודים.
- כאמצעי סמלי לקירוב בין שתי הקבוצות, רוב הערבים (67%) נכונים לצרף ללוח השנה הישראלי חג חדש שיציין את האזרחות המשותפת של כל אזרחי ישראל, אך רק מיעוט מהיהודים (31%) תומכים בכך. ההתנגדות בציבור היהודי לחג אזרחי משותף בולטת בקרב חרדים, דתיים ואנשי ימין.
- רוב הערבים (57%) מתנגדים לחובת שירות אזרחי לכלל האזרחים במדינה הפטורים משירות צבאי, שעה שרוב היהודים (70%) תומכים בכך. גם החרדים מתנגדים לחייב בשירות אזרחי את מי שפטורים משירות צבאי.

הקדמה

מדינת ישראל היא ביתו הלאומי של העם היהודי אשר שב לארצו לאחר אלפיים שנות גלות. זהו ייעודה. ואולם, מדינת ישראל לעולם תהיה גם מולדתה וביתה של אוכלוסייה ערבית רחבה המונה למעלה ממיליון וחצי ערבים, שהם למעלה מעשרים אחוזים מאזרחי המדינה. האוכלוסייה הערבית במדינת ישראל איננה קבוצה שולית בחברה הישראלית. מדובר באוכלוסייה שהיא בשר מבשרה של הארץ הזו, אוכלוסייה מגובשת בזהות לאומית ותרבותית משותפת שתמיד תהיה מרכיב יסודי בחברה הישראלית. אכן, גם אם אף אחד מאתנו לא ביקש זאת לעצמו, אנחנו נועדנו לחיות זה לצד זה, זה עם זה, אנחנו שותפי גורל¹.

דברים אלה של נשיא המדינה ראובן ריבלין מתארים את מערכת היחסים הראויה במסגרת של מדינת לאום בין קבוצת הרוב לקבוצת המיעוט הילידי. הנשיא ריבלין מציג כאן הלכה התואמת את הגדרתה של ישראל כ"מדינה יהודית ודמוקרטית" והכוללת שיתוף ושילוב שוויוני בין שני הציבורים מתוך שמירה על האופי הלאומי היהודי של המדינה. ואולם המציאות מורה שאין זו הלכה המקובלת על הכול או שקל ליישמה במקרה הישראלי, שהוא מורכב במיוחד. ראשית, כפי שמראים מחקרים רבים וכפי שעולה גם מקובץ הנתונים הסטטיסטיים בחלק השני של חיבור זה, הציטוט מפי הנשיא אינו מתאר מציאות קיימת: ההכרה בשותפות הגורל בין הציבור היהודי לציבור הערבי במסגרת מדינת לאום יהודית ודמוקרטית רחוקה מלשקף נכוחה את התודעה הרווחת, והיא אינה מקובלת על חלקים רבים למדי הן בצד היהודי והן בצד הערבי.

מול דבריו השקולים והמכבדים של ריבלין, שבנאומו הידוע – "נאום השבטים" – ייחד לערבים בישראל מעמד של שבט אחד מתוך הארבעה החיים כאן,² דברים המתקבלים בחפץ לב על ידי חלקים בציבור היהודי, אפשר להציג מבחר גדול של ציטוטים מפי מנהיגים ישראלים יהודים אחרים, אנשי דת, אנשי תקשורת, בלוגרים ועוד הפוסלים את זכותם של הערבים להיחשב חלק מן ה"אנחנו" הלאומי ורואים בהם סרע עודף, במקרה הטוב, או גיס חמישי מבית, במקרה הרע. כפי שהראינו במדדי הדמוקרטיה לא פעם ולא פעמיים, ונחזור ונעמיק בכך גם בדוח זה, המסר נגד שוויון ונגד שיתוף של הערבים לחלל וקנה לו אחיזה בקבוצות לא קטנות בציבור הישראלי היהודי. קבוצות אלה ונציגיהן בשלטון תובעים להפוך את ישראל למדינה יהודית ולוותר במודע במובנים מסוימים על אופייה האזרחי-דמוקרטי, למשל, לוותר על השוויון האזרחי המוחלט ולתת בתחומי חיים מסוימים זכויות יתר ליהודים. העדפת ה"יהודית" על פני ה"דמוקרטית" בהגדרת המדינה פירושה הדרה פוליטית וחברתית של המיעוט הערבי.

1 מתוך דברי נשיא המדינה ראובן (רובי) ריבלין בטקס ציון שנת ה-58 לטבח בכפר קאסם: ראובן ריבלין, "דברי נשיא המדינה היום, בטקס האזכרה בכפר קאסם", פייסבוק, 26.10.2014.

2 ראובן ריבלין, "דברי נשיא המדינה בכנס הרצליה לקראת שנה לכהונתו", אתר נשיא מדינת ישראל ראובן (רובי) ריבלין, 7.6.2015.

כפי שנראה בהמשך הדברים, אפשרות השילוב ושיתוף הפעולה בין יהודים לערבים בתוך המדינה היא אחת השאלות המבחינות במובהק בין שני המחנות בתחום המדיני-ביטחוני, מחנה השמאל ומחנה הימין. מחנה המרכז נע בשאלה זו בין שני הקטבים האלה לפי הנושא הספציפי. סוגיית מקומו של הציבור הערבי במדינה, כך מורים נתוני הסקר שעליו מבוסס דוח זה, מבחינה גם בין מי שרואים את עצמם בראש ובראשונה ישראלים למי שהזהות העיקרית שלהם, לפי הצהרתם, היא יהודית, העדפה שחופפת במידה רבה את המיקום העצמי על רצף מידת הדתיות חרדי-חילוני ובמידה לא קטנה גם את ההגדרה העצמית העדתית.

סוגיית מעמדם של הערבים בישראל היא אפוא אחת הסוגיות המפלגות ביותר את קבוצת הרוב הלאומי היהודי. עם זאת, יחסי הכוחות בין קבוצות המשנה לא רק שאינם שקולים, אלא הם גם לא בהכרח יציבים במובן של קישור חדיד ערכי קבוע בין מאפיינים לעמדות. ולכן, כפי שנראה להלן, המחנה שהוא ספקן כלפי רעיון השילוב השוויוני בישראל של הערבים, ואפילו עוין אותו, גדול במידה ניכרת מן המחנה ההופכי, המוכן לוותר על עמדת העדיפות שלו ולשלב את הציבור הערבי בענייני המדינה והחברה על בסיס שוויוני, אם כי, כפי שנראה בהמשך, בלי לוותר ברוב המקרים על הגדרתה של ישראל כמדינת הלאום של העם היהודי.

בגלל הפרשי העוצמה הפוליטית, הכלכלית והחברתית בין יהודים לערבים קשה, ואולי אפילו לא נכון, להשוות בין הרוב למיעוט ולהציג לפניהם שאלות ודרישות דומות. עם זה אי-אפשר, וגם לא נכון, להתעלם מכך שלא רק בצד היהודי אלא גם בצד הערבי נשמעים בעת ובעונה אחת קולות תומכים בשילוב ובשיתוף פעולה לטובת הכלל הישראלי אך גם קולות הדוחים, אפילו מכחישים, את האפשרות הזו. בצד הערבי יש מנהיגים וכוחות רעיוניים המדגישים את ההיתכנות של חיים משותפים ופועלים להשוואת תנאים. הם נוהגים כך מתוך אמונה שבתנאים הנכונים – ביטול אפליה ומתן אפשרות לביטוי קולקטיבי ערבי-ישראלי – גם במדינת לאום יהודית יש סיכוי לחיים בצוותא, פוריים ומפרים הדדית. עם זאת, לא פעם ולא פעמיים נשמעים, בין השאר בזירה הפרלמנטרית, גם קולות רמים של בני סמך – פוליטיקאים, אינטלקטואלים, אנשי דת ערבים – הממעיתים בסיכוי של היווצרות "אנחנו" ישראלי אזרחי יהודי-ערבי משותף, ויש גם המתנגדים לכך עקרונית. המחזיקים בעמדה זו נסמכים בדרך כלל על הטענה שדו-קיום הוא מושג מגונה, המשכיח את ההבדלים בין החזק לחלש ובין המתיישב ליליד, מושג המפנה עורף לאתיקה אמיתית של שלום. אתיקה של שלום מחייבת, לדעתם, הכרה של הציבור היהודי ושל מנהיגיו בכך שהם חלק מקבוצת רוב של מהגרים דור ראשון, שני ושלישי, שבהיותם כוח קולוניאלי שללו, ועדיין שוללים, את זכויות המיעוט הילידי וכי יש לחשוף מצב זה ולא לטשטשו על ידי שיח של שותפות. הקולות האלה מערערים על זכותה של ישראל להגדיר את עצמה מדינת הלאום של העם היהודי ותובעים לשנות אותה כך שתהפוך להיות מדינה ניטרלית מבחינה לאומית, דהיינו מדינת כל-אזרחיה. עמדה זו, שכפי שמראים ממצאי הדוח שלנו, חלחלה עמוק לתוך תודעת הציבור הערבי בישראל, והיא באה לידי ביטוי למשל במסמכי החזון שפורסמו באמצע העשור הקודם אשר ביטאו דרישה של המיעוט הערבי להכרה ממסדית בו כמיעוט לאומי ילידי ותבעו שיתוף מלא בשלטון.³ בין

3 יוסף תיסיר ג'בארין, **חוקה שוויונית לכל? על חוקה זכויות קולקטיביות של האזרחים הערבים בישראל**, חיפה: מרכז מוסאוא, 2006; ג'ידא רינאווי-זועבי (עורכת), **החזון העתידי לערבים הפלסטינים בישראל**, נצרת: הוועד הארצי לראשי הרשויות המקומיות הערביות בישראל, 2006; מדה אל-כרמל, **הצהרת חיפה**, חיפה: מדה אל-כרמל, 2007; עדאלה: המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי בישראל, **החוקה הדמוקרטית**, שפרעם: עדאלה, 2007.

שמקבלים ובין שדוחים את האמור בהם, העובדות מורות כי פרסום מסמכים אלה החרף את המתח בין היהודים לערבים, שגם כך הוא בולט מאוד בתודעה הישראלית. ולראיה, מדדי הדמוקרטיה לאורך השנים מלמדים בעקביות שהמתח בין היהודים לערבים במדינת ישראל נתפס בדעת הקהל המקומית כחזק ביותר מכל המתחים החברתיים במדינה (בין שמאל לימין, בין חילונים לדתיים, בין עשירים לעניים, בין מזרחים לאשכנזים).⁴

שנה סבורים שהמתח בין יהודים לערבים הוא החזק מכל המתחים החברתיים במדינה (%)

ערבים	יהודים	
47	50	2012
64	44	2015
50	68	2016

המורכבות ברמת השיח, הן בצד היהודי הן בצד הערבי, קיימת גם ברמת חיי היום-יום. מחד גיסא ניכרים, והנתונים אף מאששים זאת, מידה גדלה והולכת של הידמות התנהגותית (ראו, למשל, בחלק השני של הדוח את השיעור הזהה של פיריון אצל הנשים היהודיות והערביות) וכן שילוב של יהודים וערבים באתרי לימוד, קנינות, עבודה ובילוי; מאידך גיסא, בצד היהודי אנו עדים לגילויים בוטים של גזענות ואפליה מודעת כלפי ערבים, למשל פעולות "תג מחיר", וגם לגילויים ברמות פחות אלימות אך לא פחות הרסניות של אפליה בעבודה. בצד הערבי אנו עדים להתבטאויות אנטי-ישראליות ובמקרים נדירים גם להשתתפות של ערבים שהם אזרחי ישראל במעשי טרור נגד ישראלים-יהודים.

במילים אחרות, **לטענתנו קשה מאוד עד בלתי אפשרי להצביע על כיוון אחד ברור בהתפתחות של מערכת היחסים בין שני הציבורים בישראל, היהודי והערבי**, משום שמתקיימות כאן בעת ובעונה אחת שתי מגמות הפוכות – של השתלבות ושל הפניית עורף. המורכבות הזו מתבטאת בהיעדר הסכמה לא רק בין שני הציבורים הללו אלא גם בתוך כל אחד מהם על מונח לשוני אחד שיוכל לאפיין "נכון" את הציבור הערבי ואשר יניח את דעתם של כולם: ערביי ישראל? אזרחי ישראל הערבים? ערבים-ישראלים? ישראלים-ערבים? פלסטינים-ישראלים? או ערבים בישראל, המונח שבחרנו להשתמש בו בספר הזה?⁵

4 תמר הרמן ואח', **מדד הדמוקרטיה הישראלית**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, שנים 2012, 2015, 2016.

5 המורכבות הזאת באה לידי ביטוי מצוין בספר **של מי הארץ הזאת?**, המתאר שורה של דיונים בהשתתפות אינטלקטואלים ואנשי מעשה יהודים וערבים בשאלה הרגישה שבכותרת. הניסיון לא צלח, והקבוצה התפרקה. ראו עוזי בניזמן, **של מי הארץ הזאת? מסע לניסוח אמנה יהודית-ערבית**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2006.

1. רקע מחקרי על קצה המזלג

מערכת היחסים הממושכת, הטעונה והמורכבת בין קבוצת הרוב היהודי במדינת ישראל ובין קבוצת המיעוט הילידי הערבי שחי ופועל במסגרת מדינה המגדירה את עצמה במונחים אתניים – כלומר מדינה יהודית, גם אם דמוקרטית – עומדת כבר שנים רבות בלב-לבם של מחקרים רבים מסוגים שונים: נורמטיביים, תיאוריים, אמפיריים ומרשמיים.⁶ מוהנד מוסטפא ואסעד גאנם מראים כי בעקבות האירועים בזירה הפוליטית והחברתית חלו במרוצת השנים שינויים פרדיגמטיים בפענוח מערכת היחסים הסבוכה הזו.⁷ למעשה, בכל רגע נתון מתקיימות כמעט תמיד זו בצד זו פרדיגמות פרשניות מנוגדות: לדוגמה, חוקרים מסוימים בצד היהודי (למשל, סמי סמוחה) דיברו במשך השנים על ישראליות, קרי חתירה של הערבים להשתלב במדינה, ואחרים (כדוגמת אלי רכס) אפיינו את ההתפתחות התודעתית של הערבים בישראל כפלסטיניזציה, כלומר התחזקות הממד הלאומי-הוותי, הנבדל מזה האזרחי. למותר לומר שכיום כבר ברור למדי כי שני התהליכים הללו הם לא בהכרח סותרים אלא יכולים להתקיים בו-זמנית.

יש עוד גישות. אחת מהן, למשל – הרווחת בקרב חוקרים ערבים וכן בשמאל היהודי-הלא-ציוני, הזעיר בממדיו – מאפיינת את הפרויקט הציוני כקולוניאליסטי וכאני כלפי המיעוט הערבי, בייחוד מאז הקמת המדינה ואולי אפילו קודם לכן, ורואה בכך את הגורם למתח הפנים-ישראלי החזק ביותר, זה

6 בשל ריבוי המחקרים בתחום בחרנו רק בכמה דוגמאות, לפי סדר פרסומן משנות השבעים ואילך. ראו למשל: איאן לוסטיק, **ערבים במדינה היהודית: שליטת ישראל במיעוט לאומי**, חיפה: מפרש, 1985; אלי רכס, "הערבים בישראל וערביי השטחים: זיקה פוליטית וסולידריות לאומית (1967-1988)", **המזרח החדש** לב (1989): 165-191; בנימין נויברגר, "דמוקרטיה עם ארבעה כתמים", **פנים** 9 (1999) (אתר הסתדרות המורים בישראל); דן שיפטן, **מאבקו של המיעוט הערבי במדינה היהודית**, תל אביב: הוצאת כינרת-זמורה-ביתן-שרף, 2011; אילנה קופמן, מוסטפא כבהא ושרה אוסצקי-לזר, **החברה הערבית בישראל: מרוב למיעוט לאומי**, כך א, רעננה: האוניברסיטה הפתוחה, 2012; סמי סמוחה, **לא שוברים את הכלים: מדד יחסי ערבים-יהודים בישראל 2013**, ירושלים וחיפה: המכון הישראלי לדמוקרטיה ואוניברסיטת חיפה, 2015; אמל ג'מאל ואפרים לביא (עורכים), **הנכבה בזיכרון הלאומי של ישראל**, תל אביב: אוניברסיטת תל אביב, 2015; אפרים לביא (עורך), **החברה הערבית-פלסטינית במדינת ישראל: עת לשינוי אסטרטגי בתהליכי השילוב והשוויון**, תל אביב: אוניברסיטת תל אביב, 2016; אמל ג'מאל, **החברה האזרחית הערבית בישראל**, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 2017; Elia Zureik, *The Palestinians in Israel: A Study in Internal Colonialism*, London: Routledge and Kegan Paul, 1979; Nadim Rouhana and As'ad Ganem, "The Crisis Minorities in Ethnic States: The Case of the Palestinian Citizens in Israel," *International Journal of Middle East Studies* 27 (1-2) (1998): 85-96; Oren Yiftachel, *Ethnocracy, Land and Identity Politics in Israel/Palestine*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2006; Mohammed Saif-Alden Wattad, "Israeli Arabs: Between the Nation and the State," *Indigenous Law Journal* 6 (1) (2007): 179-192 עובדתי ומחקרי רב כלול בארבעת הספרים בעריכת מוסטפא כבהא ואילנה קופמן בסדרת **החברה הערבית בישראל**, שיצאו בהוצאת האוניברסיטה הפתוחה במשך השנים.

7 לפי הניתוח של מוסטפא וגאנם אפשר להבחין בשלושה "דורות" מחקרניים שכל אחד מהם מונע על ידי אפיסטמולוגיה שונה. בדור הראשון, שרוב חוקריו היו ישראלים-יהודים, ניגשו לנושא מתוך פרדיגמות ששימשו אז לחקר חברות בכלל, כמו פרדיגמת המודרניזציה. בדור המחקרי השני כבר הייתה נוכחות ניכרת של חוקרים ערבים, וכאן עסקו רבות בסכסוך הלאומי, בשיח הזכויות הילידיות ובמתח הנגזר מהגדרתה של ישראל מדינה יהודית. בדור השלישי, הנוכחי, הפרדיגמות השליטות הן הקולוניאליסטית והנארקולוניאליסטית. ראו מוהנד מוסטפא ואסעד גאנם, "הפלסטינים בישראל – בין המדינה לבין המולדת: סקירה של התפתחות המחקר", **מגמות** נא (2) (2017): 143-165.

שבין יהודים לערבים. גרסה "רכה" יותר, אם כי באותו כיוון, מגדירה את ישראל פרויקט דמוקרטי-אתני מן הסוג המוכר גם במדינות אחרות, שיכולתו להכיל את קבוצת המיעוט קיימת אך מוגבלת. גישה אחרת, פחות שנויה במחלוקת, מציגה את ישראל כדמוקרטיה, אם כי לוקה בחסר, "עם כתמים", בגלל הקשיים במשך השנים לשלב את הציבור הערבי בחברה הכללית. גישה נוספת מתמקדת בעיקר במצוקה הכלכלית והפוליטית של הערבים בישראל, בהקצאה לא מספקת של שטחים לבנייה, בהזנחה של תשתיות פיזיות, בהשקעה קטנה מן הדרוש של המדינה במערכת החינוך הערבית ודלה בעליל מן ההשקעה בתלמידים היהודים.⁸ גישה זו גורסת, לפחות במשתמע, כי לזו התייחסה המדינה מלכתחילה למיעוט הערבי באופן שוויוני והוגן, היו הערבים מרגישים "בבית" ומייחסים חשיבות פחותה לעובדה שמדינת ישראל היא בהגדרתה יהודית בראש ובראשונה. יש גם חלקים בציבור הערבי המדגישים את שוויון הזכויות כמטרה ראשונה ורק אחריה תובעים עקרונות ומעשית הכרה בהגדרה העצמית הנבדלת.

עיון בהבדלים בין המחקרים השונים מכיוון קצת אחר מעלה שכמעט בכולם נמצא תמיד נְרַקֵּע הסכסוך הרחב יותר, הישראלי-פלסטיני. אלא שאין תמימות דעים מלאה באשר לאפיון גורמי היסוד של הסכסוך הזה, שמהם נגזרת גם הפרשנות של מהות המתח היהודי-ערבי בתוך ישראל והסיכויים למיתונו. יש המתמקדים ביסוד הטריטוריאלי: העימות בין היהודים לערבים על הבעלות על הארץ, עימות שהחריף עם הקמת מדינת ישראל ועוד יותר עם ההתרחבות הטריטוריאלית שלה בעקבות מלחמת ששת הימים. אחרים מפנים את הזרקור לעוינות על בסיס דתי בין היהדות לאסלאם, ומכאן גוזרים את הקושי לבנות גשר לא רק בין ישראל לעולם הערבי בכלל ולפלסטינים בפרט אלא גם בין הישראלים היהודים לישראלים הערבים המוסלמים. ויש המעמידים במרכז הניתוח את עניין הזהויות הרחבות, שאינן יכולות להיות מוכלות בזהות ישראלית צרה אחת: הזהות היהודית של קבוצת הרוב, המחברת אותה יותר אל העם היהודי באשר הוא מאשר לערבים בישראל, והזהות הפלסטינית של קבוצת המיעוט, המחברת אותה יותר לפלסטינים אחרים, בין שבשטחים ובין שבפזורה, וכמובן לעולם הערבי כולו. עוד הסבר להתמשכות הסכסוך מכוון את הזרקור אל הנרטיבים הסותרים של הצדדים, כפי שהיה אפשר ללמוד לאחרונה מחילופי הדברים בעיתון "הארץ" באשר לנסיבות הולדתה של מדינת ישראל: העיתונאי עודה בשאראת, במאמר החוזר לאמצע המאה הקודמת ותוהה על שורשי העימות המתמשך, כתב כי "ב-1948 התגייס העולם למען הקמת מדינה יהודית לצד מדינה ערבית. בדרך גורש רוב העם הפלסטיני, ושטח המדינה המיוחלת נמתח בעוד כ-50%. והעולם, בלי החלטה רשמית, הכיר בשטח המוגדל".⁹ על דברים אלה הגיב שלמה אבינרי במאמרו בזו הלשון: "קשה להבין מה מקווה בשאראת להשיג על ידי הצגה כה מעוותת של מה שאירע בתש"ח: האם הוא באמת מאמין שניתן לשכנע יהודים בישראל לאמץ מסרים כאלה? מנגד, עצם החזרה עליהם שוב ושוב אינה תורמת לניסיון להביא לפיוס בין שתי התנועות הלאומיות, ורק מסייעת לימין בישראל בטענתו שאין עם מי לדבר".¹⁰

8 ראו את הנתונים על הפער בהשקעה הממשלתית, בגודל הכיתות ובהישגים הלימודיים בין תלמידים ערבים ליהודים במקבץ הנתונים הסטטיסטיים בסוף דוח זה.

9 עודה בשאראת, "הציונות לא התכוונה להקים מדינה", **הארץ**, 20.2.2017.

10 שלמה אבינרי, "תש"ח ועובדות אלטרנטיביות", **הארץ**, 2.3.2017.

2. מטרת המחקר המוצג כאן

בדוח מחקר זה, שהוא השני בסדרה של דוחות תקופתיים בנושא,¹¹ לא ניכנס לעובי הקורה של כל השאלות המהותיות הללו, וגם לא ננסה להכריע בין הגישות וההסברים השונים שהצגנו לעיל על קצה המזלג. דוח המחקר הנוכחי נועד להציג תמונת מצב עדכנית בשני מישורים: (א) במישור התפיסות ההדדיות של קבוצת הרוב היהודית ושל קבוצת המיעוט הערבית את החיים במדינה ואת היחסים בין שתי הקבוצות; (ב) במישור העובדות, כלומר השוואת פרמטרים אובייקטיביים בין האוכלוסייה היהודית לערבית ובין קבוצות משנה בתוך החברה הערבית. השילוב הזה של עמדות ועובדות אמור לאפשר לקורא לבחון אם יש או אין אמת בטענה שגם בתוך מדינת ישראל שבתחומי הקו הירוק מתקיימות שתי קטגוריות של אזרחים: שווים יותר ושווים פחות בעיני המדינה, על כל המשתמע מכך לגבי תחושות של קיפוח; או, לחלופין, אוכלוסייה השוללת את ההגדרה היהודית-דמוקרטית של המדינה שבה היא חיה ובמובנים רבים, כלכליים למשל, אף משגשגת.

מטרה נוספת היא לבחון מהו מודל היחסים הרצוי, בעיני גורמים שונים בחברה הישראלית, בין קבוצת הרוב היהודית לקבוצת המיעוט הערבי ומהו אופייה הרצוי של המדינה בעיני הרוב ובעיני המיעוט – יהודית? דמוקרטית? יהודית ודמוקרטית? דמוקרטית ויהודית? מדינת כל אזרחיה? כמו כן נבדוק עד כמה קבוצת המיעוט היא קבוצה הומוגנית או הטרוגנית בהיבטים עמדתיים ועובדתיים למיניהם, או שמא, כפי שהראינו במדדי הדמוקרטיה השונים, גם היא נחלקת, בדומה לקבוצת הרוב לקבוצות משנה חזקות וחלשות, שיתופיות יותר או פחות בגישתן לקבוצת הרוב.

הראיונות של הסקר שעליו מתבסס הכתוב החלו זמן קצר לאחר הריסת הבתים בקלנסווה ואירוע הדמים באום אל-חיראן (ינואר 2017). אין לנו בעת הזו אפשרות להעריך את מידת ההשפעה המתמשכת של האירועים האלה על עמדות המרואיינים הערבים והיהודים. מסקנה ברורה יותר בנושא נוכל להסיק כאשר נחזור על שאלות מפתח מסקר זה בסקר הבא.

3. מבנה הדוח

הדוח בנוי משני חלקים. החלק הראשון נחלק לארבעה פרקים: פרק 1 עוסק בזהות של היהודים ושל הערבים במדינת ישראל; פרק 2 בוחן את הזיקות בין מדינת ישראל כמדינה המגדירה את עצמה יהודית ודמוקרטית ובין הציבור הערבי כפי שהן נתפסות בעיני קבוצת הרוב היהודית ובעיני קבוצת המיעוט הערבית; פרק 3 דן בגבולות הנכונות של שני הציבורים לקרבה במסגרת המדינה והחברה; ופרק 4 שואל על גבולות הנכונות לקרבה על בסיס יום-יומי ואישי.

החלוקה של שאלות הסקר דווקא לפי ארבעת הפרקים האלה היא לעתים שרירותית משהו, שכן כמעט כל השאלות יכולות להתחבר זו לזו גם בתבניות אחרות. ההחלטה באיזה פרק תיכלל כל שאלה

11 הדוח הראשון בסדרה זו היה הדוח של פאדי עומר ואח', **מדד הדמוקרטיה הישראלית 2016: עמדות אזרחי ישראל הערבים**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2017 (מקוון).

הייתה אפוא במידה רבה בחירה של צוות המחקר, והקוראים מוזמנים להתעלם ממנה, אם הם רואים לנכון לעשות זאת, בעת הקריאה והסקת המסקנות שלהם מן הנתונים.

החלק השני של הדוח מציג קובץ נתונים סטטיסטיים, מקצתם משווים בין הציבור היהודי לציבור הערבי, ומקצתם משווים בין קבוצות משנה בתוך הציבור הערבי, כדי לתת מידע עובדתי על מצבו של הציבור הערבי בישראל כיום וכהסבר מסוים לעמדות שהביעו המרואיינים הערבים בסקר. כאן הנושאים מחולקים, כמקובל במקצוע כאלה, לגודל האוכלוסייה, למשפחה, לגילים, לתוחלת חיים, להכנסה, לצריכה וכיוצא באלה.

4. ניתוח ממצאי הסקר

השאלות בסקר (נספח 1) כללו שאלות עמדתיות ושאלות רקע (גיל, מין, מחוז מגורים, השכלה, הכנסה, דת ועוד). ברוב המקרים ניתחנו את השאלות העמדתיות לפי שאלות הרקע. לדוגמה: ניתחנו אם המרואיינות מרגישה חלק מן החברה הישראלית לפי מינו/ה, גילו/ה, הכנסתו/ה, השכלתו/ה, דתו/ה, המפלגה שהוא/היא הצביע/ה לה בבחירות, וכו'. מקצת השאלות העמדתיות שימשו אותנו גם כמשתני רקע (כלומר, כמשתנים בלתי תלויים). לדוגמה: השתמשנו בזהות העיקרית שהמרואיינים הצביעו עליה כזהותם העיקרית כדי לנתח את עמדותיהם בנושאים אחרים, כמו תחושת שייכות לחברה הישראלית.

אנו מודעים היטב לכך שבמקרים רבים ישנה חפיפה בין המשתנים הבלתי תלויים. למשל, בקרב היהודים רוב ברור של מי שהגדירו את עצמם דתיים ממקמים את עצמם בצד הימני של המפה הפוליטית על הרצף המדיני-ביטחוני. החילונים, לעומת זאת, נמצאים הרבה יותר במרכז ובשמאל הפוליטי. פירוש הדבר שכאשר מנתחים לפי מחנות פוליטיים, מנתחים במובלע גם לפי המיקום של המרואיינים את עצמם על פני הרצף חרדי-חילוני, ולהפך. יתרה מזו, ידוע שיש הלימה חזקה בין השכלה להכנסה, בין גיל להשכלה (מטבע הדברים ממוצע ההשכלה של קבוצת הגיל הצעירה ביותר נמוך מזה של קבוצות הגיל המבוגרות יותר, שכן הצעירים עדיין לא הספיקו להשלים למשל את לימודיהם האקדמיים), ועוד. כמובן, בשני הציבורים יש "חפיפות" שכאלה.

ואף על פי כן יש היגיון מחקרי בפילוח הנתונים גם לפי משתנה מסוים כדי להבליטו, בידיעה שהוא משקף מכלול של ממדים. אבל היות שחפיפות כאלה ודומותיהן מקשות עלינו לא פעם לבדוק מהו המשתנה המשפיע ה"אמיתי", השתמשנו מדי פעם לאורך הדוח בטכניקות סטטיסטיות מורכבות יותר כדי לרדת לחקר העניין. היות שמדובר בדוח מחקר שקלה היעד שלו הוא ציבור המתעניינים ולא חוקרים מיומנים ממדעי החברה, השמטנו מן הדוח את פירוט הפרוצדורות הסטטיסטיות הללו והסתפקנו בדרך כלל בהצגת תוצאותיהן בלבד. המתעניינים והשולטים בטכניקות הניתוח הללו יוכלו למצוא באתר המכון לדמוקרטיה את קובץ הנתונים הגולמי ולבצע בעצמם את הפרוצדורות הסטטיסטיות שמעניינות אותם.

ולבסוף, לא תמיד הצגנו את הניתוחים לפי כל המשתנים שהיו בידינו. ויתרנו על הצגת חלק מהם כאשר ההבדלים בין הקטגוריות של המשתנה המסביר (הבלתי תלוי) לא היו מובהקים.

5. המתודולוגיה

את עבודת השדה עשו שני מכוני סקרים:

- הסקר בעברית: **מכון דיאלוג** (תל אביב).
- הסקר בערבית: **מכון סטאטנט** (דלית אל-כרמל).

המדגם

המדגם היה מדגם מייצג של גילאי 18+ בכל אחת מהאוכלוסיות, והשתתפו בו 1,000 מרואיינים (500 יהודים ו-500 ערבים). גודל שני המדגמים אפשר לנו לפלח כל אחד מהם לקבוצות משנה לפי ממדים שונים ולשמור בתוך כך על רמת מובהקות סטטיסטית קבילה של הממצאים. חשוב לומר כי במחקר זה נכללים אך ורק ערבים שהם אזרחי ישראל, המתגוררים בתוך תחומי הקו הירוק, ולפיכך כל האמירות להלן מתייחסות אליהם, ורק אליהם.

חשוב לשים לב כי במחקר זה, שלא כמו במחקרים אחרים שלנו, לא צירפנו את שני המדגמים לכלל מדגם אחד, שכן אילו היינו עושים זאת, היה עלינו לשקלל את הציבור הערבי כחלקו בכלל אוכלוסיית המדינה, ואז רבות מן העמדות הייחודיות שיש בו היו "טובעות" בעמדות של הרוב היהודי.

מכסות הדגימה נקבעו לפי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בפרמטרים הבאים:

- מדגם היהודים: מין, גיל, מחוז מגורים, דתיות (על פני הרצף חרדי-חילוני).
- מדגם הערבים: מין, גיל, מחוז מגורים, דת.

טעות הדגימה המרבית לכל אחד מהמדגמים: $\pm 4.5\%$ ברמת ביטחון של 95%.

השאלונים

לצורך הסקר חוברו שני שאלונים: אחד למדגם היהודי, שרואיין כולו בשפה העברית, ואחד למדגם הערבי, שרואיין כולו בשפה הערבית.¹²

שני השאלונים כללו שלושה סוגי שאלות:

(א) שאלות זהות: הופיעו באותו נוסח בשני השאלונים. לדוגמה, שאלה 1: "באיזו מידה אתה מרגיש את עצמך חלק מהחברה הישראלית?".

(ב) שאלות "ראי": המרואיינים הערבים התבקשו לחוות את דעתם על היהודים, ולהפך. לדוגמה, שאלה 12: כל צד התבקש להתייחס לסטראוטיפים של הצד האחר.

12 באחד הסקרים הקודמים שביצענו במרכז גוטמן הכנו גם גרסה עברית למרואיינים ערבים, ואולם לא היה ביקוש לאפשרות זו ולכן לא חזרנו על כך הפעם, מה גם שייתכן הבדל בתשובות הניתנות בשפות שונות גם באותה שאלה, בשל הבדלי משמעות שנגרמים מהתרגום או בשל תחושת שייכות או זרות של המרואיינים בהשיבם שלא בשפת האם שלהם.

(ג) שאלות שהוצגו רק לאחד המדגמים מפאת הרלוונטיות הספציפית שלהן. לדוגמה, שאלה 20: עמדות היהודים כלפי קניית קרקעות על ידי ערבים; שאלה 21: מידת הנוחות של הערבים לדבר בערבית בסביבה יהודית.

בכל השאלות התשובה "לא יודע/מסרב להשיב" לא הוקראה למרואיינים.

איסוף הנתונים

איסוף הנתונים התבצע בין 23 בינואר ל־2 בפברואר 2017.

כדי להתגבר על הקושי המוכר לכל מי שעוסק היום באיסוף נתונים באמצעות סקרים להגיע אל מי שאינם זמינים בטלפונים ניידים, בעיקר מרואיינים צעירים, נעשה הפעם שימוש נרחב בטלפונים ניידים.

התפלגות הראיונות בכל מדגם לפי סוג הטלפון (%):

מדגם	טלפון נייד	טלפון נייה	סך הכול
יהודים	78.6	21.4	100
ערבים	60.6	39.4	100

התמצאות בדוח

כדי להקל על העיון ועל ההתמצאות בדוח שולבה בשולי העמודים, ליד כל שאלה, הפניה מובילה לעמוד שבו מופיעה השאלה בנספח ("התפלגות התשובות לשאלות בסקר"). הפניות אלה נראות כך:

זהות עיקרית

שאלות 6, 7

עמ' 151, 152

הוא הדין בנספח: בשוליים הצדדיים, ליד כל שאלה, מופיעה הפניה למקום שבו נדונה השאלה בגוף הדוח.

ועוד הערה קטנה: כדי להקל על הקריאה וההתרשמות עיגלנו את הנתונים למספרים שלמים בטקסט, בלוחות הקטנים המשולבים בו ובתרשימים. בנספחים בסוף הספר הנתונים מוצגים ברמת דיוק גבוהה יותר – עם ספרה אחת אחרי הנקודה העשרונית. כתוצאה מן העיגול, שכאמור נועד להקל על הקריאה, יש פה ושם הבדלים זעירים, אך זניחים מבחינה מחקרית, בין הנתונים בטקסט ובין הנתונים בנספחים.

חלק ראשון

שניים ביחד וכל אחד לחוד?
יחסי יהודים-ערבים בישראל
בראי עמדות הציבור

פרק 1 / זהויות עיקריות ומשניות והשלכותיהן

אחד הנושאים העומדים בלב האי-הסכמות והמתחים בין הציבור היהודי לציבור הערבי בישראל הוא שאלת הזהות האישית והקולקטיבית. אם בעבר הניתוחים התאורטיים והאמפיריים של יחסי רוב-מיעוט במדינות לאום התמקדו בהיבטים האובייקטיביים, החומריים, של ההבדלים והפערים בין הרוב למיעוט, בעת הזו, בעולם, ובכלל זה בישראל, הפוליטיקה של הזהות המדגישה את ההיבט התודעתי-רגשי היא התופסת את המקום המרכזי בניתוח היחסים בין שתי הקבוצות הללו.

ואולם זהות היא נושא חמקמק למחקר, שכן קשה לתרגם אותה למילים או למונחים חד-משמעיים. יתר על כן, זהו נושא רגיש ונפיץ ביותר – רבים מן הסכסוכים היום בעולם ניזונים מחילוקי דעות ועוינות על רקע (אי-)הכרה בזהויות כאלה ואחרות. החמקמקות האנליטית והמטען הרגשי הנלווה לדיונים על זהות מרתיעים חוקרים רבים מלבחון שאלה זו באופן אמפירי, שכן ממצאיהם יעמדו תמיד בסימן שאלה מתודולוגי ובדרך כלל גם יגררו ביקורת, בעיקר מצד מי שמשתמשים בזהות כמכשיר גיוס אידאולוגי-פוליטי בטענה שהממצאים נגזרים מהמקום שממנו בא החוקר ואינם משקפים "אמת". הקושי המחקרי הזה גם פותח פתח לשיח המבוסס על אמירות שלא נבחנו לעומקן ולשפע של מניפולציות. החלטנו אפוא "לשים את נפשנו בכפנו" ולבדוק קודם לכול את רכיב הזהות. הנחת העבודה שלנו היא כמובן ששאלת הזהות משחקת בישראל תפקיד מרכזי מאוד בעיצוב ובהבניה של מערכת היחסים בין קבוצת הרוב היהודית ובין קבוצת המיעוט הילידי הערבי, ולפיכך כדאי להציג נתונים אמפיריים רלוונטיים, גם אם יהיו עליהם עוררין, כל עוד אנחנו עצמנו נדבק במתודות מחקר מקובלות ונהיה מודעים למלכודות שבדרך.

זהויות אישיות וקולקטיביות הן תמיד רבי-ממדיות. כך למשל, אזרחי ישראל היהודים הם לא רק אזרחי המדינה והם לא רק חולקים את אזרחותם עם ציבור ערבי גדול, אלא הם גם חלק משלם גדול יותר שאינו נתחם בגבולות הטריטוריאליים של המדינה, הלוא הוא העם היהודי, ובכלל זה גם יהדות התפוצות. בדומה לכך, הערבים בישראל חולקים את אזרחותם הישראלית עם ציבור יהודי, אך בד בבד רבים מהם רואים עצמם במידה כזו או אחרת חלק מן העם הפלסטיני ומן האומה הערבית, ורובם רואים עצמם גם חלק מן הקהילה הדתית המוסלמית. ריבוי הזהויות המקבילות הללו גורם מתח רב, הניכר – כפי שנראה בהמשך – ביחס המסויג עד עוין של היהודים כלפי הערבים, שותפיהם לאזרחות, ובקושי של הערבים להרגיש שישראל היא מדינתם.

המתח הוא גדול עד כדי כך שתמיד מרחף סימן שאלה גדול על התוקף של התשובות לשאלות הנוגעות לזהויות בסקרי דעת קהל כמו זה שלנו. במקרה הקל יותר – התוקף של התשובות לשאלות האלה עלול להיפגע בגלל המורכבות המובנית של זהותם של המרואיינים, שייתכן שאינה יכולה לבוא לידי ביטוי מלא כאשר הנשאלים מתבקשים להצביע על "זהות עיקרית". במקרה החמור יותר – התוקף עלול להיפגע בגלל חששם של המרואיינים הערבים להזדהות בעת הריאיון עם קולקטיב הנתפס על ידי קבוצת הרוב כאויב מר. ומעבר לכל זה, ניסיון העבר מורה שבחירת הזהות העיקרית מושפעת

לא פעם מההקשר הרחב של השאלה. למשל, אם שאלון הסקר מתמקד ביחסי יהודים-ערבים, ייתכן שהתשובות לשאלות על זהות תהיינה שונות במידת-מה מאשר אם הנושא הרחב של הסקר הוא למשל איכות השלטון, משום שבהקשרים שונים אנשים חושבים על עצמם אחרת. כדי להבין זאת, כל אחד ואחת מאתנו יכולים לשאול את עצמם איך היו עונים על שאלה על זהותם העיקרית לו נשאלו עליה בסקר שנערך במקום העבודה (מן הסתם הזהות המקצועית הייתה "קופצת" למעלה) ואיך היו עונים על אותה שאלה עצמה לו נערך הסקר בזמן אספת הורים בבית הספר (צפוי שהזהות ההורית הייתה משתדרגת בסולם) או באספה פוליטית (יש להניח שהזהות המפלגתית הייתה מזנקת לראש התור).

גם אילו היינו מצליחים להתגבר על מכשלות התוקף הללו, הסיכוי שפרק כזה היה "עובר" בלי ביקורת צולבת מצד זה או אחר הוא אפסי, שכן, כאמור, ממצאים אמפיריים בנושא זהות כמעט בהכרח יתנגשו באג'נדות פוליטיות מסוימות. תשובות שאינן הולמות את האג'נדות האלה דינן להיפסל לא בהכרח על בסיס עובדתי אלא דווקא על בסיס אידאולוגי ו/או פוליטי, שכן הנהגות פוליטיות, של קבוצת הרוב ושל קבוצות המיעוט כאחד, בונות ומפיצות נרטיבים זהותיים המשמשים מצע לתביעותיהן, ולפיכך הן מתקשות לקבל נתונים אמפיריים שסותרים להלכה או למעשה את הנרטיבים האלה.

יש לציין כי למרות שנושא הזהות עניין אותנו כשלעצמו, השתמשנו לאורך הדוח בהבחנה בין הזהויות העיקריות שבחרו המרואיינים גם כמשתנים מסבירים (בלתי תלויים) לצורך פענוח עמדות בנושאים אחרים. ואכן, כפי שנראה בהמשך, הבחירה בזהות זו או אחרת הוכיחה את עצמה כמשתנה יעיל ושיטתי.¹³

לפני שניגש לטפל בשאלת הזהויות עצמן של קבוצת הרוב היהודית ושל קבוצת המיעוט הערבית וכרקע לדיון ניגע בקצרה בנושא השפה, שהיא חלק בלתי נפרד מזהות. שאלנו את המרואיינים אם הם מדברים את שפת ה"אחר", כלומר האם היהודים הם דוברי ערבית והערבים דוברי עברית. לפי כל התאוריות על ההיבט הלשוני של יחסי רוב ומיעוט, שלפיהן המיעוט זקוק הרבה יותר לשליטה בשפת הרוב משקוק הרוב לשליטה בשפת המיעוט, מצאנו כי שיעור הערבים המדברים עברית גבוה בהרבה משיעור היהודים שמדברים ערבית.

13 תמיד יהיו מי שיציעו להחליף את השאלה על זהות עיקרית בשאלה המציעה זהות "ממוקפת", בנימוק שכל אדם הוא "גם וגם". ואולם בעינינו במקרים רבים זו ביקורת שמקורה אידאולוגי-פוליטי; כלומר, בעיני הטוענים כך יש זהות "נכונה" וזהות "לא נכונה" (הזהות ה"לא נכונה" אינה משרתת את צורכיהם הפוליטיים-אידאולוגיים). יתר על כן, ביקורת כזו היא התחמקות מן הקושי להתמודד עם הבחירה האוטנטית של הציבור הרחב, שכנראה אינה עולה בקנה אחד עם העדפת המבקרים. לתפיסתנו, זהות "ממוקפת" מאפשרת "ישיבה על הגדר" ואירצון להתחייב לעיקר וטפל, והיא גם אינה שמישה כמשתנה בלתי תלוי. אדרבה, כפי שנראה בהמשך, עצם הדבר ש"דחקנו" את המרואיינים לפינה בכך שביקשנו מהם להצביע על זהותם העיקרית ושרובם ככולם עשו זאת בטבעיות ולא "ברחו" למשל לאפשרות "אחר" שניתנה להם, הוכיח את עצמו, שכן מצאנו הבדלים מובהקים ושיטתיים בין עמדות של קבוצות אנשים שונות ובהתאמה לזהות העיקרית שבה בחרו. אלמלא היה זה משתנה בעל תוקף, לא היו התשובות של קבוצות הזהות שונות זו מזו מובהקות כפי שהן התבררו בעת ניתוח תוצאות הסקר.

לוח 1.1 (%)

סך הכול	לא יודע/ אחר	מדברים שוטף	מדברים מעט	לא מדברים בכלל (עברית/ערבית)	מדגם
100	-	6	20	74	יהודים (ערבית)
100	1	69	26	4	ערבים (עברית)

הפירוש המעשי של האמור בלוח הוא שרוב הערבים בישראל יכולים לעקוב אחרי שיחה בעברית ולצרוך תקשורת בעברית (רדיו, טלוויזיה, עיתונות) שעה שהיהודים אינם יכולים לעשות זאת בכיוון ההפוך. יש להניח אפוא שהערבים בקיאים הרבה יותר בנעשה בצד היהודי ממה שהיהודים בקיאים בנעשה בצד הערבי.

אם כן, מה היו הזהויות העיקריות שעליהן הצביעו בסקר המרואיינים היהודים והמרואיינים הערבים?

זהות עיקרית

שאלות 6, 7

עמ' 151, 152

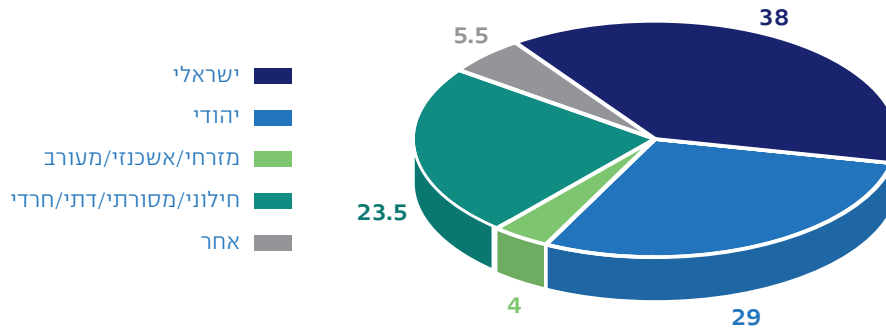
לכל אחת משתי הקבוצות – יהודים וערבים – הוצגו רשימות שונות של זהות עיקרית.¹⁴ למרואיינים היהודים הוצגו לבחירה האפשרויות הבאות כזהות העיקרית: ישראלי, יהודי, עדה (מזרחי, אשכנזי, מעורב) ומיקום עצמי על פני הרצף חרדי-חילוני (חרדי, דתי, מסורתי דתי, מסורתי לא-דתי, חילוני). כפי שמראה התרשים הבא, שיעור גבוה יותר של מרואיינים יהודים ראו עצמם ישראלים לעומת הזהויות העיקריות האחרות שהוצגו להם. הזהות השנייה אצלם, בהפרש לא גדול, הייתה הזהות היהודית.

כאשר משווים את התוצאות שקיבלנו לתוצאות של סקרים קודמים, למשל סקר מדד הדמוקרטיה הישראלית 2016,¹⁵ קיבלנו בסקר הנוכחי שיעור גבוה בהרבה של יהודים שאמרו שזהותם העיקרית היא זו שנמצאת על פני הרצף חרדי-חילוני. כדי להבין אם מדובר במדידה חריגה או בשינוי תודעתי מהותי, יש כמובן צורך במחקרים נוספים. כך או כך, כמו בקודמיו גם בסקר הנוכחי שתי "המתחרות העיקריות" בציבור היהודי היו הזהות הישראלית והזהות היהודית. בהמשך נראה כי הזיהוי העצמי כיהודים או כישראלים נמצא קשור הדוק ביותר עם העמדות בנושא יחסי יהודים-ערבים ובנושא מעמדם של הערבים במדינה.

14 בעת עריכת הסקר הוצגו הזהויות למרואיינים ברטציה. כלומר, האפשרויות הוצגו להם בסדר אקראי, כדי שלא ליצור הטיה "לטובת" זהות מסוימת.

15 תמר הרמן, אלה הלק, חנן כהן, דנה בובליל ופאדי עומר, **מדד הדמוקרטיה הישראלית 2016**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2016.

תרשים 1.1 / האם אתה רואה את עצמך בעיקר כ-? (% יהודים)

פילוח התשובות בשאלת הזהות העיקרית היהודית לפי מיקום עצמי על פני הרצף חרדי-חילוני הראה קשר ברור בין שני המשתנים: בקרב החרדים השיעור הגבוה ביותר (49%) זיהו עצמם בעיקר על פי מקומם ברצף חרדי-חילוני, כלומר בראש ובראשונה כחרדים. בקרב הדתיים השיעור הגבוה ביותר זיהו עצמם בעיקר כיהודים, וכך גם בקרב המסורתיים הדתיים (49% ו-43%, בהתאמה). המסורתיים הלא-דתיים היו חצויים בדיוק באמצע מבחינת הזהות העיקרית שלהם בין מי שזיהו עצמם בעיקר כיהודים למי שזיהו עצמם בעיקר כישראלים (36% בשתי הקטגוריות). הקבוצה החילונית היא היחידה שהרוב בה (56%) זיהו עצמם בעיקר כישראלים. פילוח לפי מיקום עצמי על הרצף המדיני-ביטחוני ימין-שמאל הראה כי בקרב הימין הזהות העיקרית שנבחרה בשכיחות הגבוהה ביותר היא הזהות היהודית (36%,¹⁶ לעומת 29% שבחרו בזהות הישראלית כעיקרית) ואילו במרכז ובשמאל – הזהות הישראלית (51% ו-57.5%, בהתאמה).

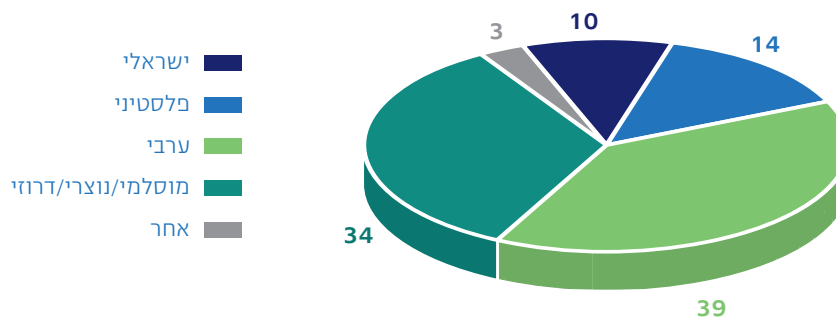
בדקנו גם אם יש קשר בין הזהות העיקרית שנבחרה ובין מידת השליטה של המרואייין (היהודי) בשפה הערבית, ומצאנו שאין הבדל בעניין זה בין המחזיקים בזהויות העיקריות השונות. כלומר, הרוב בכל הקבוצות, אינם שולטים בערבית. משמע, מדובר במאפיין כללי של החברה היהודית

למרואיינים הערבים הוצגו הזהויות העיקריות האלה: ערבי, דת (מוסלמי, נוצרי, דרוזי), פלסטיני, ישראלי.¹⁷ מצאנו שהזהות העיקרית הראשונה במעלה שנבחרה היא הזהות הערבית, ואחריה הזהות הדתית (מוסלמי, נוצרי, דרוזי). הזהות הפלסטינית והזהות הישראלית הגיעו למקומות השלישי והרביעי, בהתאמה, מבחינת שיעור מי שהצביעו עליהן כעיקריות.

16 העובדה שאין מדובר ברוב שזיהו עצמם כיהודים בימין נובע מהנוכחות הגבוהה של חרדים שכאמור בחרו בחרדיות כזהותם העיקרית.

17 בשאלה נוספת ניתנה לערבים המוסלמים גם האפשרות "בדואי". כ-4% מהמשיבים בחרו באפשרות זו כעיקרית (ראו נספח 2, עמ' 178).

תרשים 1.2 / האם אתה רואה את עצמך בעיקר כ-? (% ערבים)

בסקר מדד הדמוקרטיה הישראלית 2008 הגדירו רוב המרואיינים הערבים את הזהות הערבית כזהותם העיקרית (49%), ואחריה, בהפרש ניכר, הפלסטינית (25%), הישראלית (18%) והדתית (8%).¹⁸ לפני שנה (ב־2016) רוב המרואיינים הערבים (כ־29%) אמרו על זהותם הדתית שהיא העיקרית,¹⁹ אולי בהשפעת מלחמת האזרחים בסוריה והטבח במיעוטים דתיים לא־מוסלמים בעיראק שהשתוללו אז במלוא עוזם. כך או כך, הנתונים שלנו מלמדים שבשנים האחרונות (לפי תשובות המרואיינים) הזהות הפלסטינית של הערבים איננה במגמת התחזקות.²⁰

לוח 1.2 (% ערבים)

2017	2016	2008	זהות עיקרית
10	25	17	ישראלי
34	29	8	דת (מוסלמי, נוצרי, דרוזי)
39	24	45	ערבי
14	12	24	פלסטיני
3	10	7	לא יודע/אחר/לא השיב
100	100	100	סך הכול

18 אשר אריאן, תמר הרמן, ניר אטמור, יעל הדר, יובל לבל והילה צבן, **מדד הדמוקרטיה הישראלית 2008: בין המדינה לבין החברה האזרחית**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2008, עמ' 109.

19 הרמן ואח', 2016 (לעיל הערה 15), עמ' 233.

20 נתונים דומים התקבלו בסקר JPPI (The Jewish People Policy Institute) לשנת 2017. בשאלת הזהות שהוצגה שם למרואיינים הערבים (3 אפשרויות) ענו 58.7% שזהותם העיקרית היא הזהות הערבית, 23% - ישראלית ו־14.7% פלסטינית. ראו Shmuel Rosner, Noah Slepov, & Steven W. Popper, "2017 Pluralism Index Survey Results," JPPI, April 4, 2017.

מאחר שהמרוויינים לא התקבצו סביב זהות אחת, ובעיקר לא סביב הזהות הפלסטינית, שרוב האינטלקטואלים והפוליטיקאים הערבים בישראל כל כך מדגישים אותה, מתבקשת העמקה ובדיקה חפה מהטיות לעניין היעדר תמימות דעים בחברה הערבית כיום אשר להגדרתם הרשמית המוסדית ואשר לחלופה שהיו בוחרים, אילו ניתנה להם האפשרות, לקביעת מעמדם האזרחי העתידי.²¹ המחשה מעניינת לסוגיה זו מצאנו בדבריו של שחקן הכדורגל הערבי הישראלי מהראן ראדי בספרם של שרה אוסצקי-לזר ויואב שטרן, שאמר: "הזהות שלנו כערבים, אנחנו עדיין לא מוצאים את הבלנס איפה אנחנו צריכים להיות. אני מבקר גם בירדן ובמצרים ושם מסתכלים עליו בצורה שכאילו אני לא באמת ערבי. לא יודעים איך לאכול אותך. ופה בארץ אנשים מסתכלים עליך כאילו אתה משהו זר".²²

פילוח הזהות העיקרית לפי דתם של המרוויינים הערבים העלה את התוצאות האלה:

לוח 1.3 (% ערבים)

דרוזי	נוצרי	מוסלמי	זהות עיקרית
18	15.5	8	ישראלי
51	24	34	דת (מוסלמי, נוצרי, דרוזי)
27	45	38	ערבי
-	7	17	פלסטיני
4	8.5	3	לא יודעים/כולם באותה מידה
100	100	100	סך הכול

כפי שניתן לראות בלוח, השיעור הגבוה ביותר בקרב המוסלמים והנוצרים הצביעו על הזהות הערבית שלהם כזהותם העיקרית. אצל הדרוזים הדת הדרוזית היא סמן הזהות העיקרי. הזיהוי העיקרי כישראלי נמצא בשיעור הגבוה ביותר, אם כי לא גבוה כשלעצמו, בקרב הדרוזים, לאחר מכן בקרב הנוצרים ולבסוף בקרב המוסלמים. כשמדובר בזהות הפלסטינית, השיעור הגבוה ביותר בין שלוש הקבוצות של המזהים את עצמם בעיקר כך היה אצל המוסלמים, ואחר כך, ובהפרש גדול, אצל הנוצרים.

איש מהדרוזים שרואיינו בסקר הנוכחי לא הגדיר את עצמו פלסטיני כזהות עיקרית, ככל הנראה משום שלפחות חלקם רואים בדרוזיות שלהם לא רק הדת שלהם אלא גם הלאום. בהקשר של סוגיית הזהות נשמעת לעתים הטענה שבישראל אין דין הדרוזים כדין הערבים – בגלל מערכת היחסים השונה

21 דעה דומה בעניין זה ראו אצל לביא, 2016 (לעיל הערה 6), עמ' 185.

22 מצוטט אצל שרה אוסצקי-לזר ויואב שטרן, **בני המקום: שיחות עם אזרחים ערבים בישראל**, תל אביב: מרכז תמי שטיינמן למחקרי שלום, אוניברסיטת תל אביב, 2016, עמ' 156.

בינם ובין קבוצת הרוב היהודית עוד מימיה הראשונים של המדינה ובגלל התרבות הפוליטית-דתית הייחודית של הדרוזים, שאין בה תביעה להגדרה עצמית לאומית ריבונית אלא דווקא ציווי להתאמה למשטר הנוהג במקום. ואף על פי כן תוצאות הסקר מראות כי ברבים מן הנושאים שבדקנו הדרוזים דווקא אינם שונים בעמדותיהם מן הערבים המוסלמים או הנוצרים וכי לא תמיד הם מביעים עמדות בכיוון של רצון להתערות במדינה, מה שאולי מציב סימן שאלה על ההנחה הרווחת שמדובר בעדה שהקשר שלה למדינת ישראל מובטח בכל הנסיבות.

לאישוש טענתנו זו ערכנו מבחני שונות שבדקו אם תשובות הדרוזים כקבוצה מובחנות במובהק מתשובות הערבים המוסלמים והערבים הנוצרים. מצאנו כי בשאלות כמו ההרגשה שאני חלק מהחברה הישראלית, מידת החשיבות של "ישראל חזקה" וגאווה בהישגים של ישראל בתחומי המדע, הספורט וכדומה, הדרוזים, בממוצע, חיוביים יותר משאר הקבוצות. בשאלות על מידת הייצוגיות של הפוליטיקאים ושל הגופים המייצגים הערביים התברר כי הדרוזים ביקורתיים יותר. ואולם הדרוזים בלטו בהסתגרות העדתית ובאי-רצון שלהם בהשתלבות חברתית בקבוצת הרוב היהודית. מעבר לכך, ברוב הנושאים האחרים שעלו בסקר עמדותיהם אינן שונות במובהק מאלה של כלל הערבים בישראל.

כשבחנו את עמדות הערבים הנוצרים לעומת האחרים, שכן לאחרונה יש למשל עלייה בשיעור הצעירים הנוצרים המעוניינים להתגייס לצה"ל, מצאנו שהנוצרים מעוניינים יותר בהשתלבות בחברה היהודית ומרגישים בה נוח יותר מן המוסלמים ואף מן הדרוזים (למשל, הם פחות חוששים לדבר ערבית במרחב ציבורי יהודי). עמדותיהם כלפי הייצוגיות של הפוליטיקאים הערבים ושל הגופים הערביים חיוביות פחות מעמדות המוסלמים אך חיוביות יותר מעמדות הדרוזים. בשאר הנושאים הערבים הנוצרים דומים לכלל הציבור הערבי.

פילוח לפי גיל הראה שרק בקרב המבוגרים ביותר יש רוב (53%) למצביעים על הזהות הערבית כזהותם העיקרית. בגילאי הביניים זוהי אמנם התשובה השכיחה (40%) אך לא תשובת הרוב. בקבוצת הגיל הצעירה ביותר הצביע השיעור הגבוה ביותר על הזהות הדתית (מוסלמי, נוצרי, דרוזי) כזהות העיקרית (37%), ורק אחריה על הזהות הערבית (31%). במילים אחרות, נראה כי בעיני הדור הצעיר יש חשיבות מעט גדולה יותר להשתייכות למסגרת הדתית מאשר לקבוצות הגיל המבוגרות יותר. ייתכן – ואת זה יש לבדוק במחקרים נוספים – שלהשתייכות הדתית יש גם משמעויות פוליטיות.

כפי שמראה הלוח הבא, הבדלים מעניינים נמצאו, בעיקר בנוגע לזהויות הישראלית והפלסטינית כזהויות עיקריות, בין מי שאמרו שיש להם קרובי משפחה מדרגה ראשונה בשטחים ובין מי שאין להם קרובים שם. מי שיש להם קרובי משפחה בשטחים נוטים הרבה יותר ממי שאין להם להגדיר את עצמם כפלסטינים והרבה פחות כישראלים. בקרב מי שאין להם קרובים בשטחים שיעור המזהים את עצמם כפלסטינים וכישראלים כמעט שווה. בשתי הקבוצות הזהות העיקרית החזקה ביותר היא הערבית ואחריה הדתית.

לוח 1.4 (% ערבים)

זהות עיקרית	ישראלי	דת (מוסלמי, נוצרי, דרוזי)	ערבי	פלסטיני	לא יודעים/ כולם באותה מידה/אך אחד/אחר	סך הכול
יש קרובי משפחה מדרגה ראשונה בשטחים	1.5	30	40	27	1.5	100
אין קרובי משפחה מדרגה ראשונה בשטחים	11	34	39	12	4	100

אצל המרואיינים הערבים בדקנו גם את שאלת הקשר בין הזהות העיקרית ובין היכולת לשוחח בעברית, וכאן דווקא היו הבדלים: בקרב מי שהצביעו על הישראליות כזהות העיקרית שלהם 79% מדברים (על פי עדותם) עברית שוטפת, לעומת 59% בקרב מי שהגדירו את עצמם בעיקר פלסטינים. לא נמצאו הבדלים של ממש בעניין תחושת השליטה בשפה העברית בין מי שזהותם העיקרית המוצהרת ערבית למי שהגדירו את הדת כזהותם העיקרית (71% ו-69%, בהתאמה).

זהות יכולה להיות קשורה גם להיבט חברתי-מעמדי. לכן בארבעה מסקרי מדד הדמוקרטיה הישראלית (בשנים 2012, 2013, 2014, 2015) וכן בסקר הנוכחי בדקנו את תחושת ההשתייכות לקבוצות חזקות או חלשות בחברה הישראלית. התוצאות מעניינות ולא מובנות מאליהן. שאלנו: "כל חברה בעולם מתחלקת לקבוצות חזקות וקבוצות חלשות. לאיזו קבוצה בחברה הישראלית אתה מרגיש שייך?". התרשים שלהלן מציג את החלוקה בכלל המדגם, יהודים וערבים כאחד.

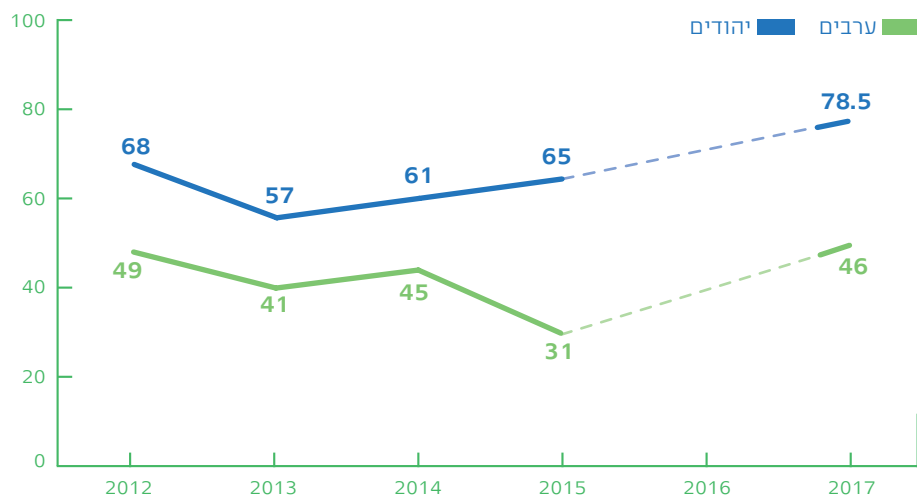
התרשים הבא מראה בבירור כי בכל אחד מהסקרים תחושת ההשתייכות של המרואיינים היהודים לקבוצות חזקות בחברה עולה במידה ניכרת על זו של המרואיינים הערבים (הממוצע אצל היהודים לאורך השנים – 65.9%; הממוצע אצל הערבים – 42.4%). יתרה מזו, נראה כי הפער בתחושת החוזק החברתי בין שתי הקבוצות הולך וגדל. גם החלוקה הפנימית בכל ציבור מעניינת אותנו. בדקנו אפוא מי מרגיש את עצמו חזק בקרב היהודים, ומצאנו כי המשתנים המסבירים העיקריים כאן הם מוצא עדתי, השכלה והכנסה.

השתייכות לקבוצה חזקה או חלשה בחברה

שאלה 15

עמ' 156

תרשים 1.3 / לאיזו קבוצה בחברה הישראלית אתה מרגיש שייך? (%, קבוצה חזקה ודי חזקה, יהודים וערבים)

לוח 1.5 (%, יהודים)

מרגישים שייכים לקבוצות חזקות או די חזקות

מוצא עדתי	
83	אשכנזי
76	מזרחי
73.5	ספרדי ²³
77	מעורב (אשכנזי/מזרחי)
השכלה	
75	פחות מתיכונית מלאה
77	תיכונית ועל־תיכונית מלאה
82	אקדמית חלקית או מלאה

23 בעקבות בדיקה שעשינו מצאנו כי יש ציבור לא קטן בקרב יוצאי ארצות המזרח וצאצאיהם המעדיפים את הזהויה שהיה מקובל בעבר "ספרדי" מהזהויה המקובל היום "מזרחי", ולכן אפשרנו להם לזהות את עצמם כך בסקר שלנו.

מרגישים שייכים לקבוצות חזקות או די חזקות

הכנסה	
74	מתחת לממוצע
81	כמו הממוצע
84	מעל הממוצע

הנתונים הללו מורים שלא רק כשמדובר בממוצע הכולל של היהודים, אלא גם ששיעור המרגישים חזקים בכל אחת מקבוצות המשנה של היהודים הוא גבוה מזה שבקרב כלל הערבים ומזה שבכל אחת מקבוצות המשנה שלהם.

ובכל זאת, מי מרגיש את עצמו חזק יותר בקרב הערבים? ההבדל הגדול ביותר מכל המשתנים שבדקנו היה על רקע דת: רק 43% מהמוסלמים מרגישים שייכים לקבוצות החזקות בחברה, לעומת 53.5% מהנוצרים ו-56% מהדרוזים. כצפוי, מי שמרגישים ישראלים (כאמור, מיעוט) גם מרגישים בשיעור גבוה יותר שייכים לקבוצות החזקות בחברה (56%, לעומת פלסטיני כזהות עיקרית - 45%; ערבי - 44%; מוסלמי/נוצרי/דרוזי - 44%). בשאר המשתנים ההבדלים אינם גדולים.

מעניין שאצל הערבים משתני ההשכלה וההכנסה לא פעלו בשיטתיות בשאלה זו, למרות שהיה סביר לצפות שהמשכילים יותר והאמידים יותר ירגישו חזקים יותר. ייתכן שדווקא החשיפה הרבה יותר של קבוצות "פריווילגיות" אלה למציאות המפלה בחברה הישראלית מפחיתה מתחושת העוצמה שהייתה יכולה להיות להן בנסיבות אחרות בזכות ההון האנושי הרב שיש בידיהן.

רצינו לברר אם לדעת המרואיינים היהודים²⁴ הזהויות הישראלית והפלסטינית ניתנות ליישוב או שהן מנוגדות מהותית. שאלנו שוב שאלה שכבר נבחנו בעבר: "לדעתך, האם אפשרי או לא אפשרי שערבי אזרחי ישראל שמרגיש חלק מן העם הפלסטיני יהיה גם אזרחי נאמן למדינת ישראל?". כבר בבדיקה שעשינו בשנת 2015 מצאנו רוב בציבור היהודי שסברו שאי אפשר ליישב בין תחושת פלסטיניות ובין נאמנות למדינת ישראל (56%).²⁵ בסקר הנוכחי מצאנו רוב גדול עוד יותר של החושבים או בטוחים ששילוב כזה הוא בלתי אפשרי (68%).

להרגיש חלק מהעם הפלסטיני וגם להיות אזרחי ישראלי נאמן

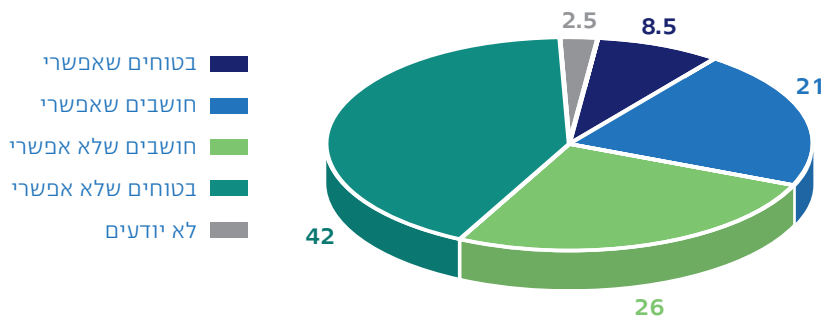
שאלה 18

עמ' 157

24 שאלה זו לא הוצגה הפעם למרואיינים הערבים כי בעבר היא נמצאה מעוררת התנגדות בציבור זה.

25 תמר הרמן, אלה הלר, חנו כהן ודנה בובליל, **מדד הדמוקרטיה הישראלית 2015**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2015, עמ' 176.

תרשים 1.4 / האם אפשרי או לא אפשרי שערבי אזרח ישראל שמרגיש חלק מן העם הפלסטיני יהיה גם אזרח נאמן למדינת ישראל? (% , יהודים)

איזה משתנה נמצא בקשר החזק ביותר עם העמדות בשאלה הזו? כצפוי, העמדה המדינית-ביטחונית היא ככל הנראה המפתח. בקרב היהודים שהגדירו את עצמם שמאל יש רוב לסבורים כי שילוב כזה הוא אפשרי, לעומת מיעוט קטן בימין ומיעוט גדול קצת יותר במרכז.

לוח 1.6 (% , יהודים)

מחנה מדיני-ביטחוני	חושבים או בטוחים שאפשרי שערבי אזרח ישראל שמרגיש חלק מהעם הפלסטיני יהיה גם אזרח נאמן לישראל
ימין	18
מרכז	39
שמאל	63

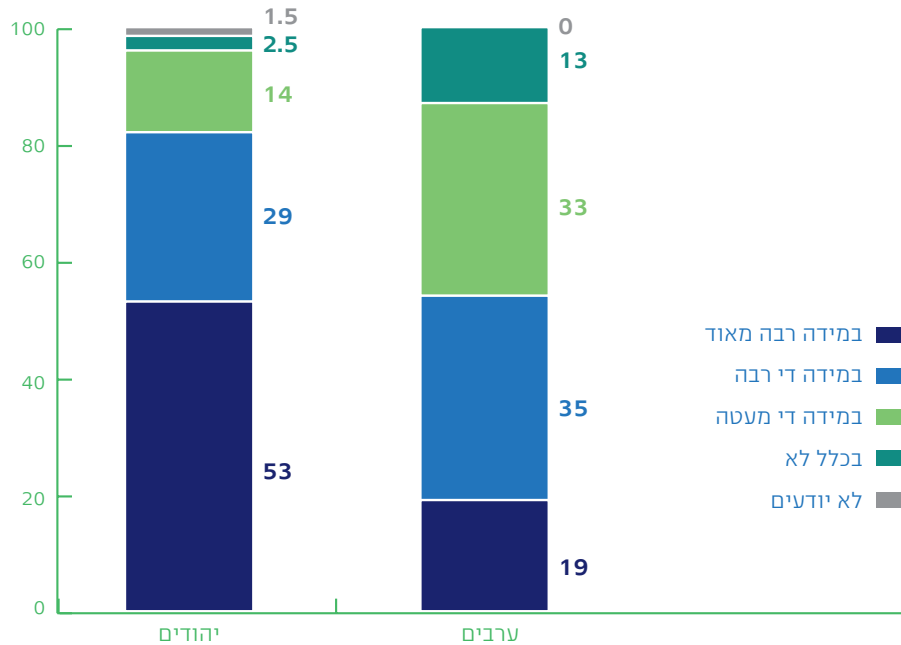
מעניין שלמרות הטענות ששירות בצבא גורם אצל היהודים למיליטריזציה ולשחיקת הסובלנות כלפי ערבים, כאן הוא לא נמצא כמשפיע בכיוון הנָצי אלא דווקא ההפך. וכך, בקרב היהודים ששירתו בצה"ל 34% סברו שאפשרי שערבי יהיה גם קשור רגשית לעם הפלסטיני וגם אזרח נאמן למדינה, ואילו בקרב מי שלא שירתו רק 21% חשבו כך. נזכיר כמובן את הקשר, שכבר הצבענו עליו, בין שירות בצה"ל לחילוניות ובין חילוניות לנטייה פוליטית שמאלה, שרשרת קשרים שבוודאי תורמת לממצא זה. מכאן עברנו לבדוק את ההיבטים השונים של היחס לישראליות בציבור היהודי ובציבור הערבי.

מרגיש חלק מהחברה הישראלית

שאלה 1
עמ' 149

שאלנו: "באיזו מידה אתה מרגיש את עצמך חלק מן החברה הישראלית?". בקרב המרוויינים היהודים הייתה תמימות דעים כמעט מלאה שהם מרגישים במידה רבה מאוד או במידה די רבה חלק מן החברה הישראלית. שיעור הסכמה גבוה שכזה מיייתר ניתוח לפי קבוצות משנה. גם בקרב המרוויינים הערבים הרוב השיבו לשאלה זו בחיוב, אבל זה היה רוב קטן בהרבה. ובהתאמה - גם שיעור המרוויינים הערבים שמרגישים שהם בכלל אינם חלק מן החברה הישראלית עולה במידה ניכרת על שיעור עמיתיהם בקרב המרוויינים היהודים (13% לעומת 2.5%).²⁶

תרשים 1.5 / באיזו מידה אתה מרגיש את עצמך חלק מהחברה הישראלית? (% יהודים וערבים)

26 סקר JPPI מ-2017 שאל שאלה דומה: עד כמה אתה מרגיש עצמך בנוח בישראל? בקרב היהודים 87.2% אמרו שהם מרגישים עצמם די או מאוד בנוח, ובקרב הערבים 74%. ראו Rosner, Slepokov, & Popper, 2017 (לעיל הערה 20).

פילוח לפי דת העלה, שלא במפתיע, כי הדרוזים מרגישים חלק מן החברה הישראלית יותר מהמוסלמים או הנוצרים (65%, לעומת 53% ו-47%, בהתאמה). מצאנו בשאלה זו גם הבדל ניכר בין מי שיש להם קרובים מדרגה ראשונה בשטחים ובין מי שאין להם קרובים מעבר לקו הירוק: בקרב הראשונים 43% מרגישים חלק מהחברה הישראלית ובקרב האחרונים - 56%.

פילוח לפי קביעת הזהות העיקרית העלה, מטבע הדברים, כי בקרב מי שהגדירו את עצמם בעיקר ישראלים, תחושת השייכות לחברה הישראלית היא הגבוהה ביותר (73%), בקרב מי שהגדירו את עצמם בעיקר פלסטינים תחושת השייכות היא הנמוכה ביותר (30%) ובקרב מי שהצביעו על זהותם הדתית או הערבית כעיקרית 56% מרגישים חלק מהחברה הישראלית. נראה אפוא שה"התנגשות" הזהותית העיקרית היא בין הפלסטיניות לישראליות.

ניסינו לסרטט באופן רבי-ממדי את מאפייניה המשותפים של הקבוצה בציבור הערבי שמרגישה יותר חלק מן החברה הישראלית בהשוואה לשאר בעזרת טכניקה סטטיסטית של הבחנה בין קבוצות (clustering). מצאנו כי מדובר בקבוצה לא מגובשת למדי הכוללת את הדרוזים והנוצרים, האקדמאים, הלא-דתיים, מי שאין להם קרובים בשטחים, מצביעי מפלגות ציוניות, המגדירים את עצמם ישראלים, בעלי ההכנסה הגבוהה יותר והצעירים יותר. כמובן לא כל מי שיש לו אחד המאפיינים שמינינו כאן מרגיש חלק מן החברה הישראלית, אבל המכלול שלהם מגדיל את ההסתברות שאזרחי ישראלי ערבי ידווח על עצמו שהוא מרגיש חלק מן החברה הישראלית.

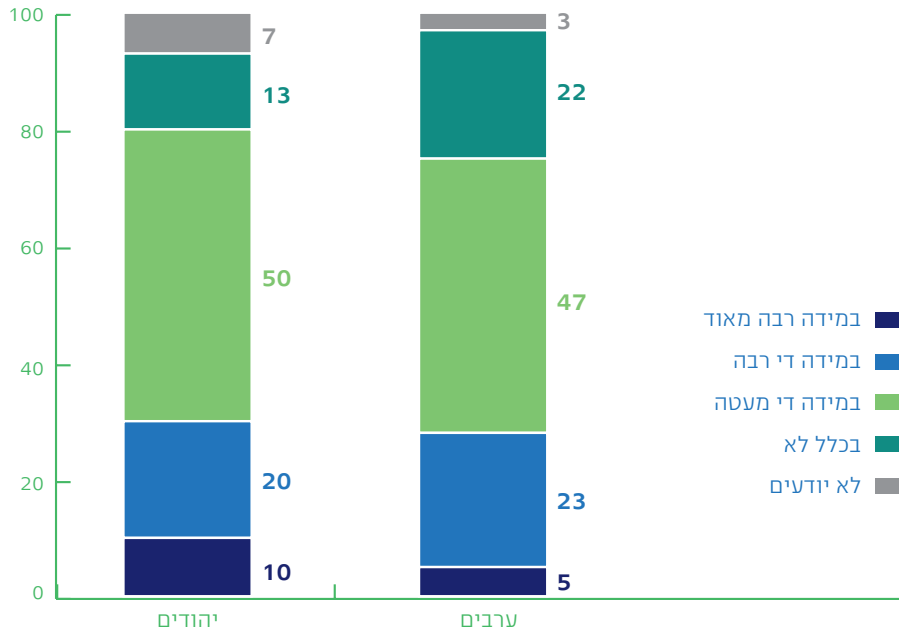
מתחושת השייכות האישית לחברה הישראלית עברנו לבדוק כיצד מוערכת תחושת השייכות של הערבים כציבור לחברה הישראלית.

הערבים כחלק מהחברה הישראלית

שאלות 2, 3
עמ' 149, 150

שאלנו את המרואיינים היהודים: "לדעתך, עד כמה הערבים אזרחי ישראל מרגישים כיום חלק מהחברה הישראלית?"; ואת המרואיינים הערבים שאלנו: "לדעתך, עד כמה היהודים רואים כיום בערבים חלק מהחברה הישראלית?". חרף ההבדל בנוסח מצאנו תמימות דעים מעניינת ביותר בשאלה זו בין שני הציבורים. רק מיעוט, בשיעור כמעט שווה, השיבו כי הערבים אזרחי ישראל מרגישים כיום חלק מן החברה הישראלית במידה רבה מאוד או במידה די רבה (מרואיינים יהודים - 30%) או שהיהודים רואים כיום בערבים אזרחי ישראל חלק מהחברה הישראלית (מרואיינים ערבים - 29%). עם זאת, כפי שמראה התרשים הבא, פער מסוים בין שתי הקבוצות מתגלה בין שיעורי מי שחושבים שהערבים אזרחי ישראל מרגישים שהם בכלל לא חלק מהחברה הישראלית (מרואיינים יהודים) למי שחושבים שהם בכלל לא נחשבים בעיני היהודים חלק מהחברה הישראלית (מרואיינים ערבים): יותר ערבים (22%) חושבים שהם בכלל לא נחשבים חלק מהחברה הישראלית, לעומת שיעור היהודים החושבים כך לגבי תחושת הערבים (13%).

תרשים 1.6 / עד כמה הערבים אזרחי ישראל מרגישים כיום חלק מהחברה הישראלית? (% , יהודים) / עד כמה היהודים רואים כיום בערבים חלק מהחברה הישראלית? (% , ערבים)

פילוח המדגם היהודי לפי מחנה מדיני-ביטחוני הראה כי מי שהגדירו את עצמם כימין (32%), יותר ממי שהגדירו את עצמם כמרכז או כשמאל (25% שניהם כאחד), סברו כי הערבים מרגישים כיום חלק מן החברה הישראלית. אין באפשרותנו לדעת אם הבחנה זו היא חיובית או שלילית בעיני המשיבים, שכן ייתכן שכל או מקצת אנשי הימין האומרים זאת מייחסים לכך משמעות של "השתלטות" הערבים על החברה הישראלית, שעה שאנשי המרכז והשמאל רואים בכך מצב ראוי או אף מצרים על שאין יותר ערבים המרגישים חלק מן החברה הישראלית.

פילוח המדגם היהודי לפי השכלה העלה הבדל בסוגיה לעיל בין מי שהשכלתם פחות מתיכונית מלאה למי שהשכלתם תיכונית מלאה או אקדמית: בקרב היהודים הפחות משכילים שיעור גבוה יותר (39%, לעומת 31% בעלי השכלה תיכונית מלאה ו-30% בעלי השכלה אקדמית) חושבים שהערבים מרגישים חלק מהחברה הישראלית, וגם כאן – איננו יודעים אם בעיניהם זה תיאור מצב חיובי או שלילי. ייתכן כי השיעור הגבוה יותר הזה הוא בגלל נקודות מגע רבות יותר, למשל במקומות עבודה, בין יהודים בעלי השכלה נמוכה לבין ערבים.

ולבסוף, אמנם מיקום עצמי על פני הרצף חרדי-חילוני הוכח כמשתנה לא-שיטתי, ובכל זאת כדאי לציין שבקרב היהודים החרדים 43% סברו כי הערבים מרגישים עצמם חלק מהחברה הישראלית לעומת 23.5% בלבד בקרב מי שהגדירו את עצמם חילונים, ושוב לא ברורה לנו משמעותה של קביעה זו, חיובית או שלילית, אף שלנוכח תשובותיהם האחרות של המרואיינים החרדים יש בסיס להניח שהם תופסים את המצב הזה כשלילי.

גם בקרב המרוואיינים הערבים נמצאו הבדלי תפיסה בעניין זה, אבל הם היו קטנים יחסית. וכך, בקרב המוסלמים 28% חשבו שבעיני היהודים, הערבים הם חלק מהחברה הישראלית במידה רבה או די רבה, לעומת 33% בקרב הנוצרים שסברו כך ו־31% בקרב הדרוזים. הממצא האחרון הוא מעניין במיוחד משום שלמרות שרוב הגברים הדרוזים משרתים בצה"ל, בכל זאת פחות משליש מהמרוואיינים מעדה זו העריכו שהיהודים רואים בהם חלק מהחברה הישראלית!

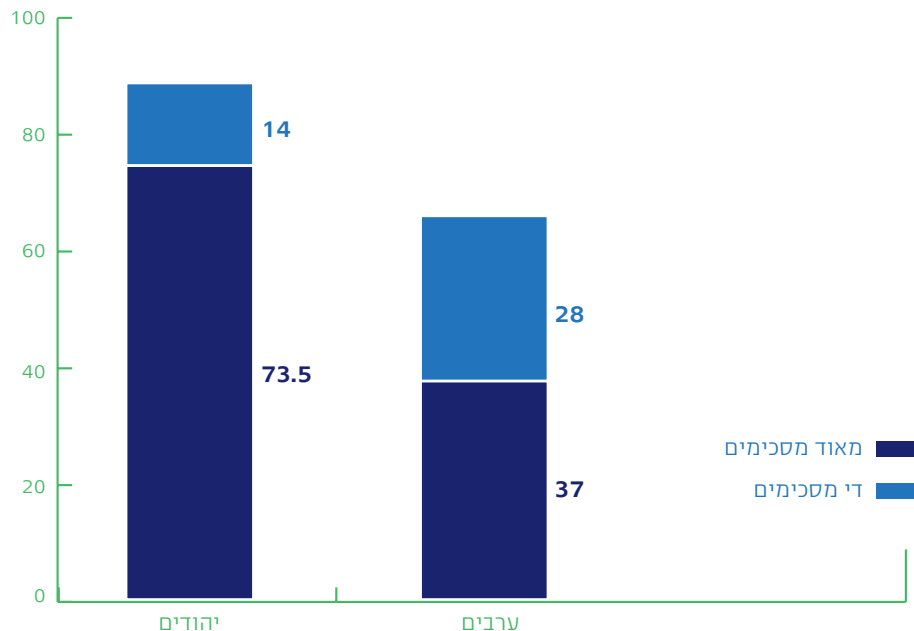
פילוח המדגם הערבי לפי זהות עיקרית שוב העמיד בשני הקצוות הנגדיים את מי שהגדירו את עצמם בעיקר ישראלים, שמהם 42% העריכו כי היהודים רואים בערבים חלק מהחברה הישראלית, לעומת מי שהגדירו את עצמם בעיקר פלסטינים, שמתוכם 13% בלבד העריכו כך. מי שהגדירו את עצמם לפי דת או כערבים נמצאים בתווך (32.5% ו־27%, בהתאמה).

ניסינו להמשיג באופן קונקרטי יותר מה פירוש להרגיש חלק מן החברה הישראלית בעזרת השאלה הבאה.

ביקשנו מן המרוואיינים להביע הסכמה או אי־הסכמה עם ההיגד: "אני מרגיש גאווה כשישראל זוכה בהישג חשוב, למשל בספורט או במדע". כפי שמראה התרשים הבא, הן בקרב המרוואיינים היהודים והן בקרב המרוואיינים הערבים נמצא רוב מרשים, אם כי גבוה במידה ניכרת אצל היהודים, למסכימים עם ההיגד.

גאווה בהישגים של ישראל
שאלה 23
עמ' 160

תרשים 1.7 / "אני מרגיש גאווה כשישראל זוכה בהישג חשוב, למשל בספורט או במדע" (% יהודים וערבים)

אצל היהודים יש רוב בכל קבוצות המשנה הגאים בהישגים של המדינה. עם זאת, בפילוח לפי מיקום עצמי על רצף הדתיות חרדי-חילוני מצאנו ששיעור הגאים מאוד או די גאים בקרב החרדים היה בדיוק 50%, לעומת למעלה מ-90% בשאר הקבוצות.

באשר למרואיינים הערבים – כאן מצאנו הבדלים בין קבוצתיים משמעותיים יותר (מסוכמים בלוח הבא). הרוב הגדול ביותר של הגאים בהישגים ישראליים נמצא אצל הדרוזים, והוא דומה לזה שבקרב היהודים, אבל יש רוב של גאים גם אצל הנוצרים והמוסלמים. המשכילים יותר גאים פחות, אולי בגלל תחושת הדחייה החזקה יותר שלהם מהמדינה או בשל המודעות הרבה יותר שלהם מתוקף השכלתם, שכבר הזכרנו, להיקף האפליה המובנית של הערבים.

בקרב מי שאין להם קרובים בשטחים רוב ברור גאים בהישגים ישראליים, לעומת כ-50% בקרב מי שיש להם שם קרובים מדרגה ראשונה. כמעט כל מי שמגדירים את עצמם ישראליים גאים בהישגי המדינה, לעומת 38% בקרב מי שמגדירים את עצמם זהותית כפלסטינים.

לוח 1.7 (% ערבים)

גאים מאוד או די גאים בהישגים של ישראל

דת	
64	מוסלמים
62	נוצרים
80	דרוזים
השכלה	
72	עד תיכונית חלקית
63	תיכונית מלאה
62	אקדמית
קרובים מדרגה ראשונה בשטחים	
49	יש
68	אין
זהות עיקרית	
87.5	ישראלי
69	דת (מוסלמי, נוצרי, דרוזי)
67.5	ערבי
38	פלסטיני

תחושת הגאווה בהישגים ישראליים יחד עם שמירה על הזהות הייחודית הערבית שעליה מלמדים ממצאי הסקר עולה בקנה אחד עם עדותו של אותו שחקן כדורגל שכבר צוטט לעיל (ראדי), ששיחק בנבחרת ישראל ואמר בהקשר זה: "זו גאווה. השחקנים הכי טובים נמצאים שם [...] ההרגשה טובה ומיוחדת, אתה שחקן נבחרת, מייצג מדינה, מייצג את הנבחרת, אני לא רואה את עצמי כשונה משחקן בכל נבחרת אחרת [...] אני שחקן ערבי מוסלמי וגאה לייצג את המדינה כשחקן כדורגל טוב בנבחרת, ואין לי שום בעיה עם זה [...] יכולים לשאול אותי למה אני לא שר את ההמנון, אני מיד עונה שעצם השאלה מכשילה. למה אתם שמים את המצלמה של שחקן מסוים כששרים? זה בשביל פרובוקציה, ואני לא נותן שיעשו לי פרובוקציות".²⁷ בפרקים 3 ו-4 נרחיב בעניין מידת הנכונות לחיות יחד, אבל כבר כאן ראוי שניציג את תשובות היהודים והערבים לשאלה כמעט זהה על הרצון בבידול כדרך להעצמת הזהות הקבוצתית.

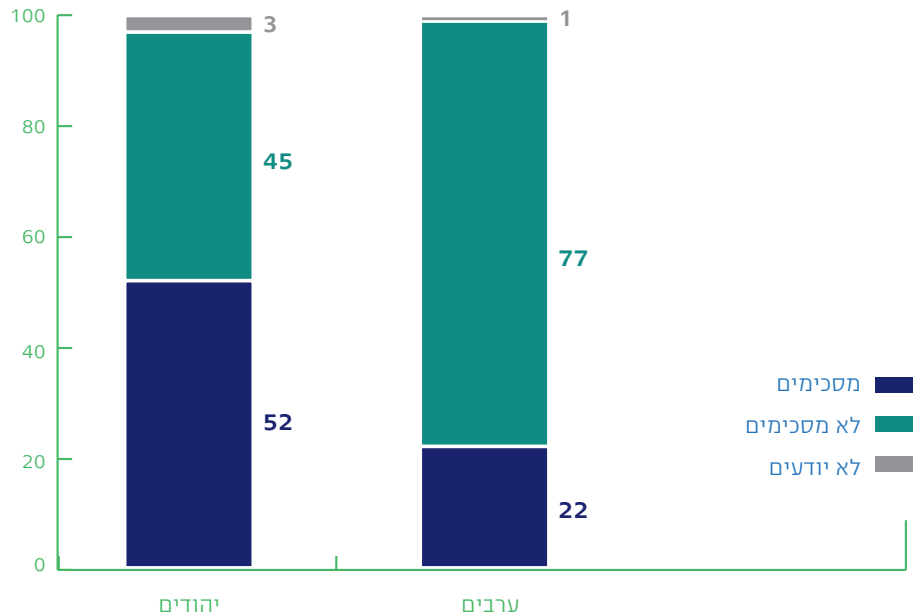
שאלנו עד כמה המרואיינים מסכימים עם ההיגד: "כדי לשמור על הזהות היהודית (ליהודים)/הערבית (לערבים) עדיף שהיהודים והערבים בישראל יחיו בנפרד אלה מאלה". כפי שמראה התרשים שלהלן, בעוד שהמדגם היהודי היה חצוי בשאלה זו, עם נטייה מסוימת להעדפת הפרדה, רוב ברור של המרואיינים הערבים לא תמכו בהפרדה לשם שמירת הזהות הערבית.²⁸

**כדי לשמור על
הזהות עדיף
שהיהודים וערבים
יחיו בנפרד**

שאלות 43.1, 43.2

עמ' 171, 172

**תרשים 1.8 / "כדי לשמור על הזהות היהודית (ליהודים) / ערבית (לערבים)
עדיף שהיהודים והערבים יחיו בנפרד אלה מאלה" (% יהודים וערבים)**

27 מצוטט אצל אוסצקיילזר ושטרן, 2016 (לעיל הערה 22), עמ' 155.

28 בסקר JPII מ-2017 היה רוב גם בקרב היהודים (68%) וגם בקרב הערבים (73%) למשיבים שיהודים וערבים אינם צריכים לגור בשכונות מעורבות. ראו Rosner, Slepko, & Popper, 2017 (לעיל הערה 20).

הציטוט הבא מריאיון עם מצביעים בנצרת עלילת בבחירות המקומיות ב־2013 ממחיש את השניות ביחסו של הציבור היהודי לחיים בצוותא עם ערבים: "הבית היהודי בא להציל את העיר כדי שיהיה כאן רוב יהודי לנצח", אומר הנהג שלא יצביע לגפסו. "זו עיר יהודית שהגה בן גוריון, עיר של צדיקים. חשוב שתסביר שאנחנו לא גזענים. יש עכשיו כעשרים אחוז ערבים, אבל העיר הולכת לברוח. והבית היהודי שולחים לפה מתנחלים ויש שתי ישיבות הסדר. חשוב שתכתוב שהיחסים עם הערבים מעולים, ואנחנו הולכים לנצרת לאכול במסעדות, קונים בחנויות והולכים לרופאים, אבל אנחנו לא רוצים לתת להם את העיר. שם אין אף יהודי שגר ופה חשוב לנו שיהיה רוב יהודי".²⁹

מי הם אפוא התומכים בציבור היהודי בהפרדה לשם שמירת הזהות? פילוח לפי מיקום עצמי על הרצף חרדי-חילוני מראה כי בקרב היהודים יש רוב בעד הפרדה בכל הקבוצות, למעט החילונים – שמתנגדים לכך ברובם (בעד הפרדה: חרדים – 83%; דתיים – 67%; מסורתיים דתיים – 63%; מסורתיים לא־דתיים – 55%; חילונים – 38%).

פילוח לפי מחנה מדיני־ביטחוני מראה כי בימין יש רוב מוצק בעד הפרדה לשם שמירה על הזהות היהודית (65%), אבל במרכז ובשמאל רק מיעוט, אם כי לא מבוטל, תומכים בכך (39% ו־26%, בהתאמה).

פילוח לפי מוצא עדתי מראה כי מלבד האשכנזים, שאצלם רק מיעוט (46%) מצדדים בהפרדה לשם שמירה על הזהות היהודית, בשאר קבוצות המוצא יש רוב המחייבים זאת (מזרחים – 64%; ספרדים – 57%; מוצא עדתי מעורב – 58%).

ומי אצל הערבים תומכים בכל זאת בהפרדה, בניגוד לעמדת הרוב בציבור זה? אף שגם אצלם מדובר במיעוט, בולטים בתמיכתם בהפרדה דווקא הדרוזים (33%, לעומת 23% בקרב המוסלמים ו־5% בקרב הנוצרים). גם רמת דתיות משחקת תפקיד בקביעת העמדה בנושא: 28% ממי שהגדירו את עצמם דתיים, 20% בקרב המסורתיים ו־17% בקרב הלא־דתיים תמכו בהפרדה בין יהודים לערבים לצורך שמירה על הזהות.

זהות וייצוגיות

זהות באה לידי ביטוי גם בייצוג פוליטי. כמעט בכל אחד מסקרי מדד הדמוקרטיה לאורך השנים בדקנו את תפיסת מידת הייצוגיות של גופים נבחרים. מצאנו כי באופן עקבי רוב קטן בציבור הישראלי (ולעניין זה היו הבדלים קטנים בלבד בין מדגמי היהודים והערבים) חושבים שהפנסת משקפת היטב את חילוקי הדעות בציבור. לעומת זאת כאשר בדקנו את תפיסת מידת הייצוגיות של בעלי תפקידים וארגונים ערביים, עלתה תופעה מעניינת: רוב בציבור היהודי סברו שההנהגה הערבית אינה מייצגת את עמדות הציבור "שלה". בציבור הערבי עצמו, לעומת זאת, התפיסה הרווחת הייתה שההנהגה דווקא מייצגת אותם נכונה. הבדל זה עלה בבירור בסקר מדד הדמוקרטיה של 2012, שבו ענו 62.5% מהיהודים כי "ההנהגה הערבית יותר קיצונית בביקורת שלה על המדינה מרוב הערבים אזרחי ישראל", לעומת 20% בלבד מהמראויינים הערבים שהביעו עמדה זו (38% מהמראויינים הערבים ענו אז שההנהגה מייצגת את הדעות המקובלות בציבור הערבי, ו־36% ענו שהיא מתונה יותר מרוב הציבור).³⁰ יש הטוענים כי

29 רועי צ'יקי ארד, "מסע בין הקלפיות ברשויות המקומיות ברחבי הארץ", הארץ, 22.10.2013.

30 תמר הרמן, ניר אטמור, אלה הלר ויובל לבל, **מדד הדמוקרטיה הישראלית 2012**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2012, עמ' 219.

עמדת היהודים בשאלה זו היא תוצאה של דה־לגיטימציה מוצלחת של ההנהגה הערבית, שנוצרת בידי ההנהגה היהודית. זה הסבר מתקבל מאוד על הדעת אם כי לא מן הנמנע שזוהי גם תוצאה של היכרות בלתי מספקת של קבוצת הרוב היהודית עם קבוצת המיעוט הערבית ועם מנהיגיה, שהלוא, כפי שציינו, מחסום השפה (למשל) מונע מרוב היהודים לעקוב אחר השיח הפנימי בציבור הערבי. כך או כך, זו תופעה שיכולות להיות לה השלכות – ואולי כבר יש לה – על מידת הנכונות של הציבור היהודי להכיר בהנהגה הערבית כמייצגת טובה של ציבור בוחריה.

בסקר הנוכחי ביקשנו לבדוק את הנושא לגבי חברי הכנסת הערבים, הרשימה המשותפת וועדת המעקב העליונה של הציבור הערבי בישראל.

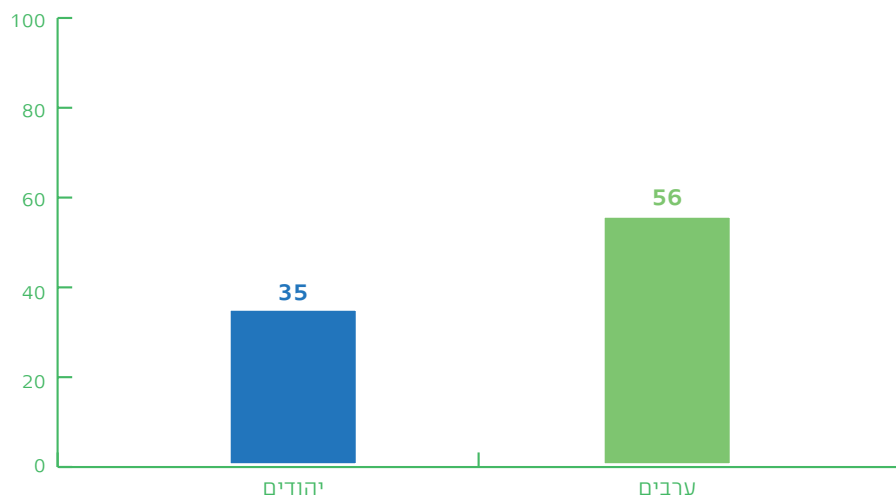
חברי הכנסת הערבים

שאלה 22

עמ' 160

ביקשנו מהמראיינים להביע הסכמה או התנגדות למשפט: "חברי הכנסת הערבים מייצגים היטב את המגזר הערבי מבחינת ההבדלים וההסכמות בתוך הציבור הערבי בישראל". רוב לא גדול בקרב המראיינים הערבים לעומת מיעוט בקרב המראיינים היהודים סבורים כי אכן זה המצב. במילים אחרות, אצל הערבים יש רוב הסבורים כי יש ייצוג הולם של הגיוון הפנים־מגזרי בחברה שלהם, ואילו אצל היהודים רק מיעוט חושבים שחברי הכנסת הערבים הם מייצגים נאמנים של מגוון הדעות בציבור הערבי.

תרשים 1.9 / "חברי הכנסת הערבים מייצגים היטב את המגזר הערבי מבחינת ההבדלים וההסכמות בתוך הציבור הערבי" (% מסכימים, יהודים וערבים)

פילוח של המרואיינים היהודים לפי מחנה מדיני-ביטחוני העלה כי בימין המיעוט שסבורים כי חברי הכנסת הערבים כן מייצגים את הציבור שלהם גדול יותר משיעורם בשמאל ובמרכז (38%, 31.5%, 28%, בהתאמה). ייתכן שהדבר נובע מכך שבימין, יותר במרכז ובשמאל, נוטים "להדביק" לכלל הציבור עמדות חריפות (באוזני יהודים) מן הסוג שמביעים בשנים האחרונות לפחות מקצת חברי הכנסת הערבים.

פילחנו את תשובות המרואיינים הערבים לפי כמה משתנים כדי להבין אם בכל אחת מקבוצות המשנה אכן יש רוב לטוענים לייצוגיות של חברי הכנסת הערבים. ברוב המשתנים מצאנו הבדלים ניכרים.

לוח 1.8 (% ערבים)

די מסכימים ומסכימים מאוד שחברי הכנסת הערבים מייצגים היטב את המגזר הערבי

מין	
גברים	50
נשים	63
דת	
מוסלמים	62
נוצרים	50
דרוזים	24
השכלה	
עד תיכונית חלקית	61
תיכונית מלאה	60
אקדמית	47
מחוז מגורים	
דרום	58
חיפה	49
ירושלים	40
מרכז	63
צפון	57

די מסכימים ומסכימים מאוד שחברי הכנסת הערבים מייצגים היטב את המגזר הערבי

זהות עיקרית	
ישראלי	40
דת (מוסלמי, נוצרי, דרוזי)	53
ערבי	61
פלסטיני	68
הצבעה בבחירות 2015	
לרשימה המשותפת	69
למפלגות ציוניות	29

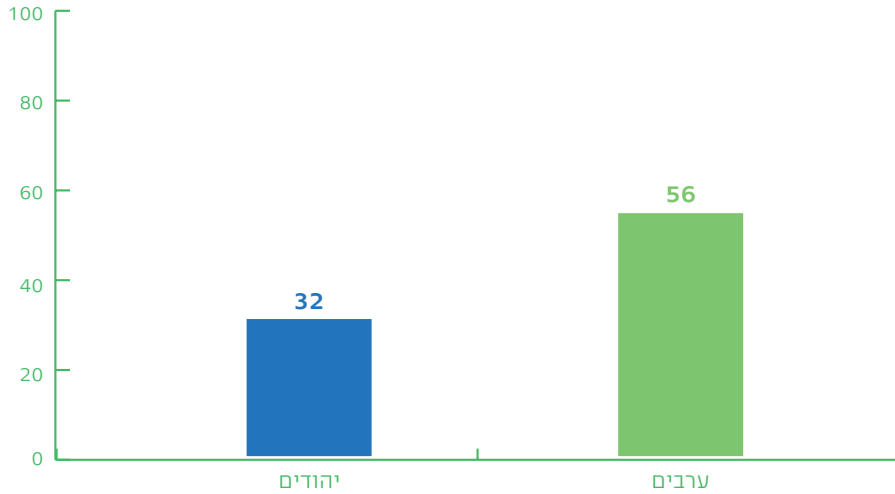
הלוח מורה, בין השאר, כי תחושת הייצוג ההולם חזקה יותר בקרב נשים, מוסלמים, תושבי מחוז מרכז, מי שמגדירים את עצמם בעיקר פלסטינים, מי שאין להם השכלה אקדמית וכמובן מי שהצביעו בבחירות 2015 לרשימה המשותפת. היא חלשה בהרבה אצל הדרוזים, בעלי ההשכלה הגבוהה, המתגוררים במחוז חיפה, מי שמגדירים את עצמם ישראלים ומצביעי המפלגות הציוניות בבחירות 2015.

מכאן עברנו לבחון באיזו מידה הרשימה המשותפת – שהיא כיום המפלגה הערבית היחידה שיש לה ייצוג בכנסת והיחידה שמאגדת בתוכה נציגי זרמים מובחנים בחברה הערבית וכן ערבים ויהודים – נתפסת כמייצגת טובה של הציבור הערבי.

המרוויינים התבקשו לחוות את דעתם על המשפט: "הרשימה המשותפת מייצגת היטב את האזרחים הערבים". ממש כמו בשאלה הקודמת גם כאן רוב מסוים בקרב המרוויינים הערבים, אם כי, שוב, לא רוב גדול, תמכו בנאמר, לעומת מיעוט בקרב המרוויינים היהודים. כלומר, שוב, אולי בהשפעת מסרים מְבֻדלים המגיעים מן ההנהגה הלאומית היהודית ובעטיו של הקושי לעקוב אחר השיח הפנימי הערבי, היהודים "עושים הפרדה" בין הציבור הערבי להנהגתו הפוליטית.

**הרשימה
המשותפת**
שאלה 27
עמ' 162

תרשים 1.10 / "הרשימה המשותפת מייצגת היטב את האזרחים הערבים" (%, מסכימים, יהודים וערבים)

פילחנו את המדגם הערבי לקבוצות משנה. הלוח הבא מציג את שיעורי מי שדי ומאוד הסכימו עם הטענה שהרשימה המשותפת מייצגת היטב את האזרחים הערבים. התמונה דומה מאוד לתמונת השאלה הקודמת על איכות הייצוגיות של חברי הכנסת הערבים.

לוח 1.9 (%, ערבים)

די מסכימים ומסכימים מאוד שהרשימה המשותפת מייצגת היטב את האזרחים הערבים

מין	מסכימים ומסכימים מאוד (%)
גברים	51
נשים	62
דת	מסכימים ומסכימים מאוד (%)
מוסלמים	61.5
נוצרים	53
דרוזים	27

די מסכימים ומסכימים מאוד שהרשימה המשותפת מייצגת היטב את האזרחים הערבים

השכלה	
59	עד תיכונית חלקית
60	תיכונית מלאה
49	אקדמית
מחוז מגורים	
61	דרום
52	חיפה
40	ירושלים
68	מרכז
54	צפון
זהות עיקרית	
35	ישראלי
56	דת (מוסלמי, נוצרי, דרוזי)
59	ערבי
68	פלסטיני
הצבעה בבחירות 2015	
70	לרשימה המשותפת
29	למפלגות ציוניות

אנו רואים אפוא כי בסיס התמיכה העיקרי של הרשימה המשותפת הוא כמובן בקרב מצביעיהם, אצל המתגוררים במחוז מרכז, אצל נשים, אצל המגדירים את עצמם בעיקר כפלסטינים ואצל בעלי השכלה לא־אקדמית.

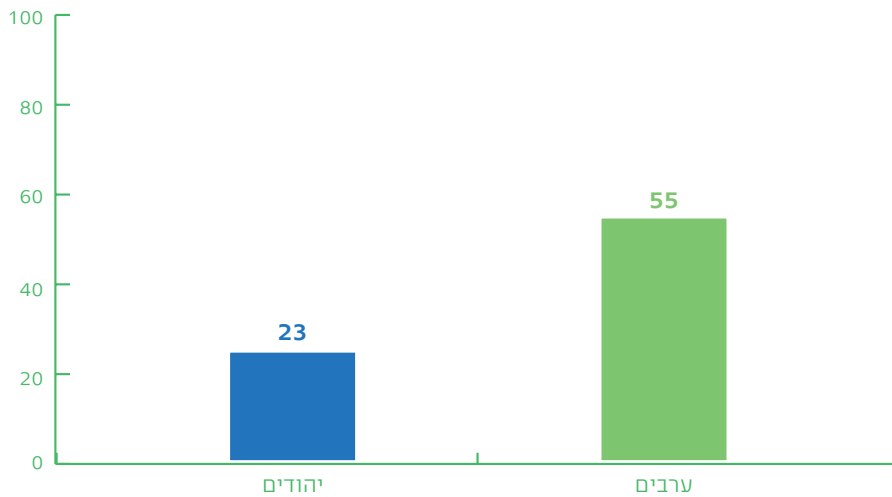
ביקשנו מהמרוויינים להביע הסכמה או אי־הסכמה גם עם המשפט הזה: "ועדת המעקב העליונה מייצגת היטב את הערבים אזרחי ישראל"³¹. גם כאן נמצא אותו הדפוס. קרי, רוב מסוים בקרב המרוויינים הערבים הביעו הסכמה עם הנאמר, שעה שבקרב המרוויינים היהודים מיעוט של פחות מרבע הסכימו. נציין שבקרב המשיבים היהודים שיעור עצום (46%, לעומת 16% בקרב המרוויינים הערבים) לא הביעו עמדה לגבי גוף זה, שאולי בכלל אינו מוכר להם.

ועדת המעקב העליונה

שאלה 36

עמ' 167

תרשים 1.11 / "ועדת המעקב העליונה מייצגת היטב את האזרחים הערבים" (%, מסכימים, יהודים וערבים)

הלוח שלהלן מציג את עמדת קבוצות המשנה בציבור הערבי בשאלת הייצוגיות של ועדת המעקב העליונה.

31 ועדת המעקב העליונה של הציבור הערבי בישראל היא ארגון גג שהוקם ב־1982 כדי לתאם את כלל הפעילויות הפוליטיות של ציבור זה.

לוח 1.10 (% ערבים)

**די מסכימים ומסכימים מאוד שוועדת המעקב העליונה
מייצגת היטב את האזרחים הערבים**

מין	
גברים	50
נשים	59.5
דת	
מוסלמים	58
נוצרים	50
דרוזים	38
השכלה	
עד תיכונית חלקית	59.5
תיכונית מלאה	53
אקדמית	50
מחוז מגורים	
דרום	65
חיפה	49
ירושלים	30
מרכז	55
צפון	55
זהות עיקרית	
ישראלי	48
דת (מוסלמי, נוצרי, דרוזי)	58
ערבי	55
פלסטיני	55

די מסכימים ומסכימים מאוד שוועדת המעקב העליונה מייצגת היטב את האזרחים הערבים

הצבעה בבחירות 2015	
62	לרשימה המשותפת
46	למפלגות ציוניות

בדומה לפער התשובות בנוגע לרשימה המשותפת, גם בנוגע לוועדת המעקב מצאנו הבדל גדול בין מצביעי הרשימה לבין מצביעי המפלגות הציוניות (62% לעומת 46%), אלא שהוא קטן מעט מהפער בהערכת הייצוגיות של הרשימה. במילים אחרות, נראה שמבחינה פוליטית ועדת המעקב היא מעט פחות שנויה במחלוקת מן הרשימה המשותפת ונתפסת כייצוגית ממנה קצת יותר.

לסיכום נושא הייצוגיות נאמר כי ליחסם של היהודים והערבים לגורמים המייצגים הערביים יש דפוס קבוע: רוב ערבי מסוים טוען בזכות הייצוגיות שלהם לעומת מיעוט יהודי בלבד.

פרק 2 / הקשר לארץ ולהגדרת ישראל

"מדינה יהודית ודמוקרטית"

בפרק הקודם דנו בשאלת הזהות האישית של היהודים והערבים בישראל, על נגזרותיה והשלכותיה. בפרק זה נעבור לבדוק את מורכבות היחסים בין הציבור היהודי, הציבור הערבי והמדינה, בעיקר בהקשר של הגדרתה כמדינה יהודית ודמוקרטית.

כפי שניתן לצפות, ההבדלים בעניין זה בין שני הציבורים גדולים מאוד. יתרה מזו, מערכות היחסים בין שני הציבורים האלה ובינם לבין עצמם ברמות הפוליטית, החברתית והאישית מושפעות עמוקות מהזיקה השונה של כל אחד מהם למדינת ישראל. הטענה שלנו, וננסה לתקף אותה כאן, היא שהציבור היהודי חש בעלות מלאה על המדינה וברמה האסטרטגית אינו מוכן לחלוק את הבעלות הזאת עם הציבור הערבי. הערבים, לעומת זאת, תובעים את זכותם האזרחית לשוויון לא רק ברמת הזכויות האישיות או הקבוצתיות אלא גם במה שקשור לייצוג שלהם במוסדות המדינה ולהשפעה שלהם על אופייה, על עיצוב מדיניותה ועל סמליה. ברמת האזרחות, תפיסת ה"אחר" הקולקטיבי הערבי על ידי היהודים היא לכל הפחות חשדנית, אם לא ממש עוינת, שעה שהערבים, כמיעוט לאומי-ילידי לא-יהודי, מתקשים מאוד להרגיש רגשות חיוביים כלפי המדינה המגדירה את עצמה יהודית, גם אם דמוקרטית. וכל זה, כאמור, בצל המתמיד של הדילמות הנגזרות מן הסכסוך המתמשך בין ישראל לעם הפלסטיני ולעולם הערבי בכלל.

בפרק זה ננסה אפוא לתרום משהו להבנת מערכת היחסים בין היהודים לערבים בישראל מן הפרספקטיבה של היחס לארץ ולמדינת ישראל היהודית-דמוקרטית.

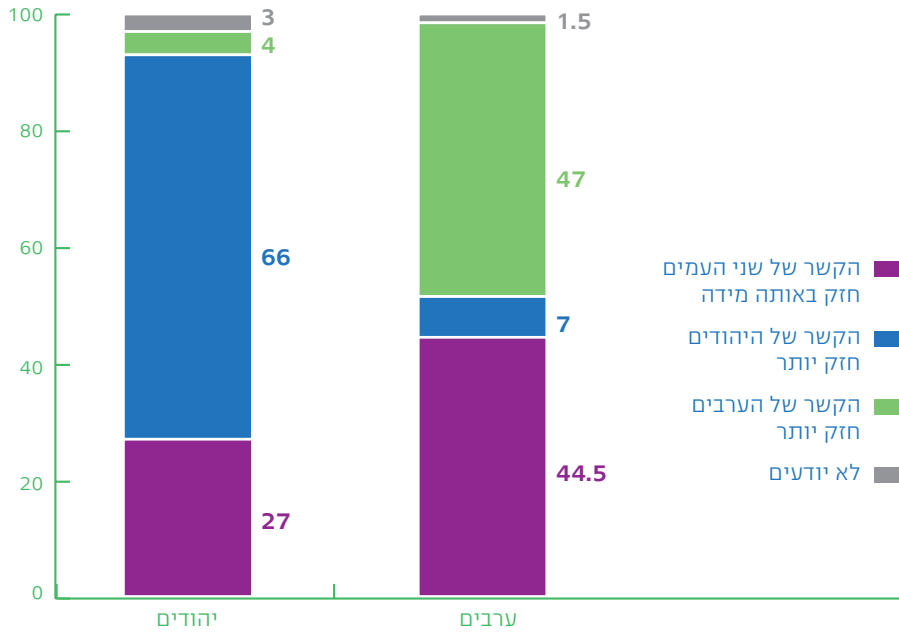
למי יש קשר חזק יותר לארץ?

שאלה 10

עמ' 153

ביקשנו לדעת למי משני הקולקטיבים, היהודי או הערבי, יש לדעת המרוויינים בסקר קשר חזק יותר לארץ. כצפוי, כל אחד משני הציבורים סבור כי לו יש קשר חזק יותר לארץ. ההבדל הגדול שמצאנו בין שני הקבוצות מתבטא בשני היבטים. ראשית, אצל היהודים רוב של שני שלישים מייחסים לעצמם קשר חזק יותר לארץ, בעוד שבקרב המרוויינים הערבים פחות ממחצית מייחסים לעצמם קשר חזק יותר. שנית, כפי שמראה התרשים הבא, המרוויינים הערבים היו "שיתופיים" הרבה יותר מהיהודים, כלומר יותר ערבים מיהודים ענו שהקשר של שני העמים לארץ חזק באותה המידה, אם כי גם כאן ייתכן שיש בעיית תוקף משום החשש לתת תשובה פחות נעימה לאזוני עורכי הסקר.³²

תרשים 2.1 / למי יש קשר חזק יותר לארץ - ליהודים או לערבים (%, יהודים וערבים)

פילוח של תשובות המדגם היהודי מראה כי בכל קבוצת משנה, פרט למגדירים את עצמם שמאל מדיני-ביטחוני, רק מיעוט סבורים שלשני העמים יש קשר חזק באותה מידה לארץ, אבל הנכונות להכיר בכך חזקה בייחוד בקבוצות הבאות: חילונים (41.5%, לעומת 2% אצל החרדים, 9% בקרב הדתיים, 15% אצל המסורתיים הדתיים ו-25% אצל המסורתיים הלא-דתיים), מי שממקמים את עצמם בשמאל (66%, לעומת 34.5% במרכז ו-13% בימין) ומי שהזהות העיקרית שלהם היא, להגדרתם, הזהות הישראלית (39%, לעומת 17% בקרב מי שזהותם העיקרית המוצהרת היא הזהות היהודית).

בקרב הערבים לא נמצאו הבדלים מובהקים בין קבוצות המשנה.

כפי שנראה מיד, בקבוצת הרוב היהודית אכן רווחת התפיסה שהקשר של היהודים לארץ חזק יותר, ולא זו בלבד אלא שרווחת גם התפיסה שהערבים החיים בישראל לא השלימו עם קיומה של המדינה. ממצא זה עולה בקנה אחד עם הממצא שכבר הצגנו בפרק הקודם שלפי התפיסה השכיחה בציבור היהודי - איי אפשר להיות בעת ובעונה אחת גם אזרחי ישראלי נאמן וגם להרגיש חלק מן העם הפלסטיני.

רוב הערבים לא השלימו עם קיומה של המדינה?

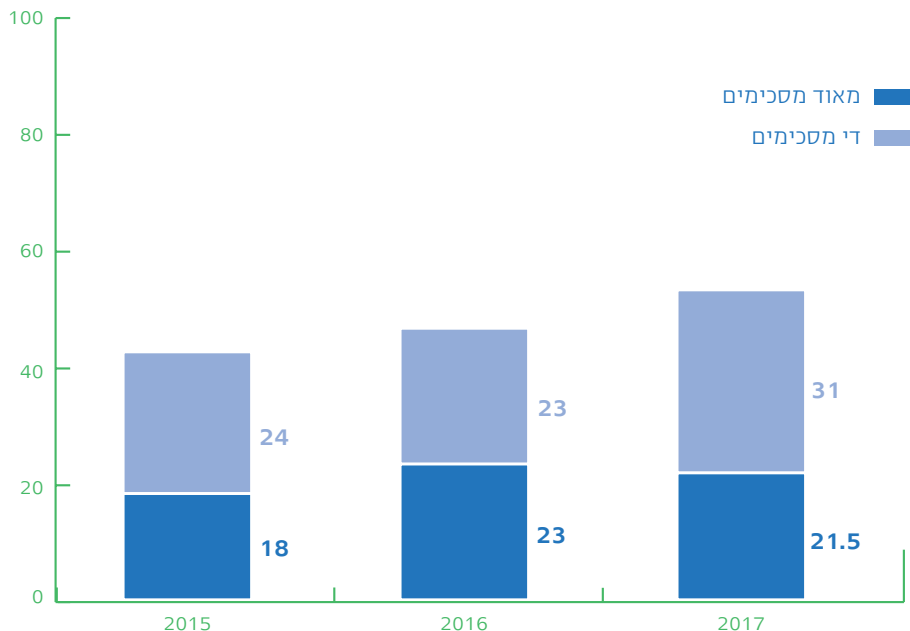
שאלה 46

עמ' 173

האם היהודים חושבים שהערבים הם חורשי רע כשמדובר במדינה? בניתוח נתוני מדדי הדמוקרטיה הישראלית של 2015 ו-2016 מצאנו קשר הדוק בין הערכת המרוויינים היהודים את העמדה הבסיסית של האזרחים הערבים כלפי קיומה של מדינת ישראל ורצונם בהמשך קיום זה ובין מגוון של נושאים בהקשר הרחב של יחסי יהודים-ערבים במדינה. לפיכך בדקנו שוב בסקר הנוכחי אם המרוויינים היהודים מאמינים שהערבים אזרחי ישראל לא השלימו עם קיומה של המדינה ומעוניינים בחיסולה.

מתברר כי ברבע הראשון של 2017 רוב (קטן) בקרב היהודים החזיקו בדעה המחמירה שרוב הערבים בישראל לא השלימו עם קיומה של המדינה והיו רוצים בחיסולה. בהנחה שהמדידה אמינה ואינה רגעית בהשפעת שני האירועים שברקעם כאמור נערך הסקר (הריסת הבתים בקלנסווה ואירוע הדמים באום אל-חיראן בינואר 2017), נראה שחלה עלייה בשיעור החושבים כך בהשוואה לשיעורם בשנתיים הקודמות, אז כאמור נשאלה השאלה הזו בהקשר של איכות הדמוקרטיה הישראלית בעיני המרוויינים.³³ אפשרות אחרת (שכבר הצבענו עליה קודם) היא שהמדידה אמינה, אבל ההקשר של סקר המתמקד ביחסי יהודים-ערבים גרם להקצנת העמדה אצל המרוויינים היהודים. כך או כך, התוצאה עגומה מבחינת הסיכויים לפתח תחושת שותפות אזרחית.

תרשים 2.2 / "רוב הערבים אזרחי ישראל לא השלימו עם קיומה של המדינה ותומכים בחיסולה" (% מאוד מסכימים ודי מסכימים, יהודים, לפי שנים)

פילוח לפי משתנים שונים העלה כי העמדה הזו שכיחה בראש ובראשונה בקרב מי שהגדירו את עצמם ימין, אך היא נחלת מיעוט בלבד בקרב מי שהגדירו את עצמם שמאל או במרכז, אף שבמרכז מדובר במיעוט גדול למדי (ימין - 68%; מרכז - 40%; שמאל - 16%). פילוח לפי מיקום עצמי על הרצף חרדי-חילוני מעלה כי בכל קבוצות הדתיות, למעט הקבוצה החילונית, יש רוב לסבורים כי הערבים לא השלימו עם קיומה של מדינת ישראל והם היו רוצים לראות בחיסולה (חרדים - 81%; דתיים - 57%; מסורתיים דתיים - 60%; מסורתיים לא־דתיים - 59%; חילונים - 40%). מעניין לגלות שבקרב מי ששירתו בצה"ל שיעור הסבורים כך נמוך בבירור משיעור מי שלא שירתו (48% לעומת 62%). שוב אנחנו נוכחים לדעת כי שירות כשלעצמו בצבא אינו מצמיח בהכרח דעות שליליות נגד ערבים.

לא יכולנו לשאול את המרואיינים הערבים אם הם מסכימים עם ההיגד שבו דנו לעיל, שכן הסיכוי שהם היו עונים על שאלה זו הוא קלוש ביותר, גם אם זו הערכתם. לפיכך ניסחנו שאלה אחרת כדי לבחון את מידת הדאגה של המרואיינים הערבים לשלומה של מדינת ישראל.

ביקשנו מהם להביע הסכמה או אי־הסכמה עם המשפט: "חשוב שישראל תהיה חזקה מבחינה ביטחונית", ומצאנו רוב גדול מאוד של מסכימים. יש לשער כי עוצמת התמיכה היא תוצאה, בין השאר, של ההתרחשויות המלחמתיות באזור בשנים האחרונות, ויש בה גם מידה רבה של אינטרס עצמי. אף על פי כן יש בעינינו בממצא זה הוכחת־נגד, חלקית לפחות, לטענה שהערבים בישראל מעוניינים בחיסולה של המדינה שהם חיים בה, שהרי האיום הביטחוני לשלומה של המדינה בא אך ורק ממדינות ומגורמים ערביים או אסלמיים באזור. שוב, עם שיעור הסכמה של למעלה מ־80% אין טעם לנסות ולפלח את התשובות לפי קבוצות משנה.

**חשוב שישראל
תהיה חזקה
ביטחונית**
שאלה 34
עמ' 166

לוח 2.1 (% ערבים)

מסכימים מאוד	די מסכימים	לא כל כך מסכימים	בכלל לא מסכימים	לא יודעים
67	17	4	5	7

חשוב שמדינת ישראל תהיה חזקה מבחינה ביטחונית

אם בעיני חלק הארי של קבוצת הרוב היהודית הדואליות שבזהות הפלסטינית־ישראלית היא בעייתית, נשאלת השאלה אם לדעת המרואיינים יש אפשרות לדואליות מסוג אחר - האם מדינת ישראל יכולה או לא יכולה להיות בעת ובעונה אחת גם מדינה יהודית לגמרי וגם מדינה דמוקרטית לגמרי? לפני ששאלנו שאלה זו, בדקנו איך המרואיינים מבינים את משמעות המושג "יהדות".

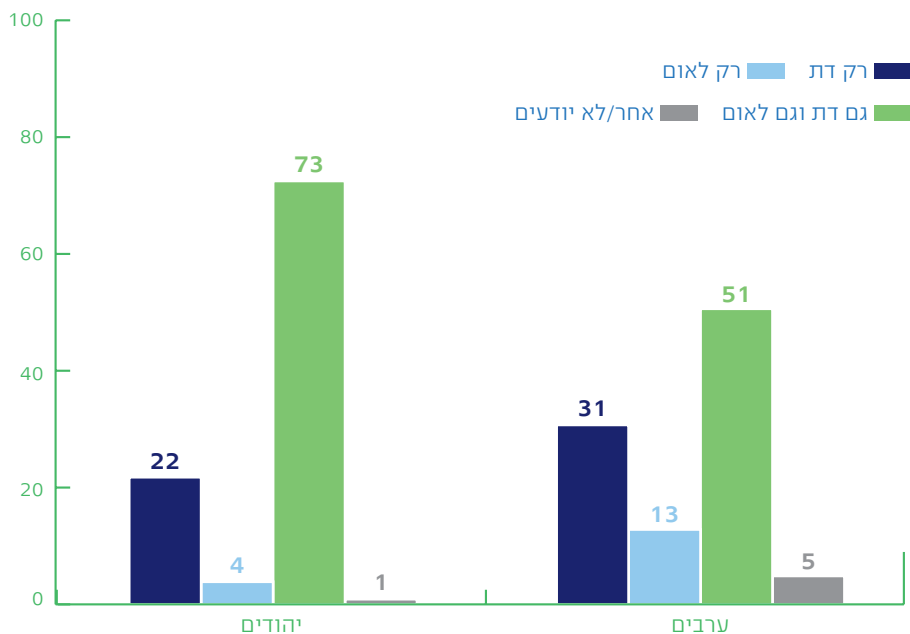
מהי היהדות?

שאלה 14

עמ' 155

שאלנו את המרואיינים מהי בעיניהם יהדות, והצגנו להם שלוש אפשרויות: רק דת, רק לאום, גם דת וגם לאום. לשאלה זו יש משמעות רבה, מפני שבהנהגה הפלסטטית דוברים מסוימים חוזרים וטוענים כי היהדות היא רק דת (ומכאן שליהודים אין זכות למדינה ריבונית)³⁴ לפי עקרון ההגדרה העצמית הנוהג בעולם), ונשאלת השאלה עד כמה חלחלה תפיסה זו גם ללב הקונסנזוס בציבור הערבי. התרשים הבא מתאר את התפלגות התשובות לשאלה הזו של המרואיינים היהודים והערבים. בקרב היהודים כשלושה רבעים סבורים שהיהדות היא גם דת וגם לאום ובקרב הערבים – כמחצית.

תרשים 2.3 / מהי היהדות? (% יהודים וערבים)

בדקנו באילו קבוצות משנה בשני הציבורים גבוה יותר שיעורם של הסבורים כי היהדות היא רק דת. ניתוח של המדגם היהודי לפי מיקום עצמי על הרצף חרדי-חילוני מעלה כי – בקצוות המנוגדים – בקרב החרדים והחילונים כאחד שיעור החושבים כך הוא הגבוה ביותר: יותר מרבע בשתי קבוצות המשנה הללו סבורים כי יהדות היא רק דת, שעה שבקרב קבוצות אחרות שיעור המחזיקים בדעה זו נמוך בהרבה. ובהתאמה – גם בקרב החרדים וגם בקרב החילונים מצאנו שיעורים נמוכים יותר לסבורים כי היהדות היא גם דת וגם לאום (חרדים – 70%; חילונים – 65%; לעומת: דתיים – 85.5%; מסורתיים דתיים – 77%; מסורתיים לא-דתיים – 80%).

34 עמדה שכזו ביטא למשל הנציג הפלסטטני סאיב עריקאת בריאיון שנתן באפריל 2009. ראו ניר יהב, "אזחאר: לא נוכל להכיר באויב הציוני", *וואלה! News*, 17.4.2009.

פילוח לפי עמדה מדינית-ביטחונית, שבמקרים רבים, כאמור, יש בינה ובין מיקום עצמי על הרצף חרדי-חילוני התאמה ניכרת, מראה כי בקרב מי שמיקמו את עצמם בשמאל 36% מגדירים את היהדות דת בלבד, במרכז - 30%, ואילו בימין - 16% בלבד. ובאותו אופן, רק ההפך - יש שוני בשיעור המגדירים את היהדות דת ולאום גם יחד: שמאל - 55%; מרכז - 64%; ימין - 81%. פילוח לפי הגדרות הזהות העיקרית מראה כי בקרב המגדירים את עצמם ישראלים 27% סבורים כי היהדות היא רק דת, ואילו בקרב מי שיהדותם היא הזהות העיקרית שעליה הצהירו - רק 10% סבורים כך. ושוב, בהתאמה - בקרב ה"ישראלים" 67% חושבים שהיהדות היא גם דת וגם לאום, לעומת 85.5% בקרב ה"יהודים".

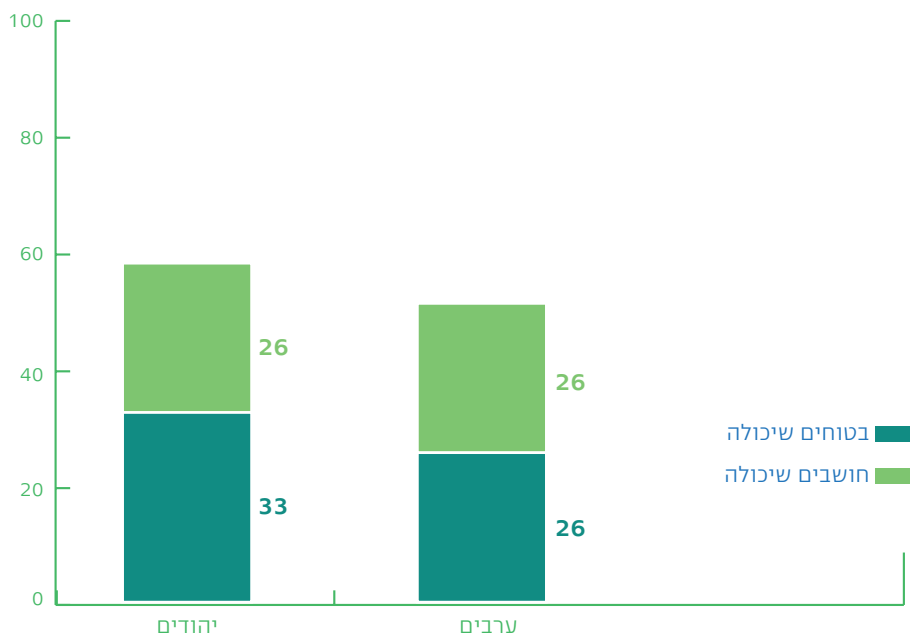
ואיך מתפלגות התשובות בקבוצות המשנה של המדגם הערבי? כבר ראינו שכמעט שליש גורסים כי היהדות היא רק דת. יש לדבר משמעות רבה, שכן, כאמור, הגדרה עצמית טריטוריאלית ניתנת על בסיס לאום ולא על בסיס דת, כלומר מי שמגדירים את היהדות כדת בלבד יתקשו למצוא היגיון בתביעה למדינה יהודית ריבונית.

פילוח של המדגם הערבי לפי דת הראה הבדלים זניחים בלבד. השיעור הגבוה ביותר של מי שסבורים כי יהדות היא רק דת נמצא אצל הדרוזים (34.5%, לעומת 30% אצל המוסלמים ו-28% אצל הנוצרים). הבדלים גדולים יותר נמצאו על בסיס רמת דתיות. וכך, בקרב המרואיינים הערבים שהגדירו את עצמם דתיים 24.5% סברו שהיהדות היא רק דת, בקרב המסורתיים - 30%, ובקרב הלא-דתיים - 14.5% מצאנו הבדלים ניכרים גם בין מי שהצהירו כי הזהות העיקרית שלהם היא הזהות הישראלית ובין מי שהצהירו כי הזהות הפלסטינית היא הזהות העיקרית עבורם. בקרב ה"ישראלים" 33% אמרו כי היהדות היא רק דת (משום כך, מן הסתם, קל להם יותר להגדיר את עצמם ישראלים), ואילו בקרב ה"פלסטינים" 26% סברו כך, למרות שאולי ניתן היה לשער ששיעור זה יהיה גבוה יותר בהשפעת הרטוריקה של ההנהגה הפלסטינית בנדון.

רצינו לדעת מה הציבור חושב על האפשרות שישראל תהיה באופן מלא גם יהודית וגם דמוקרטית. מדובר בשאלה רגישה מאוד, שעמדה בעבר, עומדת בהווה ותעמוד בעתיד בלב הוויכוח הציבורי על אופי המדינה, שכן למרות ש"יהודית ודמוקרטית" היא ההגדרה הרשמית של המדינה, לא מעט טוענים כי יהודיותה של המדינה חשובה מעמידתה בסטנדרטים הדמוקרטיים, בשעה שלא מעט אחרים טוענים בדיוק ההפך. מנתוני הסקר מתברר כי גם בקרב המרואיינים היהודים וגם בקרב המרואיינים הערבים יש רוב מסוים הסבורים שהשילוב הזה אפשרי.

ישראל היא גם יהודית וגם דמוקרטית?
שאלה 32
עמ' 165

תרשים 2.4 / "ישראל יכולה להיות באותו זמן גם מדינה יהודית לגמרי וגם מדינה דמוקרטית לגמרי" (% בטוחים או חושבים שיכולה, יהודים וערבים)

רצינו לדעת מי אינם מאמינים בישימות של אפשרות זו. אמנם בקרב היהודים בכל קבוצות המשנה היה רוב כזה או אחר למצדדים באפשרות השילוב הזה, אבל נמצאו הבדלים ניכרים בגודלו של הרוב הזה. לפי מיקום עצמי על הרצף חרדי-חילוני שיעורי ההסכמה הנמוכים ביותר עם אפשרות השילוב נרשמו שוב בשתי קבוצות הקצה: החילונים והחרדים (52% ו-54%, בהתאמה, לעומת 81% בקרב הדתיים, 65.5% בקרב המסורתיים הדתיים ו-60.5% בקרב המסורתיים הלא-דתיים). משתנה המחנה המדיני-ביטחוני הראה רוב ברור לרואים בשילוב "יהודית" ו"דמוקרטית" אפשרות ישימה אצל מי שהגדירו את עצמם ימין (65%), לעומת רוב קטן אצל מי שהגדירו את עצמם מרכז או שמאל (51% ו-53%, בהתאמה). מבוגרים תמכו באפשרות הזאת יותר מגילאי הביניים והצעירים (65%, 59.5% ו-52%, בהתאמה). מי שהגדירו את הזהות היהודית כזהותם העיקרית תמכו באפשרות של "יהודית ודמוקרטית" בשיעור גבוה יותר ממי שהגדירו את עצמם בעיקר כישאלים (66% לעומת 56%).

בקרב המרוויינים הערבים רמת האמונה הנמוכה ביותר באפשרות האפיון "יהודית לגמרי וגם דמוקרטית לגמרי" נרשמה על פי משתנה הזהות: מבין מי שהגדירו את עצמם בעיקר כפלסטינים רק כשליש מאמינים בכך (33%), לעומת רוב גדול (62.5%) אצל מי שהגדירו את עצמם בעיקר כישאלים.

התוצאות האלה הן אולי מעודדות למדי בעיני מי שרואים בהגדרה "יהודית ודמוקרטית" הגדרה ראויה ואפשרית למדינת ישראל. ואולם דומה שהתפלגות התשובות של המרוויינים הערבים לשאלה הבאה, בדבר הגדרת מדינת ישראל כמדינת הלאום של העם היהודי, תעכיר את מצב רוחם.

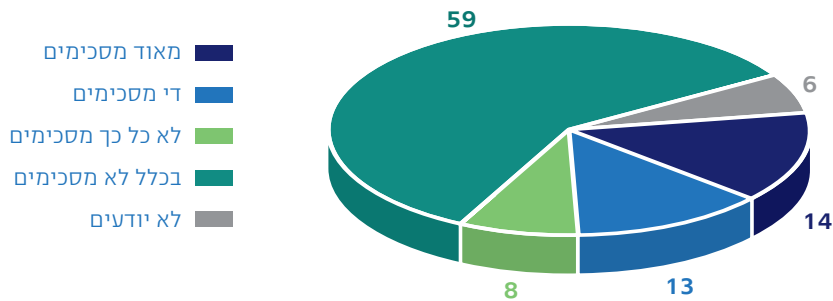
ישראל כמדינת הלאום של העם היהודי

שאלה 45

עמ' 173

על רקע השיח הציבורי הער בנושא בשנים האחרונות והדיונים בחוק הלאום ביקשנו מהמרוויינים הערבים להביע הסכמה או אי-הסכמה עם ההיגד: "לישראל יש הזכות להיות מוגדרת מדינת הלאום של העם היהודי". כפי שמראה התרשים הבא, כמו בסקר מדד הדמוקרטיה לשנת 2016 גם כאן מצאנו רוב (67%) המתנגדים לזכות של ישראל להיות מוגדרת מדינת הלאום של העם היהודי (בסקר 2016 – 35.77%). כלומר, אמנם בסקר הנוכחי שיעור המתנגדים נמוך במידה מסוימת מזה של 2016 אבל עדיין מדובר ברוב קבוע ומוצק.

תרשים 2.5 / "לישראל יש הזכות להיות מוגדרת מדינת הלאום של העם היהודי" (% ערבים)

פילוח לפי משתנים שונים מראה כי רוב בכל קבוצות המשנה של המדגם הערבי מגלים התנגדות להגדרה זו של ישראל, אך בכל זאת יש הבדלים מסוימים בגודלו של רוב זה. ההתנגדות הזו חזקה בייחוד בקרב הנוצרים (78%, לעומת 69% בקרב המוסלמים ו-53% בקרב הדרוזים), בקרב המשכילים יותר (בעלי השכלה אקדמית – 73%; תיכונית – 70%; תיכונית חלקית ומטה – 61%), בקרב הלא-דתיים (71%, לעומת 69% בקרב המגדירים את עצמם מסורתיים ו-62% בקרב הדתיים להגדרתם), ובקרב מי שבחרו ב"פלסטיני" בתור הזהות העיקרית שלהם (71%, לעומת 67% בקרב מי שבחרו בהגדרה "ישראלית" כזהותם העיקרית).

הצלבה של שתי השאלות האחרונות – בעניין האפשרות של ישראל להיות יהודית לגמרי ודמוקרטית לגמרי בעת ובעונה אחת ובעניין זכותה להגדיר את עצמה מדינת הלאום של העם היהודי – מראה שיש ביניהן קשר חזק. בקרב מי שמסכימים עם ההיגד שלמדינת ישראל יש זכות להיות מוגדרת מדינת הלאום של העם היהודי שיעור גבוה גם מסכימים שהיא יכולה להיות בעת ובעונה אחת גם דמוקרטית לגמרי וגם יהודית לגמרי, בהשוואה לשיעור המקביל בקרב מי שאינם מסכימים עם הקביעה שלמדינת ישראל יש זכות להיות מוגדרת מדינת הלאום של העם היהודי (כשני שלישים לעומת פחות ממחצית).

פילחנו את תשובות המדגם הערבי לשאלה אם יש לישראל הזכות להגדיר את עצמה מדינת הלאום של העם היהודי גם לפי תשובותיהם לשאלה "מהי היהדות?", ומצאנו כי אין קשר בין הדברים. כלומר, שלוש התשובות – שהיהדות היא רק דת, שהיהדות היא רק לאום, או שהיהדות היא "גם וגם" – נותנות אותה תוצאה: למעלה משני שלישים שוללים את זכותה של ישראל להגדיר עצמה מדינת הלאום של העם היהודי.

בהמשך לשאלת הזכות של ישראל להיות מוגדרת מדינת הלאום של העם היהודי, שאלנו את המרואיינים היהודים מה צריך להיות דינו של מי שאינו מכיר בישראל כמדינת הלאום של העם היהודי.

כמו במדד הדמוקרטיה הישראלית לשנת 2016³⁶ גם בסקר הנוכחי מצאנו רוב, אפילו גדול מעט יותר, של מרואיינים יהודים שהסכימו עם הקביעה שיש לשלול את זכות ההצבעה ממי שאינם מסכימים להצהיר שישראל היא מדינת הלאום של העם היהודי.

לוח 2.2 (% יהודים)

מאוד ודי מסכימים שיש לשלול את זכות ההצבעה ממי שאינו מוכן להצהיר כי מדינת ישראל היא מדינת הלאום של העם היהודי

שנה	מאוד ודי מסכימים שיש לשלול את זכות ההצבעה ממי שאינו מוכן להצהיר כי מדינת ישראל היא מדינת הלאום של העם היהודי
2016	52.5
2017	58

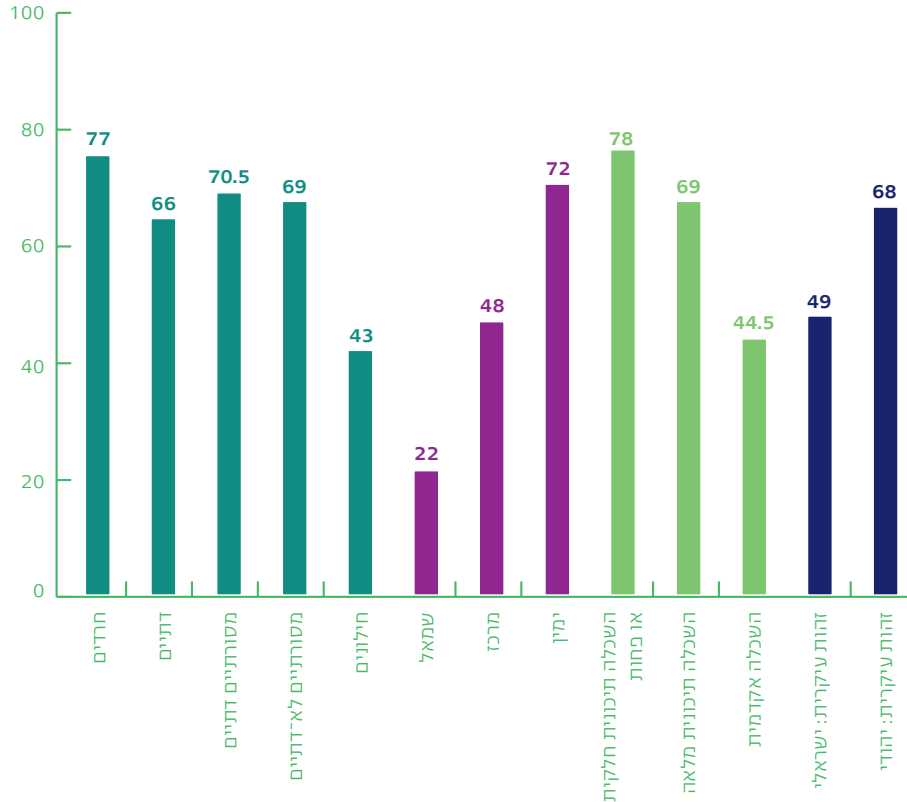
התרשים הבא מציג את ההבדלים בין שיעורי התמיכה בשלילת זכות ההצבעה ממי שאינם מסכימים להצהיר כי ישראל היא מדינת הלאום של העם היהודי בקרב קבוצות המשנה של המדגם היהודי לפי משתנים שנמצאו משפיעים.

**שלילת זכות
ההצבעה ממי
שאינו מכיר
בישראל כמדינת
העם היהודי**

שאלה 35

עמ' 167

תרשים 2.6 / "יש לקחת את זכות ההצבעה ממי שלא מסכים להצהיר שישראל היא מדינת הלאום של העם היהודי" (% מאוד מסכימים ודי מסכימים, יהודים, לפי משתנים שונים)

כפי שאפשר לראות, בפילוח המדגם היהודי לפי מיקום עצמי על הרצף חרדי-חילוני בכל הקבוצות, למעט קבוצת החילונים, יש רוב לתומכים בהצעה לשלול את זכות ההצבעה בנסיבות המתוארות בשאלה. גם בקרב מי שמיקמו את עצמם בימין המדיני-ביטחוני יש רוב כזה. במרכז מיעוט גדול (כמעט מחצית) מחזיקים בעמדה זו, ובשמאל - מיעוט קטן. פילוח לפי השכלה מראה רוב של מתנגדים לשלילת זכות ההצבעה מהערבים רק בקרב בעלי השכלה אקדמית, בעוד שבשאר הקבוצות יש רוב לתומכים בכך. ניתוח התשובות לפי זהות עיקרית העלה כי התומכים בשלילה הם כמחצית מתוך מי שהגדירו את עצמם בעיקר "ישראלי" אבל הם רוב של ממש בקרב מי שהגדירו את עצמם בעיקר "יהודי".

פילחנו את התשובות לשאלה זו במדגם היהודי גם לפי עמדת המרוויינים בשאלה "האם הערבים אזרחי ישראל השלימו עם קיומה?", ומצאנו קשר חזק בין הדברים: כשלושה רבעים (75%) ממי שמסכימים מאוד שהערבים לא השלימו עם קיומה של מדינת ישראל היו נכונים לשלול את זכות

ההצבעה ממי שאינם מכירים בישראל כמדינת הלאום של העם היהודי, לעומת כשליש בקרב מי שאינם מסכימים בכלל עם הטענה שהערבים מעוניינים בחיסולה של ישראל.

המסקנה הנגזרת מניתוח מקבץ התשובות הזו היא שההכרה בכך שזכות ההצבעה בבחירות היא זכות אזרחית בסיסית שלא אמורה להיות תלויה בעמדותיו של האזרח אינה מושרשת אצל רוב הציבור היהודי בישראל.

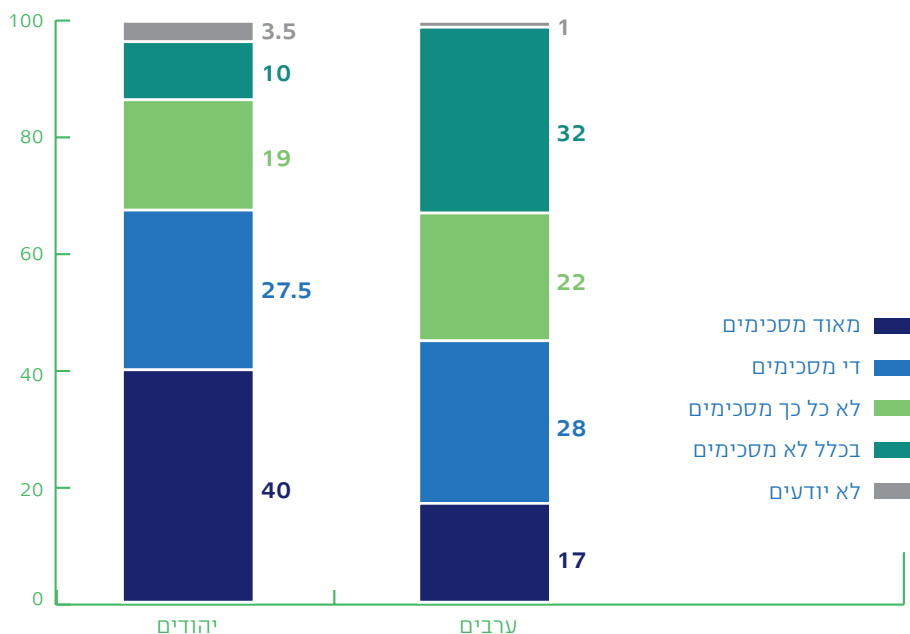
רצינו לבדוק אם לדעת המרואיינים, היהודים והערבים, המשטר במדינת ישראל הוא דמוקרטי לכול. בנושא זה התגלה פער גדול בין הערכת שני הציבורים, כפי שאפשר ללמוד מהתרשים הבא.

ישראל דמוקרטית גם לערבים?

שאלה 26

עמ' 162

תרשים 2.7 / "המשטר בישראל הוא דמוקרטי גם לאזרחים הערבים" (%, יהודים וערבים)

לא רק שבקרב היהודים מצאנו שהרוב מעריכים כי המשטר בישראל הוא דמוקרטי גם עבור הערבים ושרוב המרואיינים הערבים סבורים בדיוק ההפך, אלא שהשיעור הגבוה יותר של היהודים המחזיקים בדעה זו נמצא בעמדת הקיצון החיובית (מסכים מאוד - 40%), ואילו השיעור הגבוה יותר בקרב הערבים נמצא בעמדת הקיצון השלילית (בכלל לא מסכים - 32%).³⁷

37 נציין כי בשאלה דומה ("למרות חסרונותיו המשטר בישראל הוא דמוקרטי גם לאזרחים הערבים") ששאל סמי סמוחה בסקר בשנת 2013, שיעור המסכימים היהודים הגיע ל-78%. אפשר לתלות את הפער או בהבדל בניסוח של השאלה או בכרסום מסוים שחל בשנים האחרונות בוודאות בקרב הציבור היהודי שהמשטר בארץ הוא אכן דמוקרטי גם עבור האזרחים הערבים. ראו סמוחה, 2015 (לעיל הערה 6), עמ' 133.

מי הן קבוצות המשנה בציבור היהודי הסבורות פחות מאחרות כי המשטר בישראל הוא דמוקרטי ככל שהדבר נוגע לאזרחים הערבים? קבוצת המשנה היחידה שבה אין רוב לסבורים כי המשטר בישראל הוא דמוקרטי גם עבור האזרחים הערבים היא קבוצת מי שהגדירו את עצמם שמאל מדיני־ביטחוני. בכל שאר הקבוצות, בכל המשתנים שבדקנו, היה לעמדה זו רוב כלשהו.

ואילו קבוצות משנה בציבור הערבי סבורות כי המשטר בישראל הוא כן דמוקרטי עבורן? פילוח לפי דת מראה כי אצל הדרוזים והנוצרים כמחצית סבורים שהמשטר בארץ דמוקרטי גם עבור הערבים, שעה שבקרב המוסלמים רק מיעוט (אבל לא קטן) (43%) מעריכים כך. פילוח לפי הגדרה עצמית עיקרית של המדגם הערבי העלה את התוצאה הצפויה: רוב של ממש בקרב מי שהגדירו את זהותם העיקרית "ישראלית" מעריכים את המשטר בארץ כדמוקרטי גם כלפי האזרחים הערבים (71%), לעומת מיעוט (27.5%) בלבד בקרב מי שהגדירו את זהותם בעיקר "פלסטיני". כמחצית מקרב מי שאמרו שהדת היא זהותם העיקרית סבורים כך, ככל הנראה בהשפעת הנוכחות הגבוהה בקבוצה זו של הדרוזים והנוצרים. מי שהגדירו את עצמם "בעיקר ערבי" סבורים שהמשטר הוא דמוקרטי לאזרחים הערבים. מצאנו גם הבדל מובהק בין מי שיש להם קרובים מדרגה ראשונה בשטחים ומי שאין להם קרובים שם. וכך, אף שבשני המקרים מדובר רק במיעוט הסבורים כי המשטר בישראל הוא דמוקרטי גם ביחס לערבים, מיעוט זה גדול יותר בקרב מי שאין להם קרובים בשטחים לעומת מי שיש להם קרובים מעבר לקו הירוק (47% לעומת 36%).

שאלה נוספת רלוונטית בעניין זה היא מידת ההוגנות של המדינה כלפי האזרחים הערבים.

נראה שיש הסכמה, אם כי בעוצמה שונה, בין כל המרוויינים, יהודים וערבים, שלאורך השנים שלטונות ישראל לא נהגו בערבים באופן שוויוני והוגן.

הוגנות ושוויוניות ביחסה של המדינה לאזרחים הערבים

שאלה 17
עמ' 157

לוח 2.3 (%)

סבורים שהשלטונות בכלל לא או במידה מעטה בלבד מתייחסים לאזרחים הערבים לאורך השנים באופן שוויוני והוגן	מדגם
52	יהודים
77	ערבים

עניין אותנו לדעת אילו קבוצות משנה במדגם היהודי סבורים כי הערבים כן קיבלו לאורך השנים יחס שוויוני והוגן מהשלטונות. מתברר כי יש רוב לחושבים כך בקרב החרדים (60%), הדתיים (64%), מי שמיקמו את עצמם בימין המדיני־ביטחוני (58%) ומי שהצביעו על יהודיותם כזהות העיקרית שלהם (57%).

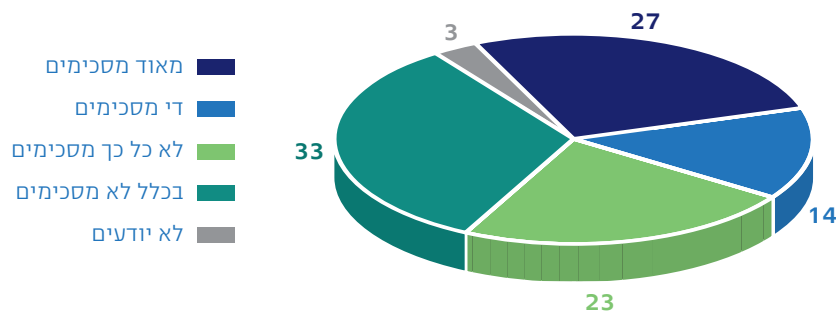
האם ליהודים מגיעות זכויות יתר?

שאלה 25

עמ' 161

ובכן, רוב המרוואיינים היהודים חושבים כי המשטר בישראל הוא דמוקרטי גם לאזרחים הערבים. אבל האם הם עצמם מחזיקים בדעות דמוקרטיות בנוגע לציבור הערבי? במישור העקרוני מצאנו גם הפעם רוב של משיבים יהודים המתנגדים למתן יותר זכויות לאזרחי ישראל היהודים מאשר לאזרחיה הערבים. כלומר, הם מגלים כאן עמדה דמוקרטית שוויונית.

תרשים 2.8 / "בישראל צריכות להיות לאזרחים היהודים יותר זכויות מאשר לאזרחים הערבים" (% יהודים)

הלוח הבא מציג את שיעור המחזיקים בעמדה הדמוקרטית הזו לאורך השנים, קרי מי שבכלל או לא כל כך מסכימים עם ההיגד שבישראל צריכות להיות לאזרחים היהודים יותר זכויות מאשר לאזרחים הערבים. אמנם גם השנה עדיין מדובר ברוב, אבל הוא קטן מבעבר (למעט בשנת 2013). השאלה היא אם מדובר בירידה "אמיתית" או שמדובר בירידה שהיא תוצאה של ההקשר השונה שבו נשאלה השאלה. על כך נוכל להשיב ביתר ביטחון רק בסקר הבא.

לוח 2.4 (% יהודים)

2017	2016	2015	2014	2013	2009	
56	70	71	63	47	62	בכלל לא ולא כל כך מסכימים שבישראל צריכות להיות ליהודים יותר זכויות מאשר לערבים

מהן קבוצות המשנה בציבור היהודי שכן תומכות במתן זכויות יתר ליהודים? פילוח לפי המשתנים השונים מצא תמיכה בכך רק אצל החרדים (71%), אצל מי שהגדירו את עצמם ימין מדיני-ביטחוני (53%) ואצל מי שהגדירו את עצמם מזרחים (51%).

ההסבר האפשרי לכך שהפעם היה רק רוב קטן לשוללים את רעיון זכויות היתר ליהודים הוא שמדובר בשחיקה של עיקרון דמוקרטי בסיסי - שוויון אזרחי. הסבר זה מקבל חיזוק מעמדות הציבור היהודי בנושא הרגיש של רכישת קרקעות בידי ערבים.

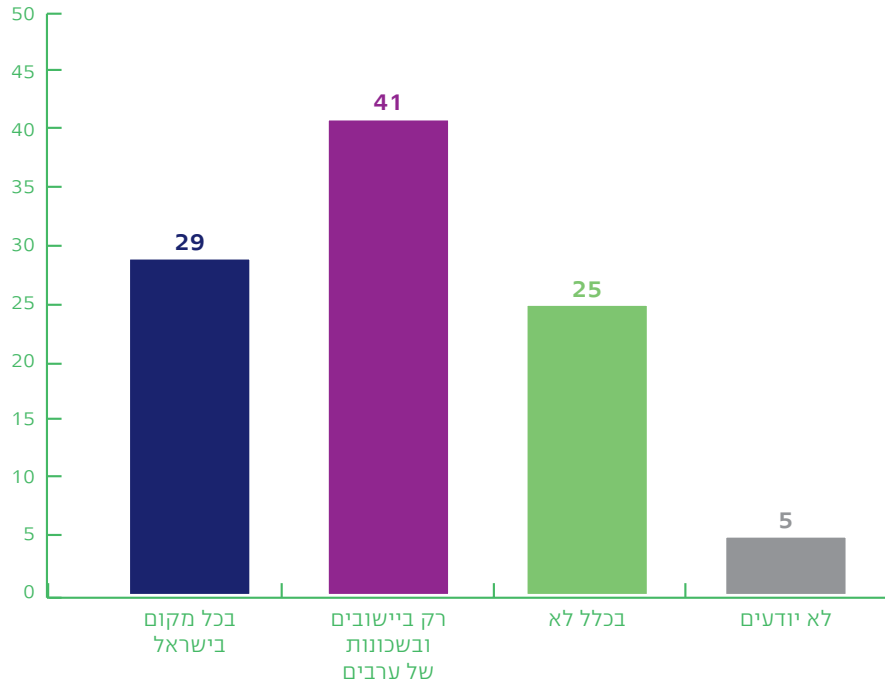
**רכישת קרקעות
בישראל בידי
ערבים**

שאלה 20

עמ' 159

רוב הנשאלים במדגם היהודי סבורים כי צריך להגביל את הערבים לרכישת קרקעות ביישובים ובשכונות של ערבים בלבד או שלא לאפשר להם לקנות קרקע בכלל (בתחומי ישראל). פחות משליש מהיהודים מצדדים במתן אפשרות לערבים לקנות קרקע באשר ירצו.

תרשים 2.9 / "צריך לאפשר לערבים אזרחי ישראל לרכוש קרקעות"
(%, יהודים)

פילוח לפי עמדה מדינית-ביטחונית, שהיא המשתנה שנמצא המשפיע ביותר, מעלה שבשמאל הרוב חושבים שיש להתיר לערבים לקנות אדמות בכל מקום, לעומת מיעוט הסבורים כך במרכז ובימין (35% ו-15%, בהתאמה).

לוח 2.5 (% יהודים)

שאלה	מרכז	ימין	צריך לאפשר לערבים אזרחי ישראל לרכוש קרקעות
בכל מקום	35	15	74
רק במקומות יישוב ערביים	48	45	22
בכלל לא	10	36.5	3
אחר/לא יודעים	7	3.5	1
סך הכול	100	100	100

מכאן עברנו לשתי שאלות היפותטיות על הצעדים שהיו יכולים, אולי, לגשר בין היהודים והערבים בתוך גבולות ישראל.

אמנם מדובר בשאלה היפותטית, ועם זאת עניין אותנו לבדוק אם לדעת המרוויינים יחס הוגן ושוויוני מצד מדינת ישראל היה מאפשר לאזרחים הערבים לקבל את הגדרתה כמדינת הלאום של העם היהודי. כלומר, לו הייתה המדינה מתייחסת לאזרחיה הערבים בדיוק כמו שהיא מתייחסת לאזרחיה היהודים, בלי כל אפליה וקפיחון ברמה האזרחית, האם היו פני הדברים נראים אחרת.

ובכן, גם בעניין זה מצאנו דמיון ניכר בין עמדות היהודים והערבים. אלה גם אלה סבורים כי יחס הוגן ושוויוני לא היה מביא לידי כך שהערבים היו יכולים לקבל את הגדרתה של ישראל כמדינת הלאום של העם היהודי. כלומר, בעיני שני הצדדים יש להגדרה הלאומית היהודית של מדינת ישראל משמעות עמוקה שהיא מעבר להוגנות ושוויון בתחומים שאינם קשורים לזהות לאומית. רק כשליש בשני הציבורים סבורים כי הוגנות ושוויון היו יכולים לשנות את עמדות הציבור הערבי כלפי הגדרתה של מדינת ישראל כמדינת הלאום של העם היהודי.

לוח 2.6 (%)

סך הכול	לא יודעים	חושבים או בטוחים שלא	חושבים או בטוחים שכן	יחס הוגן ושוויוני יאפשר לערבים לקבל את ההגדרה שישראל היא מדינת הלאום של העם היהודי
100	5	56	39	יהודים
100	7	64	29	ערבים

יחס שוויוני והוגן
כבסיס להכרה
בישראל כמדינת
העם היהודי

שאלה 47

עמ' 174

חג אזרחי ישראלי

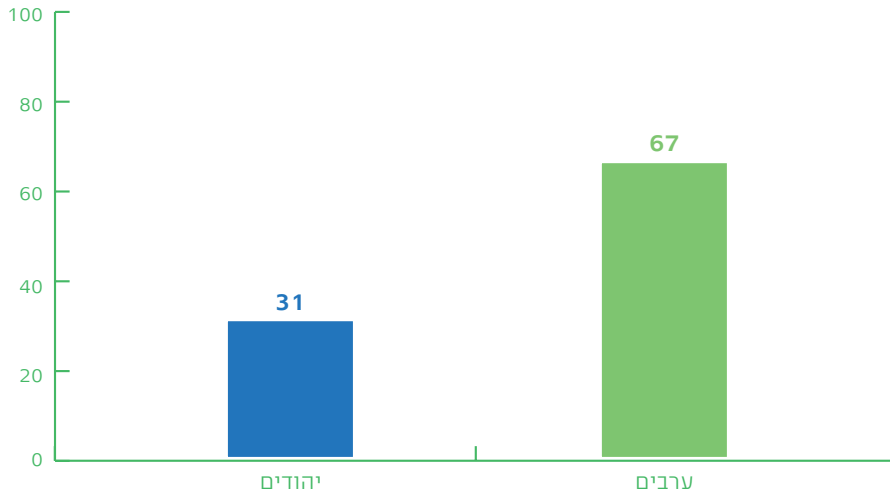
משותף

שאלה 42

עמ' 171

אחת הדרכים ליצור תחושת שיתוף באזרחות היא לכוון מועדים או חגים אזרחיים שאינם ייחודיים לקבוצה מסוימת ולכן כולם יכולים להשתתף בהם בלב שלם. שאלנו אפוא את המרואיינים בסקר אם הם מסכימים עם הטענה ש"רצוי להוסיף ללוח השנה הישראלי חג חדש שיציין את האזרחות המשותפת של כל אזרחי ישראל, יהודים וערבים". כפי שמראה התרשים שלהלן, בעוד שכשני שלישים מן הערבים היו מעוניינים בחג כזה, רק כשליש מהיהודים חפצים בכך, אולי משום שחג אזרחי כזה נתפס בעיניהם כמטשטש את בכירות הנרטיב היהודי שביסוד המדינה.

תרשים 2.10 / "רצוי להוסיף ללוח השנה הישראלי חג חדש שיציין את האזרחות המשותפת של כל אזרחי ישראל, יהודים וערבים" (% מאוד מסכימים ודי מסכימים, יהודים וערבים)

מעניין לראות מהם המאפיינים של מי שכן רוצים בחג אזרחי כזה בצד היהודי ומי שאינם רוצים בו בצד הערבי.

בקרב היהודים פילוח לפי מיקום עצמי על הרצף חרדי-חילוני מורה כי בשום קבוצה אין רוב למעוניינים בחג אזרחי כזה, אבל ככל שרמת הדתיות יורדת, כך עולה מידת הנכונות לכך (חרדים – 4%; דתיים – 11%; מסורתיים דתיים – 23%; מסורתיים לא־דתיים – 39.5%; חילונים – 40%). פילוח לפי מחנה מדיני־ביטחוני מעלה כי בהצעה תומכים מיעוט בלבד ממי שהגדירו את עצמם ימין (18%), לעומת מחצית במרכז (50%) ורוב קטן בשמאל (56%). פילוח לפי זהות עיקרית מראה שהשיעור הגבוה ביותר המסכימים ליצור חג אזרחי משותף נמצאים בקרב מי שהגדירו את עצמם בראש ובראשונה ישראלים (43.5%). בקרב מי שיהודיותם היא הזהות העיקרית שלהם שיעור זה עומד על 21.5% בלבד.

אף שבכל קבוצות המשנה במדגם הערבי היה רוב לתומכים בכינון חג אזרחי משותף, ההתנגדות לכך הייתה החזקה ביותר אצל המוסלמים (33%, לעומת 24% אצל הדרוזים ו-21% אצל הנוצרים), אצל הצעירים (33.5% בגילאי 18-24, לעומת 29% בגילאי 35-54 ו-23% בגילאי 55 ומעלה), אצל מי שהגדירו את עצמם דתיים (38%, לעומת מסורתיים - 24%; לא־דתיים - 32%) ואצל מי שהצביעו על הזהות הפלסטינית כזהותם העיקרית (45%, לעומת מי שהצביעו על הזהות הדתית שלהם בתור הזהות העיקרית - 32.5%; הזהות הערבית - 26%; הזהות הישראלית - 19%). השכלה התבררה כגורם חסר השפעה בסוגיה זו.

פרק 3 / לשאלת השותפות במדינה ובחברה

בפרק הקודם עסקנו בהגדרתה של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית ובמורכבות ובמתחים שזרות כפולה זו יוצרת מבחינת מערכת היחסים שבין יהודים לערבים ברמת המדינה. ראינו שיש קושי גדול אצל המרואיינים הערבים לקבל את ההגדרה "יהודית ודמוקרטית" ושקבוצות גדולות במדגם היהודי מוכנות לשלול זכות אזרחית בסיסית – הצבעה בבחירות – מאזרחים הממאנים לקבל את זכותה של ישראל להגדיר את עצמה מדינת הלאום של העם היהודי.

לכאורה, בתחומים שאין בהם "איום" על הרוב היהודי מבחינה סמלית וזהותית היינו אמורים למצוא יחס שווה של המדינה לאזרחיה היהודים והערבים, ואולם מחקרים רבים בשנים האחרונות, בכללם גם מסקנות ועדת אור (2003), מלמדים כי הציבור הערבי אינו זוכה לחלק שווה וליחס הוגן בתחומים שבהם יש לו מגע עם מוסדות המדינה. הפרק הנוכחי עוסק, לפיכך, בתפיסת המצוי והרצוי של הישראלים באשר למידת השוויון והשיתוף של האזרחים הערבים בהקשרים המדינתי והחברתי.

כפי שנראה בהמשך הפרק, מצאנו שהמרואיינים הערבים היו מעוניינים בשוויון מלא בכל תחומי החיים ובשותפות מלאה בקבלת החלטות בכלל הנושאים העומדים על סדר היום הציבורי הישראלי. כמעט שלא מצאנו הבדלים בין קבוצות המשנה השונות במדגם הערבי בנושאים אלה. תפיסות המדגם היהודי בעניין זה פחות אחידות. יש רוב מסוים בקרב היהודים שמעוניינים להעניק לערבים יחס שווה והוגן בתעסוקה ובתקצוב, אבל רק מיעוט מוכנים לתת להם דריסת רגל של ממש בקבלת החלטות בנושאים הרי גורל. לשון אחר, רוב המרואיינים היהודים תומכים ביחס שוויוני מטעם המדינה ובהתנהלות החברה כלפי המיעוט הערבי כל עוד מיעוט זה אינו מתכנן "לקחת את המושכות" ואינו חותר להיות שותף מלא בשלטון. ממצא זה עומד בהלימה עם סקרים קודמים,³⁸ אם כי השנה – ושמה רק בסקר זה, בגלל התמקדותו ביחסי יהודים-ערבים – נרשמה אצל היהודים התחזקות בתפיסת הבעלות היהודית על המדינה בהשוואה לעבר. כמובן, ישנם הבדלים גדולים בעניין זה בין קבוצות המשנה בתוך הציבור היהודי. אנשי ימין, חרדים ודתיים נוטים להתנגד לשוויון אזרחי או לתמוך בתפיסה מצומצמת בלבד שלו, בעוד שיעורים גבוהים יותר בקרב אנשי המרכז והשמאל והחילוניים נוטים לתמוך בגישה אזרחית מרחיבה. מכיוון שמפלגות ופוליטיקאים המייצגים את הימין הם האוחזים זה שנים בהגה השלטון, והיות שכרגע לא מסתמן שינוי בעניין זה, מדובר בממצא מדאיג מבחינת עתיד היחסים של היהודים והערבים בישראל.

יחסם של הערבים למדינה

שאלות 5,4

עמ' 151,150

שאלנו את המרואיינים הערבים אם מאז אוקטובר 2000 הרגשתם כלפי המדינה חיובית או שלילית יותר. במקביל ביקשנו מהיהודים להעריך אם יחסם של הערבים למדינה השתפר או החרף מאז.³⁹ כפי שניתן לראות בתרשים שלהלן, השיעור הגבוה יותר בקרב הערבים העידו שהרגשתם כלפי מדינת ישראל בשנים האחרונות היא שלילית יותר, כשליש אמרו שהרגשתם לא השתנתה, ורק כחמישית אמרו שחל אצלם שינוי חיובי. בציבור היהודי הערכת המצב גרועה הרבה יותר: רוב המרואיינים אמרו שהיחס של אזרחי ישראל הערבים למדינה נעשה שלילי יותר, רק מיעוט סבורים שלא חל בו כל שינוי. מיעוט קטן עוד יותר סבורים שהמצב השתפר.

תרשים 3.1 / האם בשנים האחרונות, בעיקר מאז אוקטובר 2000, יחסם של הערבים אזרחי ישראל למדינת ישראל בהשוואה ליחסם אליה בעבר הוא חיובי יותר או שלילי יותר? (יהודים) / האם בשנים האחרונות, בעיקר מאז אירועי אוקטובר 2000, הרגשתך כלפי מדינת ישראל היא, ככלל, חיובית יותר או שלילית יותר? (ערבים) (%)

פילוח פנימי של המדגם הערבי העלה שהדרוזים הם החיוביים ביותר בין הקבוצות בחלוקה לפי דת - 38% מהם אמרו שיחסם למדינה בשנים האחרונות נהיה חיובי יותר, לעומת 22% מהנוצרים

39 אמנם האזכור של אירועי אוקטובר יכול היה להביא לידי הטיה שלילית, אבל היה עלינו לציין נקודת זמן ספציפית ובחרנו בנקודה זו, שכן היא חוזרת ועולה ברוב הדיונים בנושא, בעיקר בצד הערבי, כקו פרשת מים.

ו-20% מהמוסלמים. 52% ממי שיש להם קרובי משפחה שמתגוררים בגדה המערבית או בעזה דיווחו על יחס שלילי יותר כלפי מדינת ישראל, לעומת 40% ממי שאין להם קרובי משפחה שם. בחלוקה לפי הזהות המרכזית, מי שבחרו בהגדרה "פלסטיני" דיווחו בשיעור הגבוה ביותר שהרגשתם הפכה לשלילית יותר כלפי המדינה בשנים האחרונות (64%), ואחריהם מי שבחרו ב"ערבי" (44%), "הדת שלי" (39%), ו"ישראלי" (25%).

בשאלה זו מצאנו הבדלים זניחים ולא שיטתיים בין קבוצות המשנה בציבור היהודי. למשל, לא הייתה הלימה בין עמדה מדינית ביטחונית או מיקום עצמי על הרצף חרדי-חילוני (לדוגמה) ובין הערכת היחס של אזרחי ישראל הערבים למדינה.

מכאן עברנו לבדוק מה חושב הציבור על שוויון בתחומי התקצוב, התעסוקה במגזר הציבורי והחינוך.

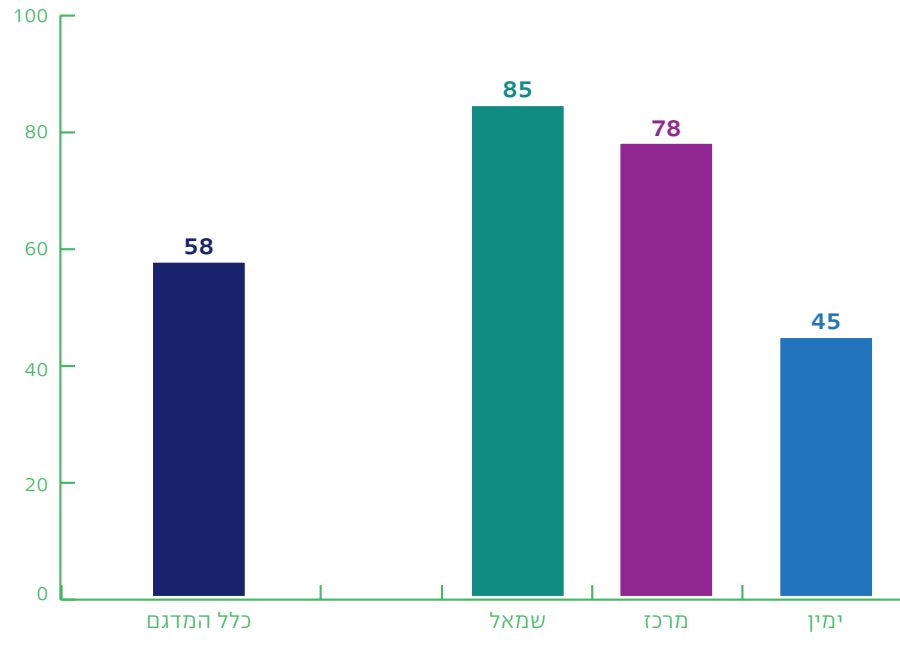
שאלנו את המרוויינים היהודים אם הם מסכימים עם המשפט: "מדינת ישראל צריכה לתת תקציבים שווים ליישובים יהודיים וליישובים ערביים".⁴⁰ רוב קטן בציבור היהודי (58%) תומכים במתן תקציבים שווים ליישובים יהודיים וערביים, לעומת מיעוט לא מבוטל (38%) המתנגדים לכך.

תקציבים שווים

שאלה 37

עמ' 168

תרשים 3.2 / "מדינת ישראל צריכה לתת תקציבים שווים ליישובים יהודיים וליישובים ערביים" (% מאוד מסכימים ודי מסכימים, יהודים, לפי מחנה פוליטי)

40 שאלה זו לא הופנתה למרוויינים הערבים, משום שברור שמבחינתם תקצוב שווה הוא רצוי, ויש בהם אפילו הסבורים כי יש צורך בתקצוב מועדף ליישובים ערביים כדי לפצות על הזנחה רבת שנים, אלא שמדובר בהעדפה לא מציאותית ולכן ויתרנו על הצגתה

התפלגות התשובות כאן דומה מאוד להתפלגות בסקר מדד הדמוקרטיה 2015, שנשאלה בו שאלה דומה. גם שם מעל מחצית מהיהודים תמכו בתקצוב שווה ליישובים יהודיים וערביים, ומיעוט – מעל שליש – התנגדו לכך.⁴¹

בחלוקה לקבוצות משנה נתגלה כי עמדה שוויונית או לא־שוויונית בענייני תקצוב קשורה קשר הדוק לשייך העצמי למחנה פוליטי זה או אחר מבחינה מדינית־ביטחונית. אנשי ימין נטו מעט יותר (51%) להתנגד לתקצוב שוויוני מאשר לתמוך בו, ואנשי מרכז או שמאל, לעומת זאת, נטו במובהק לתמוך בתקצוב שווה. גם בחלוקה לפי השתייכות לקבוצה דתית או חילונית נתגלו הבדלים, גם אם קטנים יותר. החרדים היו הקבוצה שהתנגדה בשיעור הגבוה ביותר לתקצוב שוויוני ליישובים ערביים (61%) ואחריה המסורתיים הדתיים (52%). בכל שאר הקבוצות רק מיעוט, אם כי לעתים לא קטן בכלל, התנגדו לתקצוב שווה: דתיים (47%), מסורתיים לא־דתיים (43%) וחילונים (25%). ההתנגדות של החרדים והמסורתיים הדתיים לתקצוב שוויוני יכולה להתפרש גם כמאבק אינטרסים מעמדי, שכן אלה הן שתי הקבוצות העניות יותר בציבור היהודי, והעתקת תקציבים לציבור הערבי יכולה להיתפס אצלן כמאיימת על סיכוייהן לקבל מהמדינה תקציבים גדולים יותר. שיעורי תמיכה גבוהים יחסית בתקצוב שוויוני נמצאו בהשוואה לקבוצות משנה אחרות בציבור היהודי גם בקבוצות הגיל המבוגרות, בקרב המשכילים ובקרב בעלי ההכנסות הגבוהות.

**ייצוג לערבים
בשירות הציבורי**
שאלה 38
עמ' 168

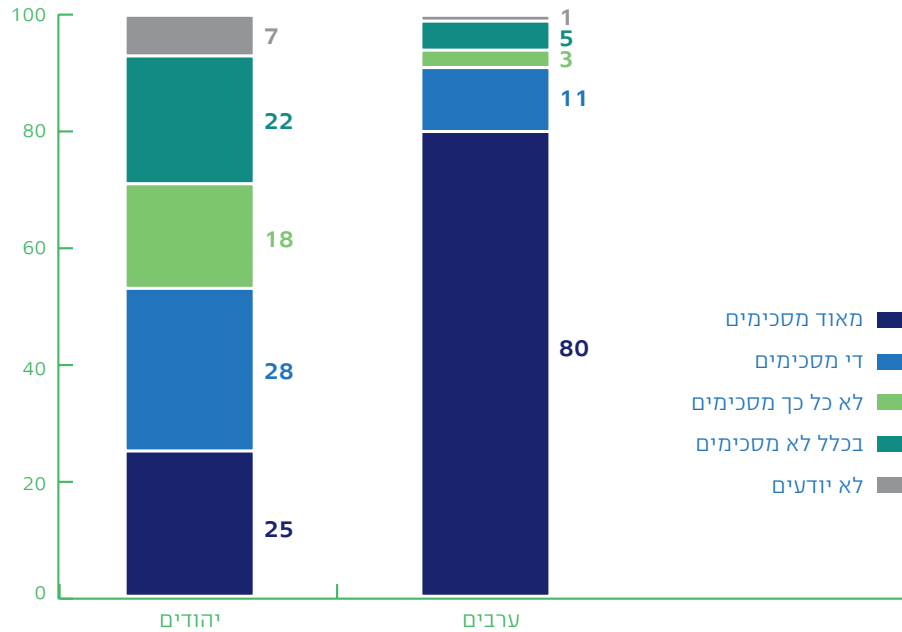
בהמשך בדקנו אם הציבור תומך במתן ייצוג שווה לערבים בשורות השירות הציבורי.⁴² שאלנו על ההסכמה עם המשפט: "המדינה צריכה לדאוג לכך שבשירות הציבורי יהיה לערבים אזרחי ישראל ייצוג לפי חלקם היחסי באוכלוסייה". שלא במפתיע, הציבור הערבי, רובו ככולו, מעוניין בייצוג גבוה מהקיים בשירות הציבורי. בציבור היהודי הדעות חלוקות. מעט יותר ממחצית מהיהודים תומכים בייצוג יחסי, אבל מיעוט גדול מתנגדים לכך (40%). מדובר בעלייה קלה בהתנגדות לייצוג יחסי לעומת מה שמצאנו בסקר מדד הדמוקרטיה 2015, שבו, בשאלה דומה, רק כשליש מן היהודים התנגדו לייצוג כזה לערבים בשירות הציבורי.⁴³

41 הרמן ואח', 2015 (לעיל הערה 25), עמ' 161.

42 באפריל 2017 יצאה הודעה רשמית מטעם משרד ראש הממשלה על השגת היעד שנקבע עוד בתקופת ממשלת אולמרט ב־2007 לייצוג ערבים בשירות המדינה – 10.6%. אף על פי כן מדובר בשיעור נמוך מהחלק היחסי של הציבור הערבי באוכלוסיית המדינה (כ־15%). נוסף על כך יש לומר כי הממוצע הזה כולל גם יחידות שהייצוג הערבי בהן גבוה מאוד, למשל בתי החולים הממשלתיים, וגם יחידות ששיעורם בהן נמוך מאוד, כמו משרד ראש הממשלה או המשרד לביטחון הפנים. ראו טלי חרות־סובר, "היעד לייצוג ערבים בשירות המדינה הושג – באיחור של 4 שנים", **דה מרקור**, 12.4.2017.

43 הרמן ואח', 2015 (לעיל הערה 25), עמ' 178.

תרשים 3.3 / "המדינה צריכה לדאוג לכך שבשירות הציבורי יהיה לערבים אזרחי ישראל ייצוג לפי חלקם היחסי באוכלוסייה" (% יהודים וערבים)

גם בשאלה זו נתגלו הבדלים גדולים בחלוקה לקבוצות משנה של המדגם היהודי לפי הגדרה עצמית מבחינה מדינית-ביטחונית. פחות ממחצית מאנשי הימין (44%) נטו להסכים עם הטענה שהמדינה צריכה לדאוג לייצוג יחסי לערבים בשירות הציבורי, לעומת רוב בקרב אנשי המרכז והשמאל שתמכו בייצוג כזה (65% ו-76% בהתאמה). כפי שמראה הלוח שלהלן, בחלוקה לקבוצות על פי מיקום עצמי ברצף חרדי-חילוני, שנמצא, כידוע, בהלימה גבוהה עם עמדה מדינית-ביטחונית, התמיכה בייצוג יחסי לערבים בשירות המדינה הייתה הגבוהה ביותר אצל חילונים.

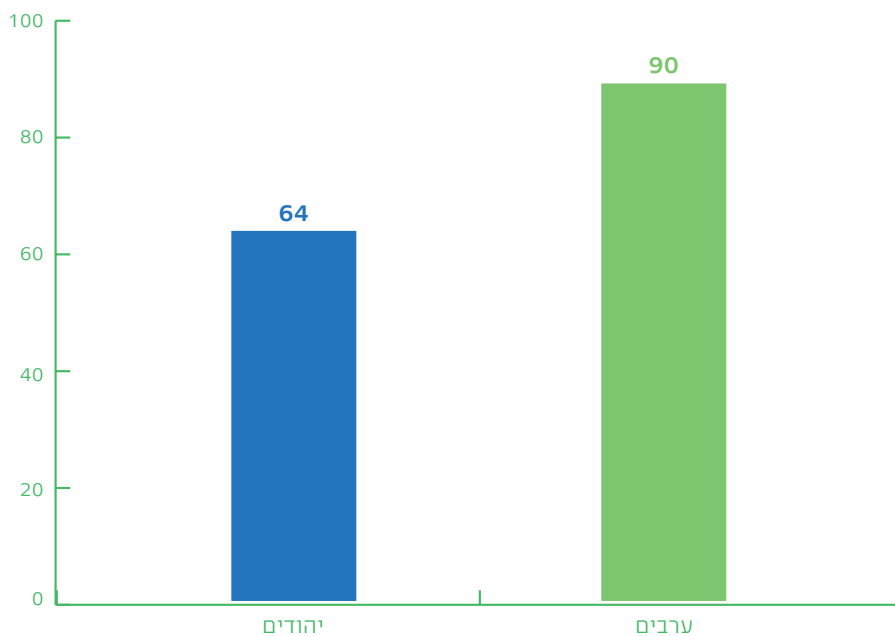
לוח 3.1 (% יהודים)

תומכים בייצוג יחסי לערבים בשירות הציבורי	דתיות
40	חרדים
46	דתיים
42	מסורתיים דתיים
53	מסורתיים לא-דתיים
61	חילונים

קבוצות הגיל המבוגרות, המשכילות והמבוססות יותר מבחינה כלכלית נטו להסכים יותר עם הטענה שלערבים מגיע ייצוג יחסי בשירות הציבורי.

בסקרים קודמים מצאנו שיעור גבוה בקרב היהודים ורוב מכריע בקרב הערבים הסבורים שהערבים מקופחים לעומת היהודים. לדוגמה, במדד הדמוקרטיה 2016 53% מהיהודים ו-91% מהערבים הסכימו עם טענת הקיפוח (אפילו בימין היהודי הסכימו 34% עם הטענה).⁴⁴ לאור זאת מעניין לדעת אם הציבור הישראלי תומך בטיפול אקטיבי בפער שבין ערבים ויהודים. שאלנו אם "המדינה צריכה להכין ולהוציא לפועל תכנית כוללת לסגירת הפערים בין האזרחים הערבים לאזרחים היהודים". כמעט כל הערבים הסכימו שיש צורך בתכנית כוללת כזו לסגירת פערים, וכך גם כמעט שני שלישים מן היהודים.

תרשים 3.4 / "המדינה צריכה להכין ולהוציא לפועל תכנית כוללת לסגירת הפערים בין האזרחים הערבים לאזרחים היהודים" (% מאוד מסכימים ודי מסכימים, יהודים וערבים)

**תכנית לסגירת
פערים בין ערבים
ליהודים**
שאלה 44
עמ' 172

התמיכה בתכנית לסגירת הפערים בין היהודים לערבים משותפת לכלל המחנות הפוליטיים בציבור היהודי, אך בשיעורים שונים. בימין רוב קטן תומך בתכנית, לעומת תמיכה גורפת בקרב אנשי המרכז והשמאל. בחלוקה לקבוצות משנה לפי הגדרה עצמית על הרצף חרדי-חילוני, רק בקרב החרדים התנגדו הרוב להוצאה לפועל של תכנית כזאת; בשאר הקבוצות הרוב תמכו בה.

לוח 3.2 (% יהודים)

תומכים בתכנית כוללת לסגירת פערים בין יהודים וערבים

מחנה פוליטי	
53	ימין
79.5	מרכז
90	שמאל
דתיות	
34	חרדים
61	דתיים
60	מסורתיים דתיים
64	מסורתיים לא-דתיים
72	חילונים

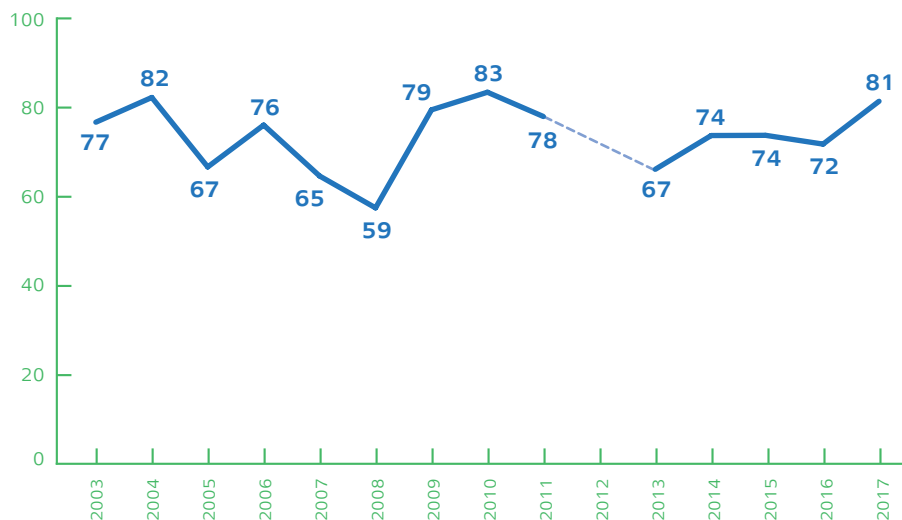
אם כן, אף שיש מיעוט לא מבוטל בציבור היהודי שמתנגדים למדיניות שוויונית בנושאי תקצוב ותעסוקה בשירות המדינה ולטיפול אקטיבי בפער הקיים, מיעוט המורכב בעיקר מאנשי ימין ומאנשי הקבוצות החרדית והדתית, אפשר לקבוע על סמך הממצאים שנכון לעכשיו רוב הציבור היהודי מצדד בטיפול פאן-שוויון הזה.

ברצף השאלות הבאות ביקשנו להבין אם ובאיזו מידה יש נכונות של הציבור היהודי לאפשר למיעוט הערבי להשתתף באופן פעיל ומשמעותי גם בקבלת החלטות בנושאים מהותיים, כלומר אם הנכונות הדמוקרטית הגבוהה יחסית לשוויון ולשיתוף קיימת גם בתחומים שיש להם השפעה גורלית על ההכרעות הלאומיות. כפי שנראה מיד, וכפי שעלה גם בסקרים קודמים, אף שהציבור הערבי מעוניין להיות שותף מלא לרוב היהודי בניהול ענייני המדינה, הציבור היהודי ברובו הגדול אינו מעוניין בשותפות שכזו.

**החלטות בנושאי
שלום וביטחון
ברוב יהודי**
שאלה 30
עמ' 164

השאלה הראשונה שבדקנו בנושא זה, ושאלנו אותה כבר פעמים רבות בעבר במסגרת סקרי מדד הדמוקרטיה, הייתה אם "החלטות גורליות למדינה בנושאי שלום וביטחון צריכות להתקבל ברוב יהודי". כמו במדידות הקודמות, גם בסקר הנוכחי רוב מכריע של המרואיינים היהודים אינם מוכנים שהקול הערבי ישתתף בהכרעה בסוגיות מהותיות דוגמת החזרת שטחים או חתימה על הסכמי שלום. חשוב לומר כי העדפה זו מנוגדת לחוק, שכן במדינה דמוקרטית לא תיתכן הדרה על בסיס דת או גזע של ציבור אזרחי שלם ממהלך כמו בחירות או משאל עם. מן הראוי לשים לב לעלייה בתמיכה בהיגד זה בחמש השנים האחרונות. למעשה מדובר במדידה הגבוהה ביותר מאז שנת 2010 והשלישית בגובהה ב-14 השנים שבהן נשאלה שאלה זו.

תרשים 3.5 / "החלטות גורליות למדינה בנושאי שלום וביטחון צריכות להתקבל ברוב יהודי" (% יהודים, לפי שנים)

השיעור הגבוה מאוד של המשיבים היהודים שמסכימים שהחלטות גורליות בנושאי שלום וביטחון צריכות להתקבל ברוב יהודי בלבד מרמז שתפיסה מדירה זו מאפיינת את רוב מגזרי האוכלוסייה היהודית. ואכן, בעניין זה מצאנו הסכמה גורפת בקרב חרדים (96%), דתיים (93%), מסורתיים דתיים (84%), מסורתיים לא-דתיים (83%) ורוב גדול מאוד של חילונים (72.5%). בחלוקה למחנות פוליטיים היה רוב לעמדה זו אפילו בקרב אנשי השמאל (58%), לא כל שכן בקרב מחנה המרכז (67%) והימין (94%).

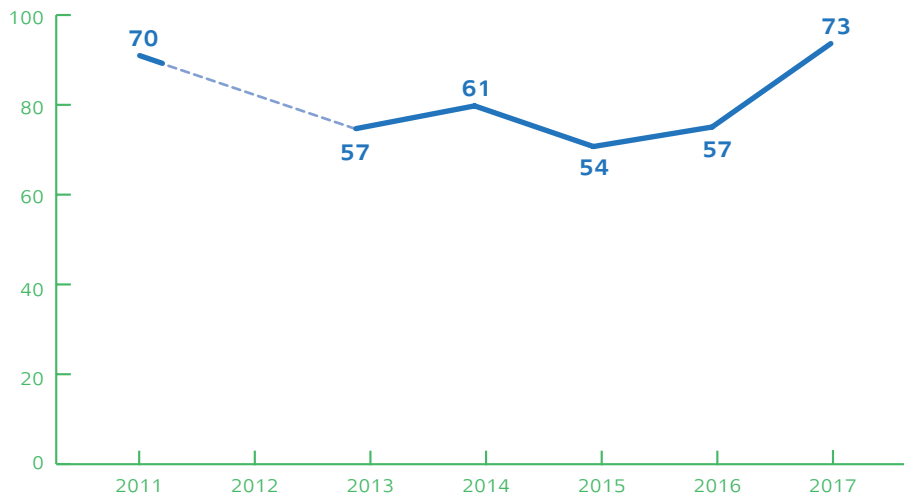
החלטות בנושאי ממשל וכלכלה ברוב יהודי

שאלה 39

עמ' 169

השאלה הבאה עסקה אף היא בהחלטות שהגדרנו כגורליות לעתיד המדינה, אך הפעם בנושאי שיטת הממשל ומבנה הכלכלה והחברה, תחומים שעל פניו אינם קשורים במישרין לביטחון הלאומי במשמעות ה"קשה" של המושג. בדומה למדידות קודמות השנה התברר שוב שהציבור היהודי אינו מוכן לחלוק את "בעלותו" על המדינה עם האזרחים הערבים אפילו בנושאים אלה. זאת ועוד, בארבע המדידות הקודמות הייתה התמיכה בקרב היהודים בחיוב של רוב יהודי בהחלטות בתחומי כלכלה וממשל מעט מעל מחצית מן הנשאלים, ואילו במדידה הנוכחית שיעורה זינק לכמעט שלושה רבעים.

תרשים 3.6 / "החלטות גורליות למדינה בנושאי שיטת הממשל ומבנה הכלכלה והחברה צריכות להתקבל ברוב יהודי" (% מאוד מסכימים ודי מסכימים, יהודים, לפי שנים)

אמנם בשאלה זו רוב במחנה השמאל (55%) לא הסכימו עם ההיגד שהחלטות בנושאי ממשל וכלכלה צריכות להתקבל אך ורק ברוב יהודי, אך לא פחות מ-42.5% הסכימו עמו. בימין ובמרכז היה רוב למסכימים עם ההיגד (85% ו-61%). בכל קבוצות המשנה על הרצף חרדי-חילוני הסכימו הרוב עם הצורך ברוב יהודי בנושאים אלה (חרדים - 96%; דתיים - 87%; מסורתיים דתיים - 83%; לא-דתיים - 73%; חילונים - 61%).

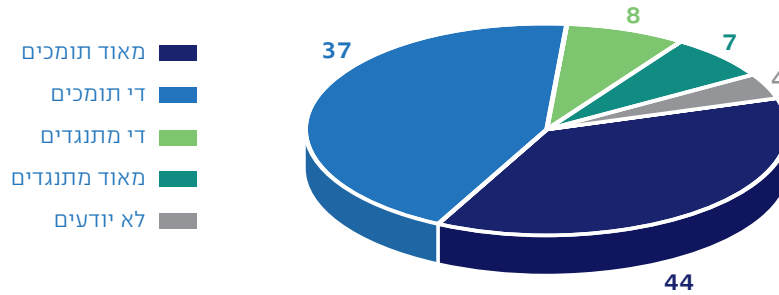
צירוף מפלגות ערביות לממשלה

שאלה 19

עמ' 158

במשטר דמוקרטי הדרך העיקרית להשפיע על המדיניות הלאומית היא שותפות בממשלה. לפיכך שאלנו את המרוויינים הערבים אם הם תומכים בכך שהמפלגות הערביות יסכימו להצטרף לממשלה, בכלל זה מינוי של שרים ערבים, או אם הם מתנגדים לכך. כפי שניתן לראות, העמדה של הערבים בעניין זה היא חד־משמעית חיובית. כלומר, הציבור הערבי מעוניין מאוד בשינוי המצב הקיים.

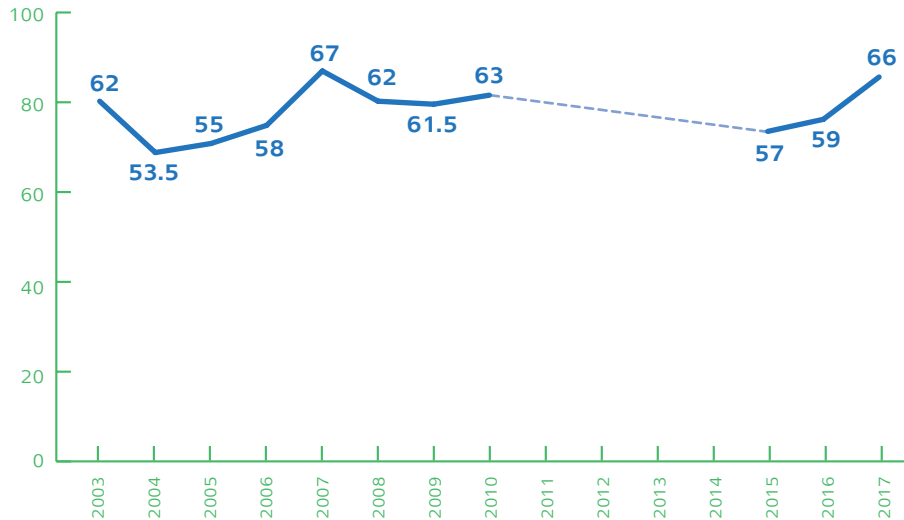
תרשים 3.7 / האם אתה תומך או מתנגד לכך שהמפלגות הערביות יסכימו להצטרף לממשלה, כולל מינוי של שרים ערבים? (% ערבים)

ואולם כאשר שאלנו את המרוויינים היהודים אם הם תומכים או מתנגדים לצירוף של מפלגות ערביות לממשלה, כולל מינוי שרים ערבים, קיבלנו בסקר זה, כמו בסקרים קודמים, דפוס תשובות הפוך: רוב בציבור היהודי מתנגדים לצירוף מפלגות ערביות לממשלה ולמינוי שרים ערבים. למעשה, בסקר הנוכחי שיעור ההתנגדות במדגם היהודי לצירוף מפלגות ערביות לקואליציה ולמינוי שרים ערבים כבר עולה כמעט לשני שלישים, לעומת כמחצית שהתנגדו לכך בסקרים קודמים.

בסוגיה זו מצאנו פער גדול בין המחנות הפוליטיים: אנשי ימין מתנגדים בתוקף לכניסת מפלגות ערביות לקואליציה (81% מתנגדים), המרכז הפוליטי חצוי בדעתו (51% מתנגדים, 46% תומכים), ובשמאל רוב גדול תומכים במהלך (69%).

תרשים 3.8 / האם אתה תומך או מתנגד לצירוף של מפלגות ערביות לממשלה, כולל מינוי שרים ערבים? (% מתנגדים, יהודים, לפי שנים)

ראינו כי הציבור היהודי ברובו, מלבד קבוצות שוליים קטנות המורכבות בעיקר מאנשי שמאל, מתנגד לקבלת הכרעות גורליות למדינה בשיתוף קולות נציגי הציבור הערבים, ובהמשך לכך גם לצירוף המפלגות הערביות לממשלה ולמינוי שרים ערבים. האם כאשר מדובר במי שמוגדרים "אנשי מקצוע", בניגוד לפוליטיקאים, תהיה נכונות גבוהה יותר של הציבור היהודי לשתף את הערבים בקבלת ההחלטות?

שאלנו אם צריך לחייב את המדינה לשתף אנשי מקצוע ערבים בקבלת החלטות בגופים ציבוריים. ובכן, הציבור הערבי ברובו המכריע סבור שיש לחייב שיתוף של אנשי מקצוע ערבים בכלל ההחלטות, גם באלה שנוגעות לכלל הציבור, ולא רק זה הערבי. אצל המרוויינים היהודים הדעות היו חלוקות. מעל לשליש סברו שאין כל צורך לחייב את המדינה בשיתוף של אנשי מקצוע ערבים בקבלת החלטות בגופים ציבוריים, כשליש סברו שצריך לשתף אנשי מקצוע ערבים בכלל ההחלטות, וכרבע סברו שצריך לשתף אותם, אך רק בהחלטות הנוגעות לציבור הערבי.

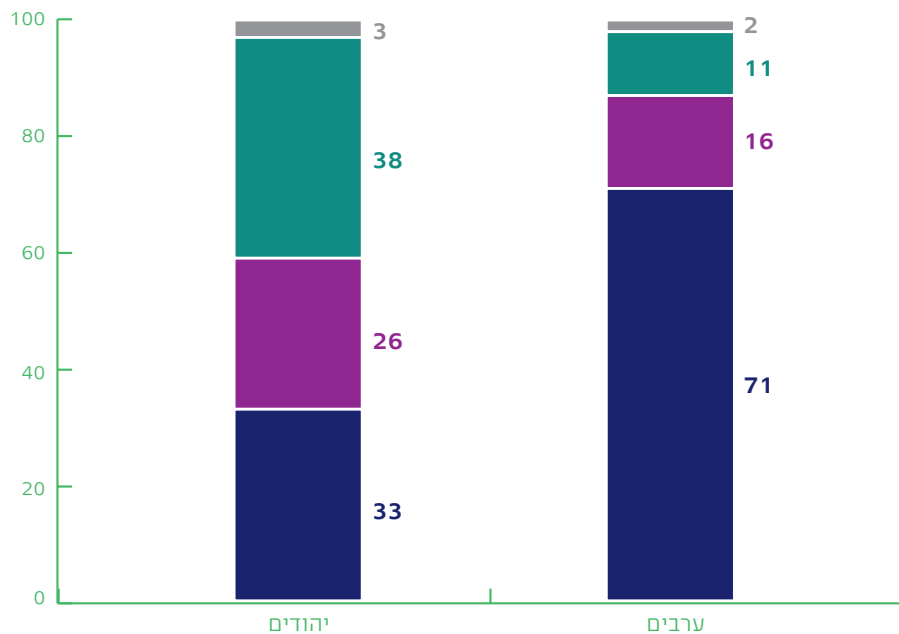
מתברר, אם כן, כי החשדנות של הציבור היהודי כלפי הערבים אינה מוגבלת לזירה הפוליטית אלא קיימת גם בתחומי קבלת החלטות בגופים ציבוריים בתחום המקצועי.

שיתוף אנשי מקצוע ערבים בקבלת החלטות בגופים ציבוריים

שאלה 11

עמ' 154

תרשים 3.9 / האם צריך לחייב את המדינה לשתף אנשי מקצוע ערבים בקבלת החלטות בגופים ציבוריים? (% יהודים וערבים)

- כן, צריך לחייב את המדינה לשתף אנשי מקצוע ערבים בהחלטות הנוגעות לכלל הציבור בישראל
- כן, צריך לחייב את המדינה לשתף אנשי מקצוע ערבים בהחלטות, אבל רק באלה הנוגעות לציבור הערבי
- לא, לא צריך לחייב בכלל את המדינה לשתף אנשי מקצוע ערבים בקבלת החלטות בגופים ציבוריים
- לא יודעים

בשאלה זו מצאנו הבדל גדול בין הימין מן הצד האחד ובין המרכז והשמאל מן הצד האחר. בימין התשובה השכיחה הייתה שבכלל אין צורך לחייב את המדינה לשתף אנשי מקצוע ערבים בקבלת החלטות (53%); במרכז ובשמאל, לעומת זאת, התשובה השכיחה הייתה שצריך לחייב את המדינה לשתף אנשי מקצוע ערבים בקבלת כל החלטות (53% ו-64%, בהתאמה). פילוח הממצאים לפי השתייכות לקבוצה על הרצף חרדי-חילוני העלה שגם בנקודה זו הקבוצה הנצית ביותר בעמדותיה היא הקבוצה החרדית, שבה כשלושה רבעים מתנגדים לחיוב המדינה בחוק לשתף אנשי מקצוע ערבים בקבלת החלטות.

שירות אזרחי
לפטורים משירות
צבאי

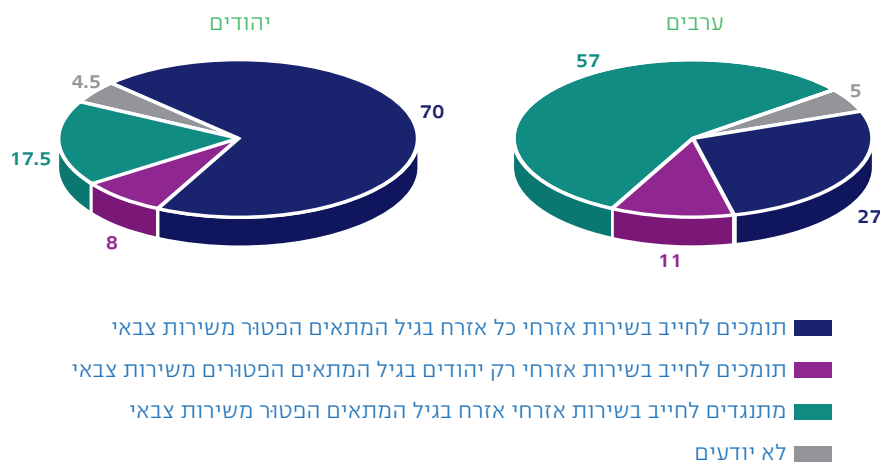
שאלה 16

עמ' 156

השאלה הבאה עסקה בסוגיה שנמצאת בכותרות בבולטות רבה כבר כמה שנים - השירות האזרחי של הצעירים והצעירות הערבים. זה שנים רבות משרתים בצה"ל גברים דרוזים ובדואים רבים, ובשנים האחרונות נרשמה עלייה בהתנדבות לשירות צבאי גם של הערבים הנוצרים. בעשור האחרון החלה מינהלת השירות האזרחי להגדיל מאוד את מספר תקני השירות האזרחי לבני הציבור הערבי ופתחה בקמפיין פרסומי לשכנוע צעירים ערבים להצטרף לשירות האזרחי. חברי כנסת ערבים, ועדת המעקב העליונה של הציבור הערבי וארגוני מגזר שלישי של הערבים מתנגדים בתקיפות למגמה זו, בטענה ששירות אזרחי עלול לתת לגיטימציה למצב הנוכחי, שבו מדינת ישראל אינה מעניקה לערבים אזרחות שווה ומכלילה אבל מגייסת אותם לצרכיה. אמנם הצעירים ירוויחו מעמד והטבות שיוצאי צבא זכאים להם, אך באופן זה הם יחזקו את התפיסה שמוטל על הערבים להוכיח - במעשים - נאמנות למדינה על מנת להיות זכאים לזכויות אזרחיות בסיסיות שמגיעות להם ממילא. לטענת המנהיגות הערבית, מדובר בכפיית תהליך "ישראלזציה" על הצעירים הערבים בגוף שיש לו זיקה הדוקה למערכת הביטחון ובלי כל התחייבות לשינוי מהותי באפליה המובנית הקיימת. עוד טענה שלהם היא שבעצם זה כלי של ההנהגה הישראלית היהודית לצורך "הפרד ומשול" כלפי האוכלוסיות הלא-יהודיות במדינה.⁴⁵

ביקשנו להבין אם ההצעה העולה מפעם לפעם לחייב בחוק את כלל אזרחי ישראל בשירות אזרחי, יהודים וערבים, מקובלת ורצויה על כולם. כפי שניתן לראות, הציבור הערבי תומך בעמדת המנהיגות הערבית בסוגיה זו - הרוב מתנגדים לחיוב שירות אזרחי מכל סוג שהוא. בקרב המרואיינים היהודים, לעומת זאת, רוב מכריע תמכו בחיוב שירות אזרחי לכלל הצעירים שפטורים משירות צבאי, ערבים בכלל זה.

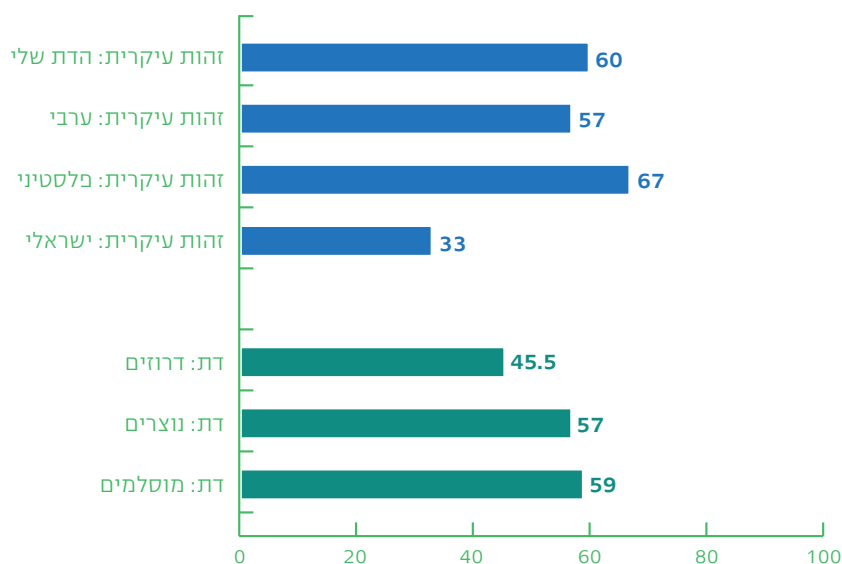
תרשים 3.10 / האם אתה תומך או מתנגד לכך שכל אזרח, יהודי או ערבי, שהוא בגיל המתאים ופטור משירות צבאי יהיה חייב על פי חוק בשירות אזרחי? (% יהודים וערבים)

45 סמי סמוחה וזהר לכטמן, **שירות אזרחי לערבים בישראל: ממצאי מחקר 2010**, המרכז היהודי-ערבי, אוניברסיטת חיפה, אוגוסט 2011.

בחלוקת המדגם הערבי לפי דת מצאנו אצל הדרוזים תמיכה ניכרת בחיוב שירות אזרחי לכול, אך השיעור הגבוה ביותר אצלם בכל זאת סברו שמוטב שלא לחייב בשירות אזרחי. המוסלמים והנוצרים היו תקיפים יותר בהתנגדותם לשירות חובה אזרחי, אם כי גם בקרבם מיעוט לא מבוטל תמכו בהצעה זו (מוסלמים - 25%; נוצרים - 21%). בחלוקה לפי זהות מצאנו כי ההתנגדות לשירות האזרחי היא החזקה ביותר בקרב מי שהגדירו את זהותם העיקרית "פלסטיני", אך מצאנו רוב גם בקרב מי שהצביעו על הדת ועל הערביות כזהותם העיקרית. רק בקרב מי שזיהו את עצמם "בעיקר ישראלי" מצאנו רוב התומכים בשירות כזה.

תרשים 3.11 / האם אתה תומך או מתנגד לכך שכל אזרח, יהודי או ערבי, שהוא בגיל המתאים ופטור משירות צבאי יהיה חייב על פי חוק בשירות אזרחי? (% מתנגדים, ערבים, לפי זהות עיקרית ודת)

בקרב המרואיינים היהודים רוב החרדים, שבעצמם אינם משרתים, התנגדו לחיוב שירות אזרחי (64%), אם כי מיעוט לא קטן אצלם תמכו בכך (19%; 6% אמרו שיש לחייב רק יהודים). שאר הקבוצות על הרצף חרדי-חילוני הביעו עמדה ברורה בעד חיוב שירות אזרחי כתחליף לשירות צבאי לכל מי שאינם מתגייסים: דתיים (62%), מסורתיים דתיים (64%), מסורתיים לא־דתיים (75%) וחילונים (81%). בחלוקה של המדגם היהודי לפי מחנה פוליטי התמיכה בחיוב שירות אזרחי הייתה גבוהה מאוד במרכז (85%) ובשמאל (84%) ונמוכה יותר בימין (61%). יצוין כי גם כאשר מורידים מגוש הימין את מי שהגדירו את עצמם חרדים, שיעורי התמיכה בימין בחיוב שירות אזרחי גם לערבים עדיין נמוכים יחסית לשני הגושים הפוליטיים האחרים, כלומר לא מדובר כאן רק בשיקוף של החלוקה על הבסיס חרדי-חילוני; אפשרי כי חלקים בימין אינם מעוניינים לאפשר את השירות האזרחי על מנת שלא להביא לידי השוואת הזכויות של היהודים והערבים. לבסוף, התמיכה בחיוב על פי חוק של שירות אזרחי לכל מי שפטור משירות צבאי הייתה גבוהה יותר בקרב מי ששירתו או משרתים בצבא (78%) לעומת מי שלא שירתו (54%).

לימוד שתי נקודות המבט על הסכסוך

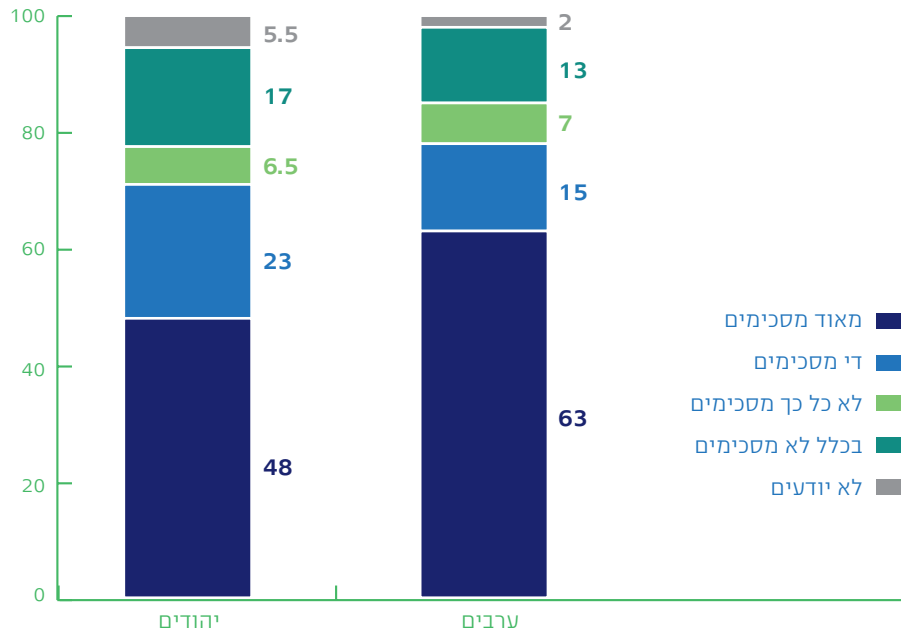
שאלה 31

עמ' 164

השאלה הבאה עוסקת באופן שבו מערכת החינוך הישראלית מלמדת את ההיסטוריה של היחסים שבין יהודים וערבים, שיש לה כמובן קשר הדוק למצב היחסים בעת הזו בין שני הציבורים. בניגוד לכמה מן השאלות הקודמות, שבהן השוויון בין המגזרים בא לידי ביטוי במישורים פרוצדורליים ו"מדידים" יותר (תקציבים, משרות, משאבים), כאן נבחנת הנכונות של שני הציבורים לתת מקום ל"סיפור" של הצד השני במסגרת תוכני הלימוד במערכת החינוך.

התוצאה המפתיעה ביותר מבחינתנו הייתה שיש רוב הן בקרב היהודים והן בקרב הערבים שתומכים בכך שכל בתי הספר בישראל ילמדו את נקודות המבט של היהודים ושל הערבים על ההיסטוריה של הסכסוך ביניהם. מתברר שלא רק שיש הסכמה בקרב רוב האזרחים, יהודים וערבים, לדון בתוך מערכת החינוך הרשמית בהיסטוריה של היחסים בין שני העמים, אלא שיש גם נכונות לשמוע את נקודת המבט של הצד השני במסגרת לימוד זה.⁴⁶ עם זאת, ייתכן שקבוצות מסוימות בציבור היהודי מעוניינות בהוראת הסכסוך מנקודת הראות הערבית כדי להתנגח בתפיסה ה"אחרת".

תרשים 3.12 / "צריך ללמד בכל בתי הספר בישראל את נקודות המבט של היהודים ושל הערבים בנוגע להיסטוריה של הסכסוך ביניהם" (% יהודים וערבים)

46 כדי לבדוק את עצמנו חזרנו על השאלה גם בסקר מדד השלום של חודש מרץ 2017, ושוב, להפתעתנו, ההתפלגות הייתה דומה לזו שהתקבלה בסקר שבו אנו דנים כאן.

בשאלה זו נתגלה במדגם היהודי הבדל גדול בין החרדים לשאר הקבוצות על הרצף חרדי-חילוני. בקרב החרדים רוב ברור (59%) לא הסכימו עם ההיגד, שעה שבקרב שאר הקבוצות היה רוב לתומכים בלימוד בבתי הספר של נקודות המבט של שני הצדדים לסכסוך: דתיים (58%), מסורתיים דתיים (68%), מסורתיים לא-דתיים (81%) וחילונים (77.5%). בפילוח לפי מחנה פוליטי מדיני-ביטחוני, רוב בכל הקבוצות תמכו בלימוד של שתי נקודות המבט בסכסוך, אם כי בשיעורים שונים ובכיוון הצפוי: בימין - 62%; במרכז - 84.5%; בשמאל - 95%.

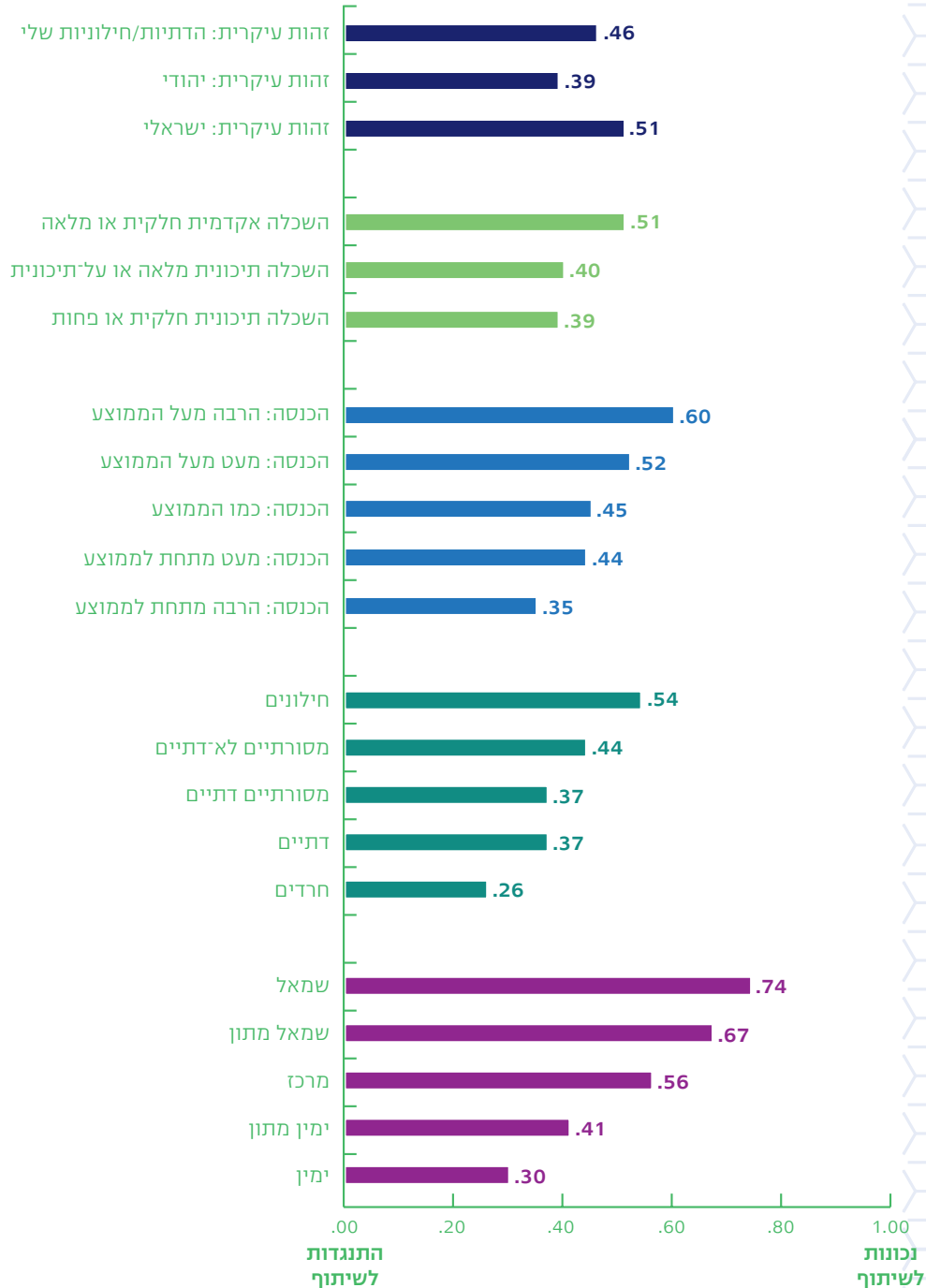
נכונותם של היהודים לשוויון

על מנת לבחון במבט-על את הנכונות של הציבור היהודי לאפשר לערבים להשתלב במוסדות ציבוריים ולהשתתף במסגרתם בתהליכים חשובים למדינה יצרנו מכל השאלות הרלוונטיות לנושא זה סולם אחד שערכיו נעים בין 0 ל-1.⁴⁷ הערך 0 משמעו התנגדות מלאה למתן ייצוג ושוויון לערבים במוסדות המדינה, ו-1 משמעו נכונות מלאה לכך.⁴⁸ ממוצע הציונים שהתקבל (של כלל המשיבים) הוא 0.45 (סטיית תקן: 0.235). משמעות הציון היא שהמדגם היהודי נמצא, בממוצע, מתחת לנקודת האמצע וקרב יותר לקוטב ההתנגדות מבחינת נכונותו לאפשר לערבים שיתוף והכללה. סטיית התקן הגבוהה יחסית מלמדת על שונות גבוהה למדי בין המרואיינים היהודים בהתייחסם לסוגיה זו. בתרשים הבא ניתן לראות את ממוצע הציונים בסולם השיתוף וההכללה לפי זהות עיקרית, השכלה, הכנסה, מיקום על הרצף חרדי-חילוני ומחנה פוליטי.

47 לא היה אפשר ליצור במדגם שלנו סולם מקביל לערבים שכן רק מעט מאוד שאלות נמצאו רלוונטיות סטטיסטית, וגם בהן לא היה טעם בשל תמימות הדעים בקרב המרואיינים הערבים בשאיפתם לשילוב מלא.

48 את הסולם הרכבנו משאלות 19, 30, 31, 37, 38, 39, 44 בסקר הנוכחי בשינוי סדר הערכים, כך שהערכים הגבוהים מביעים תמיכה בשילוב ובשוויון של המיעוט הערבי במסגרת מוסדות המדינה. בבדיקת מהימנות מסוג קרונוך אלפא לכל הפריטים בניכוי הערכים החסרים התקבל ערך גבוה ומספק של 0.823. כדי שלא להקטין את המדגם החלטנו לתת לערכים החסרים בכל פריט את הציון הממוצע של אותו פריט. לאחר מכן בנינו את הסולם כסכיום של כלל התשובות והמרנו אותו לסולם של 0 עד 1 לשם הבהירות.

תרשים 3.13 / נכונות או התנגדות לשתף את הערבים במוסדות המדינה (יהודים, לפי משתני רקע)

המקום בסולם לפי מחנה פוליטי על הרצף ימין-שמאל מראה כי אכן העמדה של היהודים בסוגיות מדיניות־ביטחוניות מסבירה באופן הטוב ביותר את עמדותיהם כלפי שילוב והכללה של הערבים במוסדות המדינה. וכך, אנשי ימין נוטים לעמדה שאינה מעודדת שוויון ושיתוף של ערבים במוסדות המדינה, ואילו אנשי שמאל נוטים לעמדה ההפוכה.

ממצא מעניין כאן הוא החלוקה הפנימית בתוך הימין: פער לא קטן, ומובהק סטטיסטית, נרשם בין הימין לימין המתון (או "הימין הרך"): אנשי הימין הרבה יותר נוקשים בעמדותיהם נגד שילוב הערבים מאשר אנשי הימין הרך, הקרובים בעמדותיהם לממוצע של כלל האוכלוסייה. כלומר, אנשי הימין המתון נכונים יותר למתן יחס שוויוני לערבים בסוגיות כמו תקצוב, משרות במגזר הציבורי או "מתן קול" לנציגי הציבור הערבי. במחנה השמאל לא מצאנו הבדל מובהק בשאלה זו בין מי שמגדירים את עצמם שמאל למי שמגדירים את עצמם שמאל מתון.

בחלוקה לפי קבוצות על הרצף חרדי-חילוני רואים שוב את המיקום הקיצוני של המגזר החרדי ביחסו למיעוט הערבי (ציון 0.26 - הנמוך ביותר מכלל קבוצות המשנה שנבדקו). נראה כי הקבוצות הדתיות והמסורתיות הדתיות זהות בעמדותיהן בסוגיות שנבחנו בפרק זה (אין הבדל מובחן סטטיסטית בין הקבוצות בציוניהן בסולם השיתוף וההכללה). אמנם הקבוצה החילונית נכונה, בממוצע, יותר מהאחרות לשיתוף ולהכללה, אבל סטיית התקן שלה גבוהה, ממצא המעיד על הבדלים פנימיים גדולים בתוכה. שונות זו בתוך הקבוצה החילונית נובעת ככל הנראה מההבדלים בין חילונים שהם אנשי ימין, מרכז או שמאל, שעמדותיהם שונות בסוגיות האמורות.

השכלה נמצאה אף היא קשורה למידת הנכונות לשיתוף ולהכללה של הערבים. וכך, בעלי השכלה אקדמית הביעו נכונות גבוהה יותר לשיתוף. הכנסה גבוהה נמצאה אף היא קשורה למידת הנכונות לשיתוף. ולבסוף, מי שבחרו בזהות היהודית כזהות העיקרית שלהם נמצאו במקום נמוך יותר בסולם השיתוף וההכללה יחסית למי שבחרו בזהות הישראלית כזהותם העיקרית.

פרק 4 / אנשים ביום־יום

בפרק זה ביקשנו "לרדת מדרגה" – להבין את מערכת היחסים היום־יומית, השגרתית, שבין ערבים ויהודים בישראל. רצינו להבין אם ובאיזו מידה פערי העמדות ודפוסי ההתנהגות הנבדלים שבאו לידי ביטוי בפרקים הקודמים משפיעים על מערכת היחסים הבין־אישית כאשר יהודים וערבים נפגשים זה עם זה בנקודות מפגש יום־יומיות, לא מדינתיות.

התמונה שהתקבלה מורכבת. מן הצד האחד, החשדנות והסטראוטיפים ההדדיים השלייים ניתנים להבחנה גם ברמת השטח. מן הצד האחר, בתחומים מסוימים נרקם מארג יחסים חיובי בין שני הציבורים, והוא נותן יסוד להערכת מצב אופטימית יותר משתי הרמות האחרות שבחנו. זהו אפוא "מפגש חשדני": מפגש – כי באופן כללי היהודים והערבים שרואיינו הביעו רצון ונכונות למגע עם הצד האחר או לכל הפחות לא נרתעו ממנו; חשדני – כי האי־שוויון והתפיסה הקולקטיבית הנבדלת של האתוס הראוי למדינת ישראל מחלחלים עמוק ומגיעים גם לרמה הבין־אישית.

כפי שדווח בפרק 1, בסקרי מדד הדמוקרטיה של השנים האחרונות מצאנו כי המתח בין יהודים לערבים דורג כמתח החזק ביותר גם בפני עצמו וגם יחסית לשאר המתחים בחברה הישראלית. בסקר הנוכחי ביקשנו מהנשאלים להעריך את טיב היחסים בין היהודים והערבים בעת הזו ולהשוותם לטיב היחסים בשנות המדינה הראשונות. אמנם רוב היהודים והערבים החיים כיום אינם זוכרים את השנים הללו, אבל הנחנו שהם חולקים "זיכרון היסטורי" קולקטיבי, שעובר במערכות החינוך הפורמליות ובשיח הקהילתי הבלתי פורמלי.

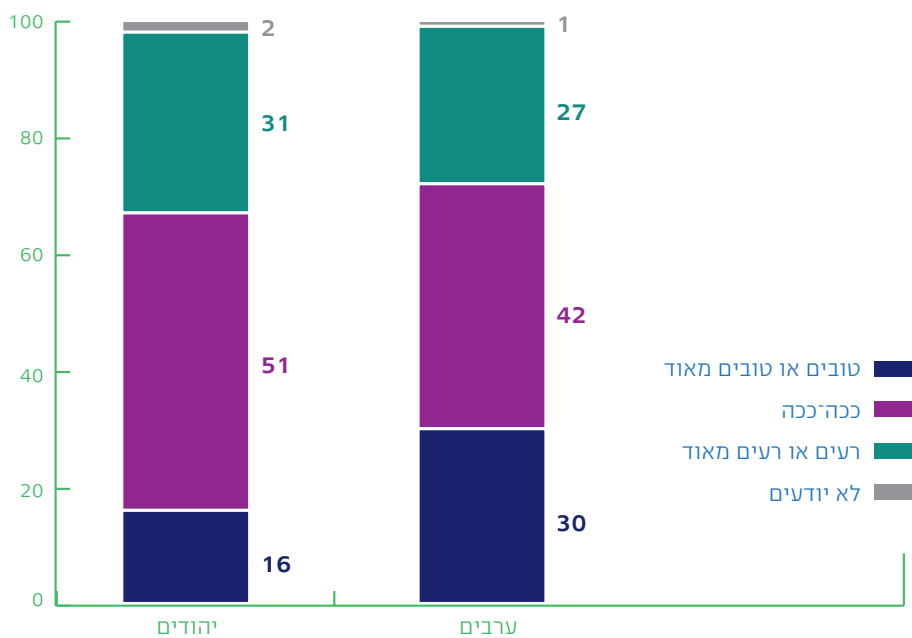
באשר להערכת המצב היום – הן בקרב היהודים והן בקרב הערבים ההערכה השכיחה הייתה שאיכות היחסים הללו כיום היא "ככה־ככה". עם זאת, המרואיינים הערבים היו מעט אופטימיים יותר: שעה ששיעור המרואיינים היהודים הסבורים שהיחסים רעים עולה על שיעורם של החושבים שהיחסים טובים, בקרב המרואיינים הערבים השיעורים קרובים זה לזה. יתרה מזו, שיעור הערבים המעריכים את היחסים בין הציבורים כטובים הוא כפול מהשיעור המקביל בקרב המרואיינים היהודים.

**יחסי יהודים
וערבים היום
ובעבר**

שאלות 8, 9

עמ' 152, 153

תרשים 4.1 / האם היחסים בין אזרחי ישראל היהודים ואזרחי ישראל הערבים הם כיום: (% יהודים וערבים)

פילוח המדגם היהודי לקבוצות משנה (ראו הלוח שלהלן) מראה כי אין שום קבוצת משנה שיש בה רוב המעריכים את היחסים עם הערבים כיום כטובים. למעשה, בכולן, פרט לחרדים, התשובה השכיחה היא "ככה־ככה". החרדים והדתיים נוטים להעריך את מערכת היחסים כרעה יותר מן המסורתניים לגוניהם ומן החילונים. בניגוד לצפוי, בחלוקה לפי מיקום עצמי על הרצף המדיני־ביטחוני ימין-שמאל לא נמצאו הבדלים גדולים. בחלוקה לפי קבוצות גיל, לעומת זאת, מצאנו אצל הצעירים היהודים הערכה שלילית יותר של טיב היחסים בין שני הציבורים מההערכה אצל גילאי הביניים והמבוגרים.

לוח 4.1 (% יהודים)

היחסים היום בין היהודים לערבים במדינה טובים	היחסים היום בין היהודים לערבים במדינה ככהיכה	היחסים היום בין היהודים לערבים במדינה רעים	
דתיות			
17	36	45	חרדים
13	43	39	דתיים
23	46	28	מסורתיים דתיים
14	56	28	מסורתיים לא־דתיים
15	55	29	חילונים
מחנה מדיני־ביטחוני			
15	47	34	ימין
17	54	28	מרכז
18	53	29	שמאל
גיל			
13.5	46	39	גילאי 18-34
15	51	31	גילאי 35-54
19	55	25	גילאי +55

מצאנו הבדל מעניין גם בין המרואיינים היהודים שהגדירו את זהותם העיקרית "ישראלי" לאלה שהגדירו את זהותם העיקרית "יהודי". בעוד הראשונים "הצטופפו" סביב ההגדרה "ככהיכה", האחרונים "התפזרו" יותר לקצוות, החיובי והשלילי.

לוח 4.2 (% יהודים)

זהות עיקרית	היחסים היום טובים	היחסים היום ככה-ככה	היחסים היום רעים
יהודי	20.5	44.5	33
ישראלי	13	59	26

במדגם הערבי לא מצאנו הבדלים גדולים בשאלה זו בפילוח לפי דת, אבל משתנה ההשכלה נתגלה כמשפיע בעליל. בעלי השכלה אקדמית אמרו בשיעורים גבוהים יותר שהיחסים בין האזרחים היהודים והערבים רעים (34%), לעומת בעלי השכלה פורמלית נמוכה יותר (תיכונית מלאה או על-תיכונית - 26%); בעלי השכלה יסודית או תיכונית חלקית - 23%). דפוס זה מתאים לממצאים שהבאנו קודם לכן. גם קודם מצאנו שכלל שההשכלה גבוהה יותר, כך גוברת התחושות השליליות, למשל תחושת האי-שייכות למדינה. הבדל מסוים נתגלה גם בין מי שיש להם קרובי משפחה בגדה או בעזה (היחסים רעים - 37%) למי שאין להם קרובים שם (26%). במדגם הערבי מצאנו גם הבדלים גדולים בין קבוצות הזהות העיקרית בהגדרת היחסים עם היהודים: מי שהגדירו את עצמם בראש ובראשונה כישראלים היו החיוביים ביותר ומי שהגדירו את עצמם בעיקר כפלסטינים היו השליליים ביותר.

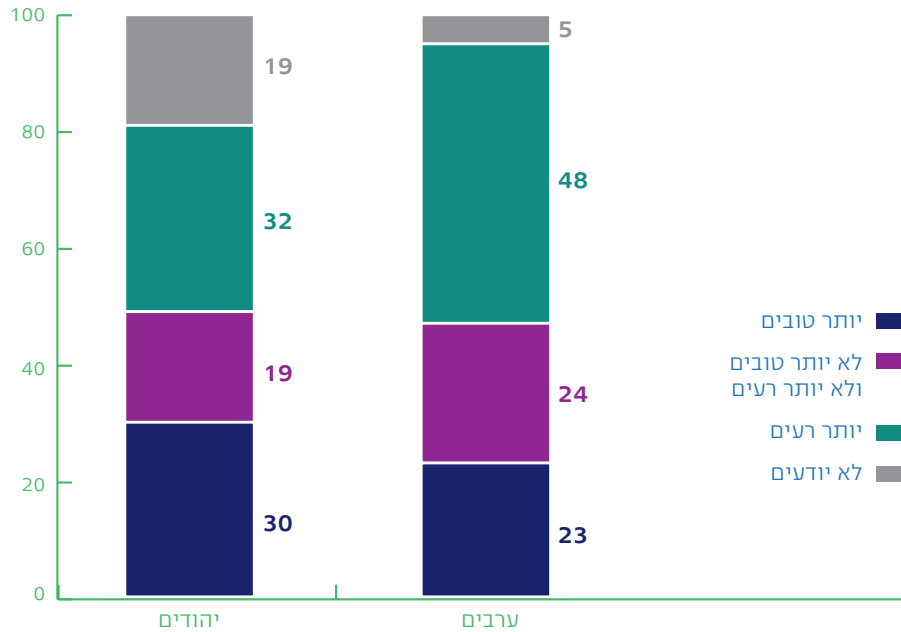
לוח 4.3 (% ערבים)

זהות עיקרית	היחסים היום טובים במדינה טובים	היחסים היום ככה-ככה במדינה ככה-ככה	היחסים היום רעים במדינה רעים
ישראלי	40	40	21
דת (מוסלמי, נוצרי, דרוזי)	31	43	26
ערבי	29	42	28
פלסטיני	23	43.5	33

באשר להשוואה בין היחסים בהווה ובעבר - במדגם היהודי מצאנו תופעה חריגה. שיעור יוצא דופן בגודלו, כ-20%, בחרו בתשובה "לא יודע" (להשוות בין המצב היום למצב בעבר), אולי משום שהרוב כאמור לא חוו על בשרם את שנות המדינה הראשונות ולכן מרגישים שאינם יכולים לעשות את ההשוואה. בקרב מי שכן השיבו על השאלה הזו אי-אפשר להצביע על דעת רוב. כשליש סבורים שהיחסים כיום טובים יותר מההווה בשנות המדינה הראשונות, קצת פחות סבורים שמערכת היחסים הידרדרה, וכחמישית מעריכים שהמצב לא השתנה. פילוח לפי עמדה מדינית-ביטחונית מראה דפוס דומה, אבל בקרב מי שמגדירים את עצמם שמאל שיעור המגדירים את היחסים בין יהודים לערבים כיום כטובים מבעבר עולה על שיעורם בקרב המגדירים את עצמם מרכז או ימין (38%, 33% ו-26%,

בהתאמה). יתרה מזו, בשמאל זוהי ההגדרה השכיחה, בעוד שבימין ההגדרה השכיחה היא שהיחסים היום רעים מבעבר. אגב, שיעור הלא-יודעים בשמאל הוא גם הנמוך ביותר (14%; מרכז - 19%; ימין - 21%).

תרשים 4.2 / ואיך היחסים האלה היום בהשוואה ליחסים שהיו בין האזרחים היהודים והאזרחים הערבים בשנים הראשונות של המדינה? (%), יהודים (וערבים)

עמדות המדגם הערבי בשאלה זו היו יותר חד-משמעיות ויותר שליליות. אמנם כרבע מהמרוויינים חשבו שהיחסים לא השתנו משמעותית, ורבע נוסף אמרו שהיחסים השתפרו, אבל השיעור הגבוה ביותר, כמעט מחצית, העריכו שהיחסים כיום רעים יותר מהיחסים בשנים הראשונות לקיום המדינה, למרות שמדובר בתקופה שבה הערבים חיו תחת שלטון צבאי, מעמד שהיה כרוך בהגבלות תנועה ותעסוקה ובפיקוח הדוק עליהם מצד גורמי הביטחון בכל תחומי החיים. עמדה זו מאותתת שתחושותיהם של הערבים כלפי ההווה הן רעות עד כדי כך שהמצב היום נראה להם גרוע אפילו בהשוואה לעבר המאוד לא מזהיר.

פילוח תשובות המרוויינים הערבים לפי שלוש הדתות מעלה דפוס דומה, אם כי שיעור המגדירים את היחסים כיום גרועים מבעבר הוא הגבוה ביותר אצל המוסלמים (50%; לעומת: נוצרים - 47%; דרוזים - 40%). פילוח לפי זהות עיקרית מראה כי שיעור המגדירים את היחסים היום טובים מבעבר הוא הנמוך ביותר בקרב מי שהגדירו את זהותם העיקרית "ישראלי" (37.5%; לעומת: זהות עיקרית "ערבי" - 50%; זהות עיקרית פלסטיני או זהות עיקרית הדת של המרוויין - 49%).

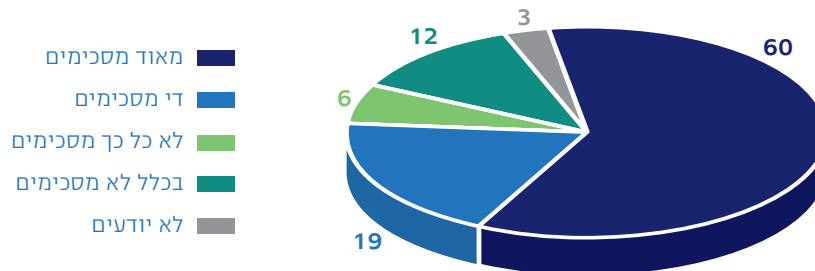
אם כן, היהודים, יותר מן הערבים, מעריכים כשלילי את מצב היחסים במדינה בין היהודים והערבים היום, אבל הם מעט חיוביים יותר כשהם נשאלים על המגמה ההיסטורית. לעומת זאת, הערבים חיוביים מעט יותר לגבי מצב היחסים כיום אבל שליליים יותר באשר להתפתחות המצב מאז שנות המדינה הראשונות.

חשוב לומר כי בשני המדגמים – היהודי והערבי – מצאנו מתאם גבוה בין התשובות לשתי השאלות. כלומר, מי שסברו שהיחסים היום בין יהודים וערבים הם יחסים טובים נטו לקבוע שיש שיפור מבחינה זו מאז שנות הקמת המדינה, ומי שחשבו שהיחסים היום גרועים, נטו גם לומר שהמצב מידרדר. וכך, בקרב המרואיינים היהודים שהגדירו את היחסים כיום כטובים, השיעור הגבוה ביותר אמרו שהם טובים יחסית לעבר (44%), בעוד השיעור הגבוה ביותר בקרב מי שהגדירו את היחסים כיום כרעים גרסו כי הם רעים יותר ממה שהיה בשנים הראשונות של המדינה (40%). הוא הדין במרואיינים הערבים: השיעור הגבוה ביותר בקרב מי שהגדירו את היחסים היום כטובים טענו כי הם טובים מאלה ששררו בעבר (40%), שעה שמי שהגדירו את היחסים בעת הזו כרעים גרסו כי הם גרועים מאלה ששררו בעבר (62.5%). הדבר מלמד שכאשר מתבקשים להעריך את המציאות החברתית בעבר נשענים במידה רבה על תפיסת המציאות בהווה, דהיינו שרוב האנשים מתקשים כנראה להפריד בין שתי ההערכות.

בשלב זה שאלנו את עצמנו מה גורם לערבים להרגיש כה רע כשמדובר ביחסיהם עם הציבור היהודי. החלטנו לבדוק את השאלה הזאת דרך שאלה על הקבלה לעבודה וללימודים.

מצאנו כי מקומות עבודה ולימודים נתפסים בעיני המרואיינים הערבים כזירות שהשיקולים הלאומיים משחקים בהן תפקיד חשוב, ובכיוון השלילי. שאלנו על מידת ההסכמה עם ההיגד: "אפילו אם הערבים מתאימים יותר ללימודים או לעבודה, יהודים תמיד מתקבלים לפנייהם". רוב ברור של המרואיינים הערבים הסכימו (הסכמה מלאה!) עם ההיגד הזה, ורק מיעוט קטן דחו אותו. בחינת הממצאים לפי קבוצות משנה מלמדת כי תחושת הקיפוח בשדות התעסוקה והחינוך משותפת לכלל הציבור הערבי, וההבדלים הבין-קבוצתיים זניחים.

תרשים 4.3 / "אפילו אם הערבים מתאימים יותר ללימודים או לעבודה, יהודים תמיד מתקבלים לפנייהם" (% ערבים)

אפליית ערבים בקבלה לעבודה או ללימודים

שאלות 28, 29

עמ' 163

אין להתכחש כי לתחושות אלו של הערבים יש בסיס במציאות. מחקרים שונים מראים כי למרות החקיקה הקיימת האוסרת אפליה, סיכויי מועמדים ערבים שמנסים להתקבל לעבודה נמוכים מאלה של המועמדים היהודים, גם כאשר הניסיון והכישורים שלהם זהים או אפילו עדיפים.⁴⁹ ברגע האמת מעסיקים או מנהלים יהודים מעדיפים לקבל לעבודה מועמדים יהודים.

כדי לבדוק אם אפליה זו נתפסת כמוצדקת בעיני הצד היהודי, ביקשנו מהמרוויינים היהודים להתייחס להיגד: "בישראל צריך קודם כול לתת עבודה ליהודים ורק אחר כך לערבים". ובכן, רובם (כ־60%) לא הסכימו עם האמירה המפלה הזו, אבל בכל זאת קצת למעלה משליש צידדו בהעדפת יהודים בקבלה לעבודה.

היכן אפוא "מתרכזת" התמיכה הגבוהה יותר בהעדפת יהודים? כפי שמראה התרשים שלהלן, פילוח המדגם היהודי מעלה הבדלים לפי כל משתני הרקע: נשים, יותר מגברים, מוכנות לתת לגיטימציה לאפליה בתעסוקה ובלימודים; חרדים ודתיים – יותר ממסורתיים וחילוניים; אנשי ימין – יותר מאנשי מרכז ושמאל; וצעירים – יותר ממבוגרים. בפילוח לפי הכנסה והשכלה מצאנו נכונות גבוהה יותר להעדפת יהודים אצל השכבות הפחות מבוססות כלכלית והפחות משכילות. גם המוצא העדתי נמצא קשור לנכונות להפלות את הערבים: מי שהגדירו את עצמם ספרדים או מזרחים נטו באופן בולט לתמוך יותר באפליית ערבים בקבלה לעבודה.

ומה קורה במקומות העבודה עצמם?

המקום שאנשים מבוגרים מעבירים בו בדרך כלל את רוב שעות היום הוא מקום העבודה. מחקרים קודמים כבר חשפו כיצד מקומות עבודה משעתקים את היחסים ההיררכיים, את שיטות התגמול השונות ואת מערכות היחסים בין קבוצות רוב ומיעוט לאומי, ואף הראו כי לאפליה הזאת השלכות חשובות גם מחוץ למקום העבודה. מקומות העבודה הם פעמים רבות אתרים מרכזיים למפגש בין קבוצתי אינטנסיבי ולפיכך הם "מעבדה" יעילה לבדיקת היחסים הלכה למעשה בין קבוצות באשר הן.⁵⁰

השאלה הראשונה ששאלנו הייתה אינפורמטיבית: "האם אתה עובד או עבדת בעבר במקום שיש בו גם עובדים יהודים וגם עובדים ערבים?" שיעור גבוה מאוד מקרב המרוויינים ענו על השאלה בחיוב (יהודים – 69%; ערבים – 74%). משמע, בין שיש ובין שאין העדפה לקבלה לעבודה של יהודים על פני ערבים, חלק ניכר בשני הציבורים עובדים תחת קורת גג אחת.

בהמשך לכך שאלנו את מי שענו שהם עבדו או עובדים במקום עבודה משותף איך הם מגדירים את היחסים בין העובדים היהודים והעובדים הערבים במקום. רוב מכריע, בשני המדגמים, ענו שהיחסים מאוד טובים או די טובים. במדגם הערבי ההתרשמות חיובית אף יותר מזו שבמדגם היהודי.

49 בעניין זה ראו למשל טליה שטיינר, **שוכרים אי-שוויון: התמודדות עם אפליית ערבים בשוק העבודה הישראלי**, מחקר מדיניות 97, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2013.

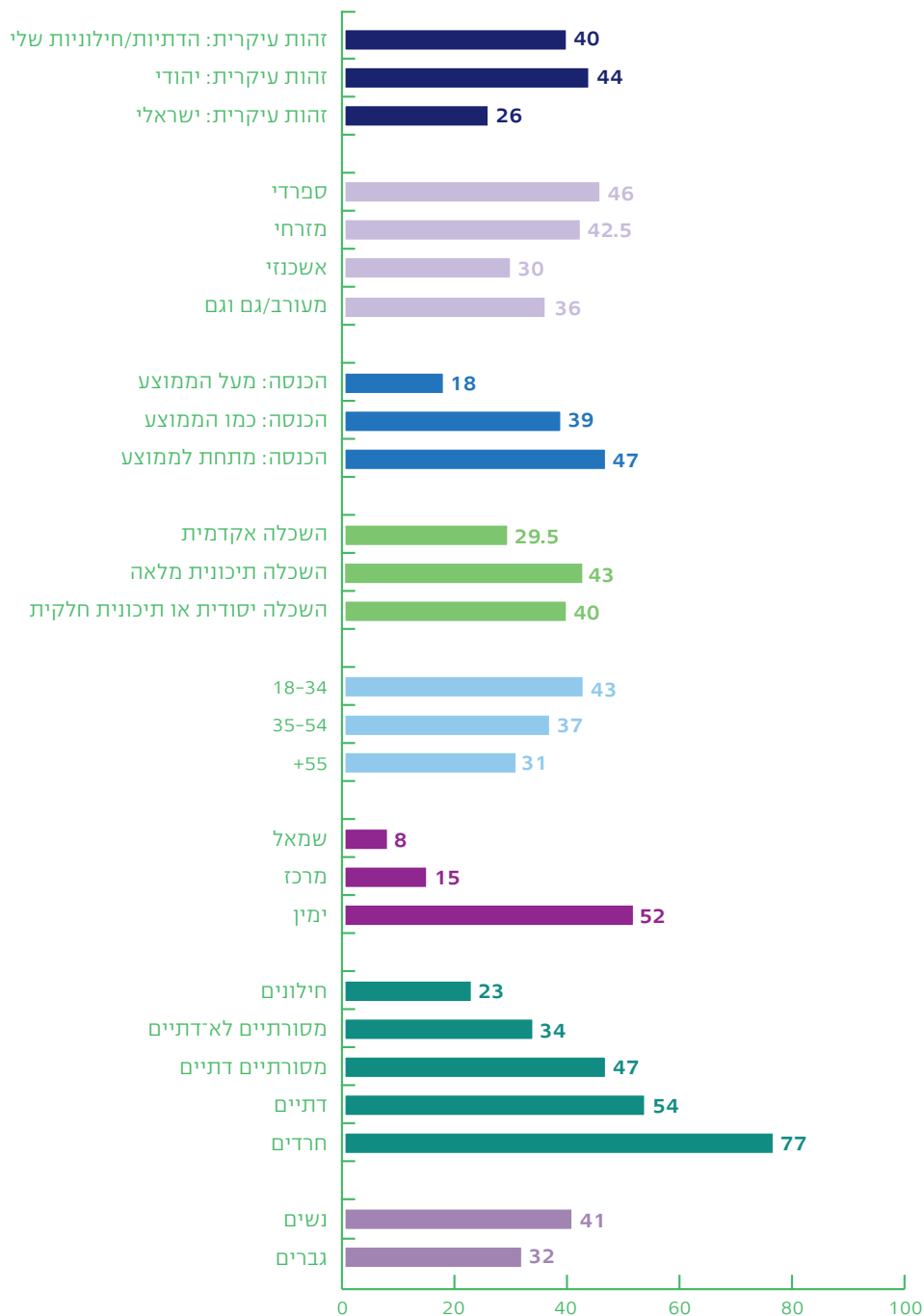
50 ראו למשל ישראל כ"ץ, קרלוס שטיגליץ, ג'אבר עסאקלה, רולי רוזן, יובל פיורוקו, מרוזק חלבי, גבי ניימן, מיכאל שטרנברג ושהירה שלבי, "דיאלוג בין יהודים לערבים במקום העבודה: למי זה כדאי, למה זה חשוב ואיך מתחילים?", **שתיל**, 12.11.2013; אלכסנדרה קלב, חנה קופפר, יפית אלפנדרי ואילה גינת, **מדד הגיוון: ייצוג ושכר בשוק העבודה הפרטי בישראל**, נציבות שוויון הזדמנויות בעבודה, משרד העבודה והרווחה והלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 12.2016; 5.11.2015, *"Business in the Community"*, Executive Summary, "Race at Work 2015 – Executive Summary".

מקומות עבודה משותפים

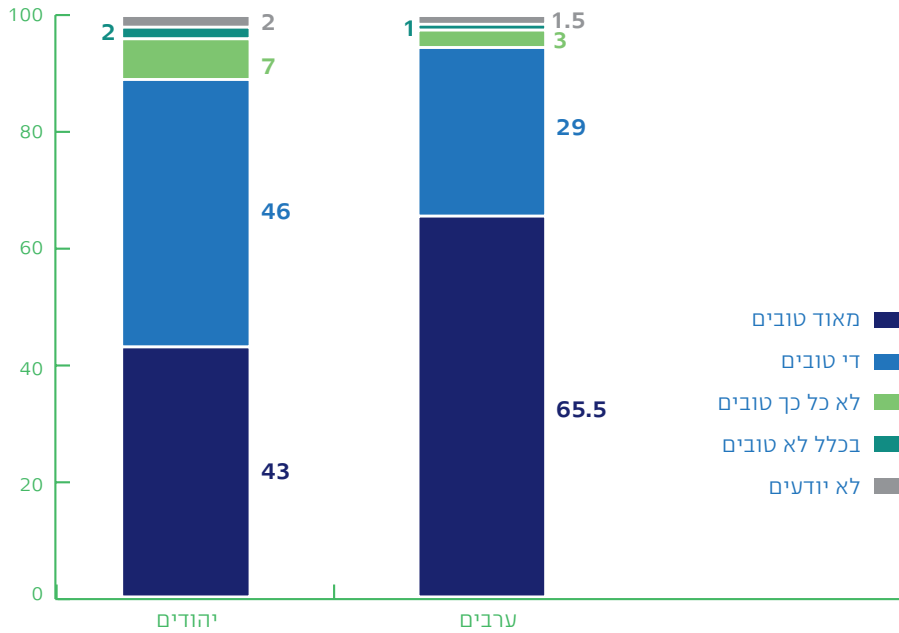
שאלות 48, 49

עמ' 174, 175

תרשים 4.4 / "בישראל צריך קודם כול לתת עבודה ליהודים ורק אחר כך לערבים" (% מאוד מסכימים ודי מסכימים, יהודים, לפי קבוצות רקע)

תרשים 4.5 / איך היית מגדיר את היחסים בין העובדים היהודים לעובדים הערבים במקום העבודה? (%, יהודים וערבים שענו שעבדו במקום עבודה מעורב)

חווית עבודה משותפת נמצאה קשורה אצל המרואיינים היהודים לעמדתם כלפי העדפה של יהודים בקבלה לעבודה: רק 20% מקרב מי שהגדירו את היחסים בין העובדים היהודים לעובדים הערבים במקום העבודה שלהם כטובים מאוד ו-31% מקרב מי שאמרו שהיחסים הללו במקום העבודה שלהם די טובים תמכו בעמדה המעדיפה יהודים. לעומת זאת, 74% ממי שאמרו שהיחסים אצלם לא כל כך טובים ו-87.5% ממי שאמרו שהיחסים בכלל לא טובים תמכו בעמדה המעדיפה יהודים. מתברר, שוב, כי חווית המפגש היום-יומית משפיעה על עמדות כלליות כלפי בני הלאום השני.

ניתחנו את הערכת היחסים שבין היהודים והערבים ברמת המדינה לפי הערכת היחסים הללו ברמת מקום העבודה, ומצאנו קשר בין הדברים. מקרב המרואיינים היהודים שהגדירו את היחסים במקום העבודה שלהם בין שני הלאומים כרעים, 42% הגדירו כך גם את היחסים בין היהודים והערבים ברמת המדינה (לעומת 29% בלבד ממי שהגדירו את היחסים במקום העבודה כטובים). גם אצל המרואיינים הערבים היחסים במקום העבודה משפיעים לטובה על הרגשתם כלפי היחסים בין שני הלאומים ברמת המדינה: רק 25.5% מקרב מי שהגדירו את היחסים במקום העבודה שלהם כטובים הגדירו את היחסים ברמת המדינה כגרועים, לעומת 50% ממי שהגדירו את היחסים במקום העבודה כגרועים.

האם היחסים השפירים במקומות עבודה חלים גם על מרחבים אחרים?

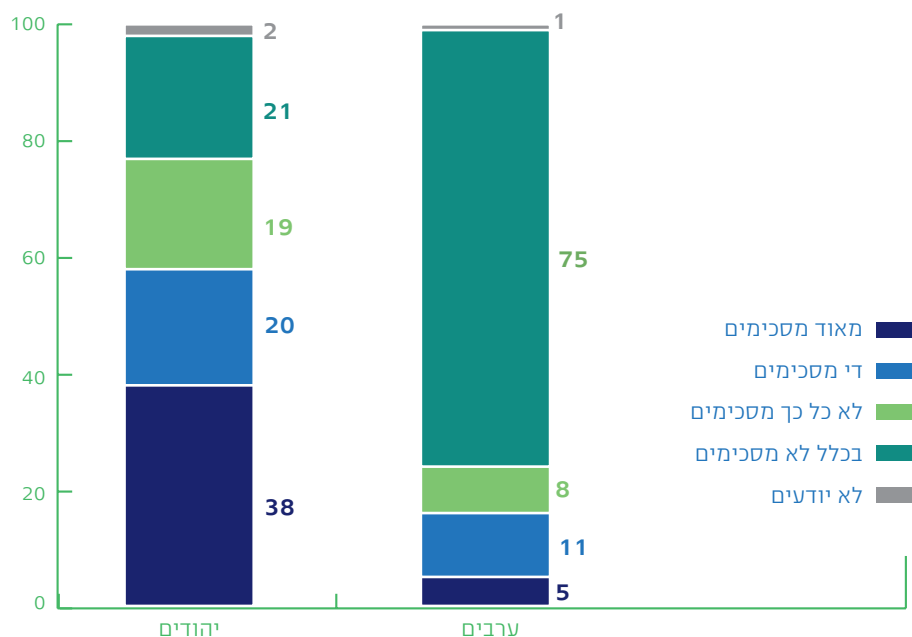
כניסה ליישובים יהודיים וערביים

שאלה 41

עמ' 170

בדקנו אפוא את היחס של כל ציבור ליישובים של הצד האחר. הצגנו להם את ההיגד: "אני משתדל שלא להיכנס ליישובים יהודיים/ערביים בשטח ישראל". רוב היהודים ענו שהם אכן משתדלים שלא להיכנס ליישובים ערביים, לעומת מיעוט זניח בלבד של ערבים שדיווחו כי הם נמנעים מכניסה ליישובים יהודיים. מתברר, אם כן, שבניגוד למקום העבודה המשותף, מרחב החיים הערבי נתפס בעיני חלקים גדולים בציבור היהודי כאיים, או בגלל החשש מפגיעה על בסיס לאומני או מחמת הדיווחים התכופים בכלי התקשורת על שיעורי פשיעה גבוהים במגזר הערבי. מרחב החיים היהודי, לעומת זאת, נתפס בעיני הערבים כלא כל כך מאיים. ואולם בהחלט אפשר שההסבר להבדלים בהעדפות של שני הציבורים לא נגזר רק מרמת החשש אלא גם ממידת הכורח לבוא ל"שם" – הכורח של הערבים להגיע ליישובים יהודיים מטעמי פרנסה, מסחר או קבלת שירותים מהמדינה חזק בהרבה מזה של היהודים בכיוון ההפוך.

תרשים 4.6 / "אני משתדל שלא להיכנס ליישובים ערביים/יהודיים" (% יהודים וערבים)

היות שרוב המרואיינים הערבים (84%) השיבו שהם אינם נמנעים מכניסה ליישובים יהודיים, לא היה טעם בנייתוח של השאלה הזו לפי קבוצות משנה.

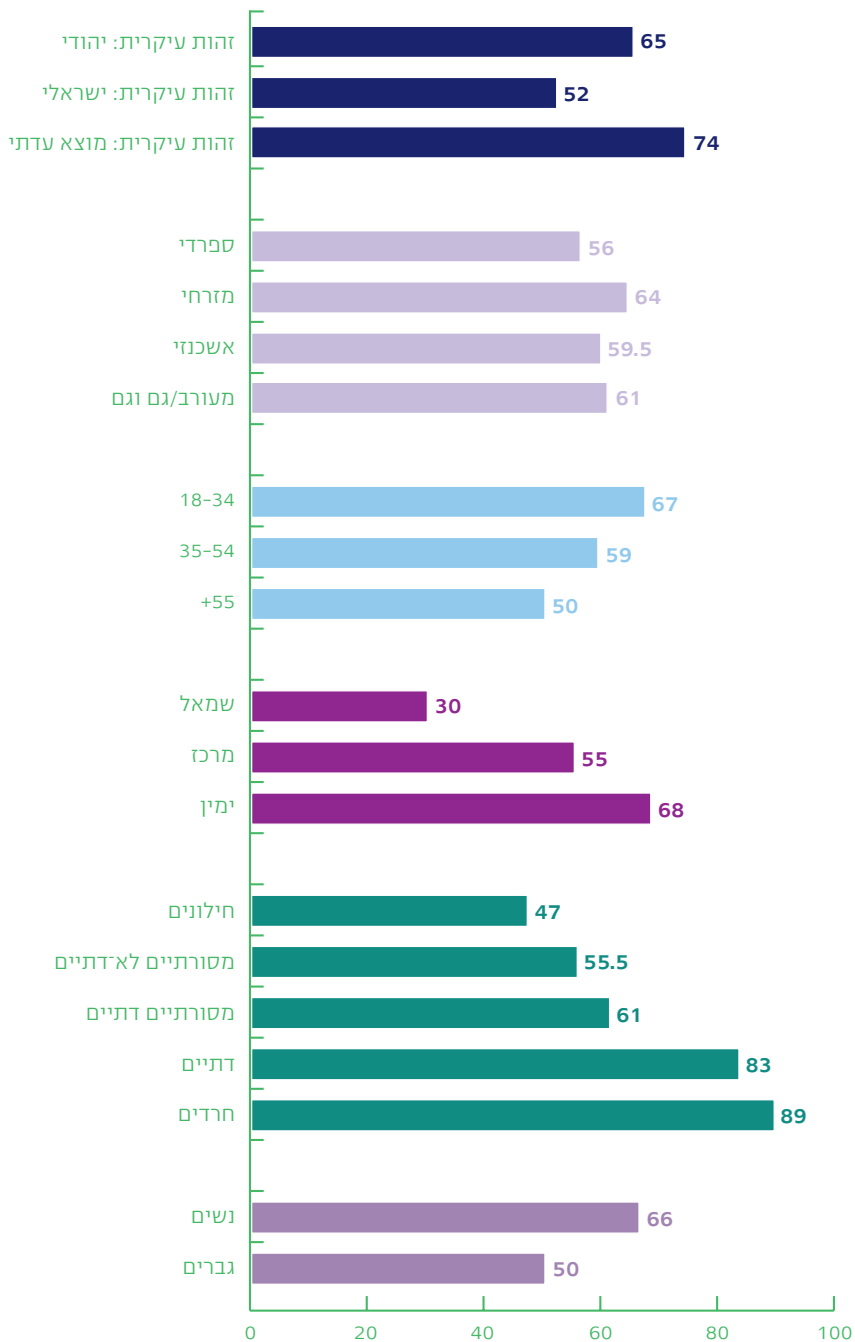
פילוח המדגם היהודי, לעומת זאת, העלה הבדלים מעוררי מחשבה בין קבוצות המשנה. נשים מדווחות יותר מגברים שהן משתדלות שלא להיכנס ליישובים ערביים; כמעט כל החרדים והדתניים נמנעים מכך, לעומת כמחצית בלבד מן החילוניים והמסורתיים הלא-דתיים; אנשי ימין נמנעים יותר מאנשי מרכז ושמאל מלהיכנס למקומות יישוב ערביים. הממצא האחרון מעלה את ההשערה שהעדפת היהודים שלא להיכנס

ליישובים ערביים אינה נובעת ממניעים רגשיים־אישיים בלבד (חשש), אלא יש לה גם בסיס פוליטי. למשל, לאחר אירועי האלימות בין יהודים וערבים בתוך גבולות הקו הירוק באוקטובר 2000 נמנע רוב הציבור היהודי מלהגיע ליישובים הערביים, במה שנתפס - בשני הצדדים - כאמצעי ענישה כלכלי נגד הציבור הערבי.⁵¹

לא מצאנו הבדלים משמעותיים בפילוח לפי הגדרה עצמית עדתית. העובדה שמוצאם של רוב המזרחים הוא מארצות דוברות ערבית והקרבה התרבותית שבין המרואיינים יוצאי ארצות ערב לערבים אינן עוזרות להם "להרגיש בבית" ביישובים הערביים. לעומת זאת, ידיעת השפה הערבית נמצאה קשורה סטטיסטית ליתר נכונות להיכנס ליישובים ערביים, אך הקשר לא חזק מאוד. פחות ממחצית (42%) ממי שיכולים לנהל שיחה שוטפת בערבית נמנעים מכניסה ליישובים ערביים בשטח ישראל, לעומת קצת יותר ממחצית (53%) ממי שיכולים לנהל שיחה לא שוטפת בערבית ורוב ברור (61%) ממי שאינם דוברים ערבית בכלל. לבסוף, מי שבחרו ב"יהודי" כזהותם העיקרית דיווחו שהם נמנעים מכניסה ליישובים ערביים יותר ממי שבחרו ב"ישראלי" כזהותם העיקרית.

51 ניר יהב, "עשור למהומות אוקטובר: החרם היהודי", **וואלה**, 1.10.2010.

תרשים 4.7 / "אני משתדל שלא להיכנס ליישובים ערביים"
(%, מאוד מסכימים ודי מסכימים, יהודים, לפי קבוצות משנה)

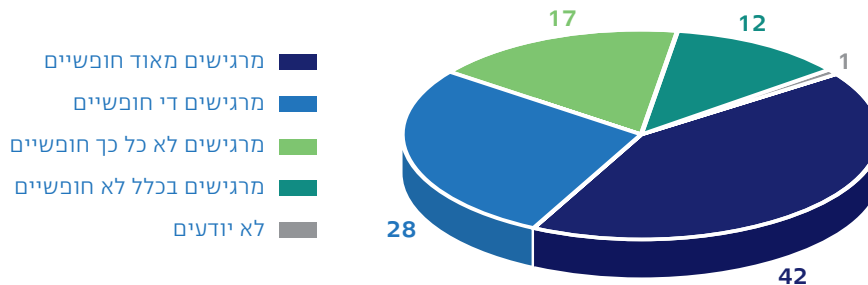
שיחה בערבית בסביבה יהודית

שאלה 21

עמ' 159

בהמשך לבדיקת ההרגשה בעת השהייה במרחב של ה"אחר", רצינו להבין אם הדיווח של רוב המרואינים הערבים על כך שהם אינם נמנעים מכניסה ליישובים יהודיים משמעו שהם מרגישים שם "בבית". לפיכך שאלנו אותם אם הם מרגישים חופשיים לדבר בערבית כשהם נמצאים במקום ציבורי בסביבה של יהודים. כפי שמראה התרשים, רוב גדול ענו בחיוב. בשאלה זו לא נתגלו הבדלים גדולים בחלוקה לפי קבוצות משנה, מלבד בחלוקה לפי דת. הנוצרים מרגישים חופשיים יותר מהמוסלמים ומהדרוזים לדבר ערבית בפרהסיה יהודית; רק 15.5% מהם חוששים מכך, לעומת 27% מהדרוזים ו-32% מהמוסלמים.

תרשים 4.8 / כשאתה במקום ציבורי בסביבה של יהודים, האם אתה מרגיש חופשי לדבר בערבית? (% ערבים)

חופש הביטוי בדמוקרטיה אינו נמדד רק בהיתר מהשלטון לאזרחים לבטא את עמדותיהם ברבים ובקיומם של אמצעי תקשורת חופשיים, אלא גם בעומק התחושה של האזרחים שמותר להם לבטא את עמדותיהם בלי שייפגעו מסנקציות חברתיות. לפיכך שאלנו את כל המרואינים אם הם מסכימים עם המשפט: "אני מעדיף לשתוק ולא לבטא את הדעה הפוליטית שלי בנוכחות אנשים שאני לא מכיר".

רוב לא גדול במדגם היהודי אמרו שאינם שותקים, אך היה מיעוט גדול למדי אשר לעדותם מגבילים את עצמם מהתבטאות בנושאים פוליטיים בנוכחות זרים. פילוח לפי מחנה מדיני-ביטחוני מעלה כי שיעור המעדיפים שלא להתבטא פוליטית בנוכחות מי שאינם מכירים הוא הגדול ביותר במרכז (48%; לעומת: ימין - 40%; שמאל - 42%). השכלה משחקת כאן תפקיד מעניין: מי שהשכלתם הפורמלית נמוכה יותר נמנעים פחות מלבטא דעה פוליטית באוזני מי שאינם מכירים ממי שהשכלתם גבוהה יותר (מעדיפים לשתוק: השכלה תיכונית חלקית ומטה - 34%; השכלה תיכונית מלאה - 42%; השכלה אקדמית - 47%).

שלא כמו במדגם היהודי, במדגם הערבי נמצא רוב למי שאמרו שהם מעדיפים לשתוק במצב כזה. ניתוח התשובות לא העלה הבדלים ראויים לציון בין קבוצות המשנה בציבור הערבי מבחינה מידת ההעדפה לשתוק פוליטית בנוכחות זרים.

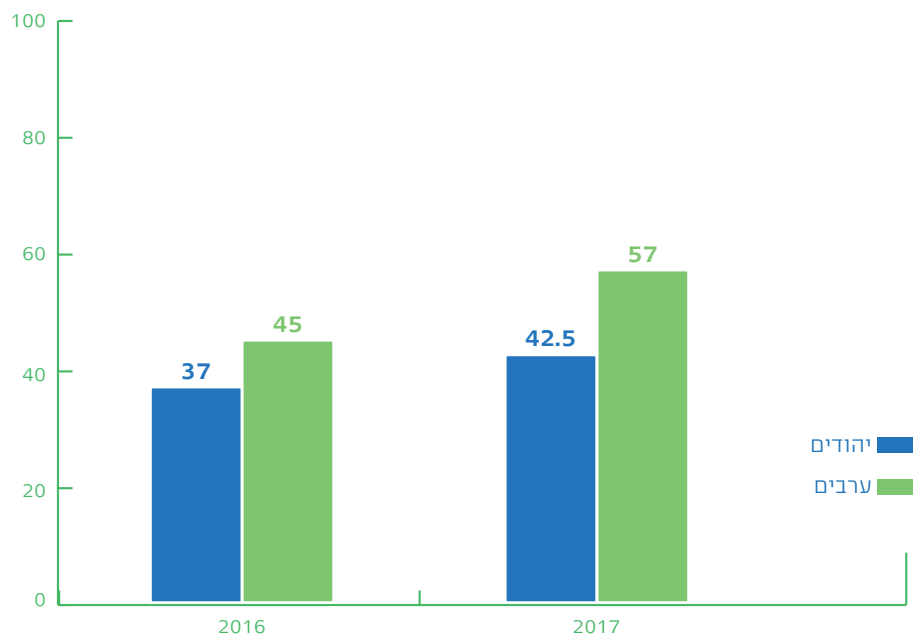
הבעת דעה פוליטית בנוכחות זרים

שאלה 24

עמ' 161

על כל פנים, בשני הציבורים מדובר בעלייה מסוימת בשיעור הנמנעים מלבטא את עמדתם הפוליטית בנוכחות זרים בהשוואה למדידה הקודמת ב-2016.⁵² במדגם היהודי מדובר בעלייה מתונה של כ-5% (קרוב לטעות הדגימה), ואילו במדגם הערבי מדובר בעלייה גבוהה יותר – כ-12%. עדיין אין בידינו די נתונים כדי לקבוע אם אכן מדובר במגמה עקבית של החמרה במידת (חוסר) הביטחון של אזרחי ישראל בביטוי עמדותיהם הפוליטיות, אך ייתכן שההחרפה בבוטות של השיח הציבורי נותנת את אותותיה גם בהיבט זה של חופש הביטוי.

תרשים 4.9 / "אני מעדיף לשתוק ולא לבטא את הדעה הפוליטית שלי בנוכחות אנשים שאני לא מכיר" (% מאוד מסכימים ודי מסכימים, יהודים וערבים, לפי שנים)

מכאן עברנו לבדוק מה חושבים שני הציבורים זה על זה, או כיצד הם מדמים זה את זה.

סטראוטיפים של יהודים וערבים

שאלה 12

עמ' 155, 154

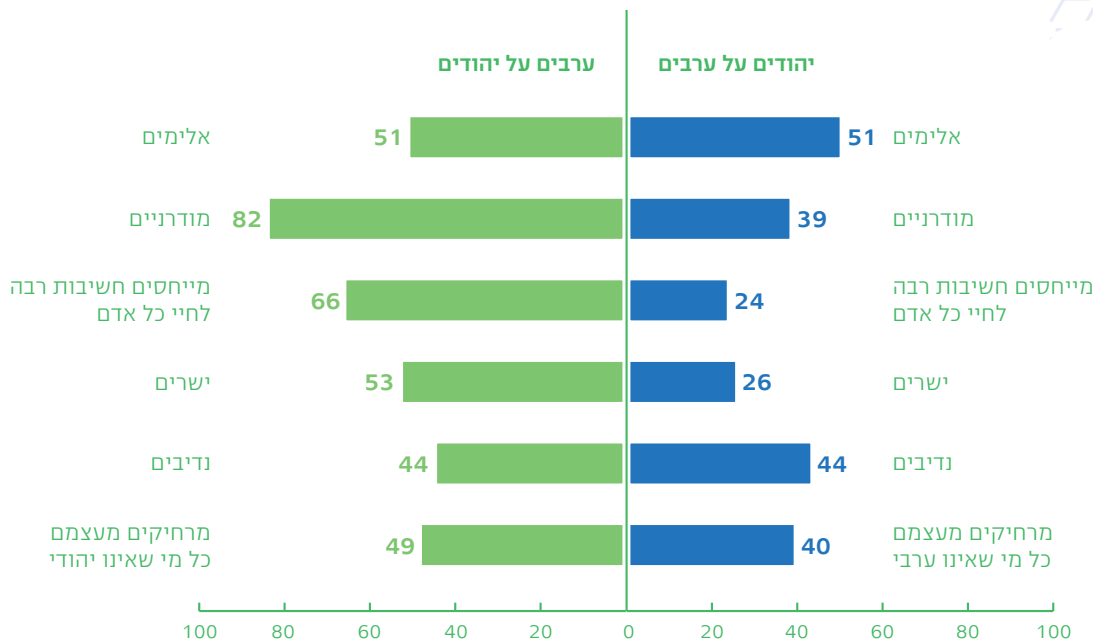
סטראוטיפים הם שיוך של תכונות מסוימות לקבוצות חברתיות שלמות. בדרך כלל יש בסטראוטיפים לפחות שמץ של בסיס במציאות, אבל הם גם מקצינים תכונות וגם מחילים אותן בלי כל הבחנה על כל חברי הקבוצה. למרות שבעידן התקינות הפוליטית יש רתעה מהתייחסות (מחקרית או אחרת)

לסטראוטיפים, כל מי שעוסק בתרבות פוליטית ובדינמיקות חברתיות יודע כי הם קובעים במידה רבה התייחסויות הדדיות של קבוצות.

בסדרת השאלות הבאות ביקשנו אפוא לבחון שישה סטראוטיפים של יהודים על ערבים ושל ערבים על יהודים. שמנו לנו למטרה לבדוק עד כמה חברי הקבוצה ה"אחרת" הם אלימים, מודרניים, מייחסים חשיבות לחיי אדם, ישרים, נדיבים ובדלנים בעיני הקבוצה הנשאלת.

הממצאים מורים כי תפיסת המרוויינים הערבים את היהודים זהה או חיובית יותר בכל הפרמטרים מתפיסת המרוויינים היהודים את הערבים, למעט פרמטר הבדלנות - הערבים סבורים, בשיעור גבוה יותר ממי שסבורים כך אצל היהודים על הערבים, כי היהודים נוטים להרחיק את עצמם ממי שאינם יהודים.

תרשים 4.10 / האם התכונות הבאות נכונות או לא נכונות לגבי הערבים / היהודים בישראל? (% די נכון ונכון מאוד, יהודים וערבים)

כפי שהתרשים מראה, בשתי הקבוצות כמחצית מן המדגם חושבים שהקבוצה האחרת היא אלימה. אבל התפיסה ההדדית לגבי מידת החשיבות שכל קבוצה מייחסת לחיי האדם שונה מאוד. כרבע (!) בלבד מהמרוויינים היהודים סבורים שהערבים מייחסים חשיבות רבה לחיי כל אדם, לעומת שני שלישים מן המרוויינים הערבים שחושבים כך על היהודים.

רוב מכריע מן המרואיינים הערבים (82%) רואים את היהודים כמודרניים (לא בטוח, אגב, שמודרניות היא מאפיין חיובי בעיני חברות שמרניות, אם היא כרוכה למשל במתירנות רבה מדי), לעומת מיעוט (39%) מן המרואיינים היהודים שמגדירים כך את הערבים (כאשר ברוב חלקי הציבור היהודי הלא-חרדי מודרניות היא מאפיין חיובי).

אשר ליושר – באתוס הישראלי-יהודי יש התייחסויות רבות לערמוניות ולחוסר היושר של דמות "הערבי", ואכן רבע בלבד מהמרואיינים במדגם היהודי סבורים שהערבים הם ישרים. ובכיוון ההפוך – פי שניים. משמעות הדברים היא שרוב היהודים אינם סומכים על יושרם של הערבים, אבל במידה מסוימת גם בלב כמחצית מן הערבים מכרסם ספק לגבי יושרם של היהודים.

באשר למאפיין הנדיבות – מעט פחות ממחצית מהמרואיינים הערבים וכשיעור הזה של המרואיינים היהודים סבורים כי אנשי הקבוצה האחרת הם נדיבים. ולבסוף, באשר לתכונת הבדלנות – כפי שצינו לעיל, שיעור הערבים הסבורים כי היהודים אינם מקבלים את מי שאינו "אחד משלהם" עולה בבירור על שיעור היהודים הסבורים כך על הערבים.

ניסינו לראות אם יש הבדלים של ממש בתפיסת האחר בין קבוצות משנה בתוך כל אחד מן המדגמים, היהודי והערבי.

כפי שאפשר ללמוד מן הלוח הבא, בחלוקה לפי מיקום עצמי על הרצף חרדי-חילוני במדגם היהודי מצאנו שככלל, החרדים ייחסו יותר מהשאר סטראוטיפים שליליים לערבים, בעוד החילונים הביעו את העמדות הפחות שליליות. בהמשך לכך, המרואיינים שענו "יהודי" בשאלת הזהות העיקרית שלהם נטו, יותר מאחרים, לייחס לערבים תכונות שליליות ממי שהגדירו את הזהות העיקרית שלהם "ישראלי".

לוח 4.4 (% די נכון ונכון מאוד, יהודים, לפי דתיות)

ערבים הם:	חרדים	דתיים	מסורתיים דתיים	מסורתיים לא-דתיים	חילונים
אלימים	87	62	50	54	40
לא מודרניים	59	37	45	67	51
לא מייחסים חשיבות לחיי אדם	89	71	68	78	55.5
לא ישרים	85	63	67	68	49
לא נדיבים	62	44	44	50	26
מרחיקים מעצמם מי שאינו ערבי	46	43	40	45	35

כצפוי, גם בחלוקה לפי הגדרה עצמית מדינית ביטחונית על הרצף ימין-שמאל נתגלו הבדלים ניכרים.

לוח 4.5 (% די נכון ונכון מאוד, יהודים, לפי מחנה פוליטי)

ערבים הם:	ימין	מרכז	שמאל
אלימים	64	36	31
לא מודרניים	56	50	48
לא מייחסים חשיבות לחיי אדם	80	58	34
לא ישרים	72.5	52	28
לא נדיבים	52.5	20	16
מרחיקים מעצמם מי שאינו ערבי	48	34	20

בחלוקת המדגם היהודי לפי מוצא עדתי נטו המזרחים והספרדים, יותר מאשר האשכנזים, לייחס לערבים תכונות שליליות אך ההבדלים לא היו גדולים. ההבדל בין המזרחים, הספרדים והאשכנזים בלט רק בשאלת חשיבות חיי אדם בעיני הערבים: 57% מהמרוואיינים האשכנזים אמרו שהערבים אינם מייחסים חשיבות רבה לחיי אדם, לעומת 72% מהמזרחים ו־82% מהספרדים.

פילוח המדגם הערבי הראה הבדלים קטנים בהרבה בין קבוצות המשנה בהשוואה למדגם היהודי, פרט לפילוח לפי דת. הפילוח הזה הראה כי יותר מוסלמים מייחסים ליהודים אלימות משמייחסים להם הנוצרים או הדרוזים. הנוצרים אמרו בשיעור הגבוה ביותר שהיהודים אינם נדיבים, והדרוזים אמרו בשיעור נמוך מעט יותר מהשאר שהיהודים מרחיקים את עצמם ממי שאינו יהודי.

לוח 4.6 (% די נכון ונכון מאוד, ערבים, לפי דת)

יהודים הם:	מוסלמים	נוצרים	דרוזים
אלימים	54	43	36
לא מודרניים	14	10	14.5
לא מייחסים חשיבות לחיי אדם	34	31	27
לא ישרים	42	43	44
לא נדיבים	46	64	49
מרחיקים מעצמם מי שאינו יהודי	51	50	42

בחלוקה לפי דיווח על קרובי משפחה המתגוררים בגדה המערבית או ברצועת עזה לא נתגלו הבדלים גדולים בין הקבוצות מלבד בשאלה על אלימות כמאפיין של יהודים. 63% ממי שיש להם קרובי משפחה בשטחים אמרו שהיהודים אלימים, לעומת 49% ממי שאין להם קרובי משפחה שם.

בפילוח לפי הגדרה עצמית של זהות עיקרית מצאנו הבדלים גדולים בתפיסה הסטראוטיפית בשתי השאלות על הבדלנות של היהודים ועל האלימות שלהם: באופן עקבי מי שמגדירים את עצמם בעיקר "ישראלי" מחזיקים בדימויים חיוביים יותר של היהודים, ומי שמגדירים את עצמם בעיקר "פלסטיני" מחזיקים בדימויים שליליים יותר.

לוח 4.7 (%) (ערבים)

זהות עיקרית	חושבים שהיהודים מרחיקים מעצמם כל מי שאינו יהודי	חושבים שהיהודים אלימים
ישראלי	37.5	21
דת (מוסלמי, נוצרי, דרוזי)	48	48.5
ערבי	48.5	57
פלסטיני	61	58

פילחנו את התשובה לשאלה שהצגנו קודם על הנכונות או ההימנעות של היהודים להיכנס למקומות יישוב ערביים עם הדימוי של הערבים כאלימים ומצאנו קשר הדוק בין הדברים. כך, בקרב מי שרואים בערבים קבוצה אלימה 69% נמנעים מכניסה ליישובים ערביים, לעומת 44% ממי שסבורים שהערבים אינם אלימים. בצד הערבי רצינו לדעת אם יש קשר בין תפיסת היהודים כאלימים למידת הנכונות לדבר ערבית במקומות ציבוריים שיש בהם יהודים ומצאנו כי בקרב מי שחושבים שהיהודים אלימים 38% חוששים לדבר ערבית בפרהסיה יהודית, לעומת 19% בלבד ממי שמעריכים כי היהודים אינם אלימים.

כיום מדובר רבות על קהילות וירטואליות. עם הופעת המרשתת (אינטרנט) היה נדמה כי היא תבטל גבולות ומגבלות בקשרים שבין אנשים. ואולם מחקרים עדכניים בתחום הרשתות החברתיות מלמדים שבדרך כלל נוצרת לכל משתמש ומשתמשת "בועה" של חברים וחברות הדומים להם מבחינת תחומי העניין, הדעות והמאפיינים החברתיים, ומשום כך המידע והעמדות שרוב המשתמשים נחשפים להם ברשת תואמים לאלה המושמעים ב"תיבת התהודה" (echo chamber) הספציפית שלהם. לשון אחר, חרף התפיסה שרווחה בעבר שהרשתות החברתיות יחשפו את המשתמשים למגוון רחב יותר של דעות, היום כבר ברור למדי שבדברים של שגרה אין הן מרחיבות את אופקיהם. ולכן בחרנו לבדוק עד כמה משתמשי המרשתת חשופים לעמיתיהם ה"אחרים" – יהודים לערבים וערבים ליהודים (וכבר למדנו כי השפה היא מכשול גבוה ליהודים, שבדרך כלל אינם שולטים בערבית).

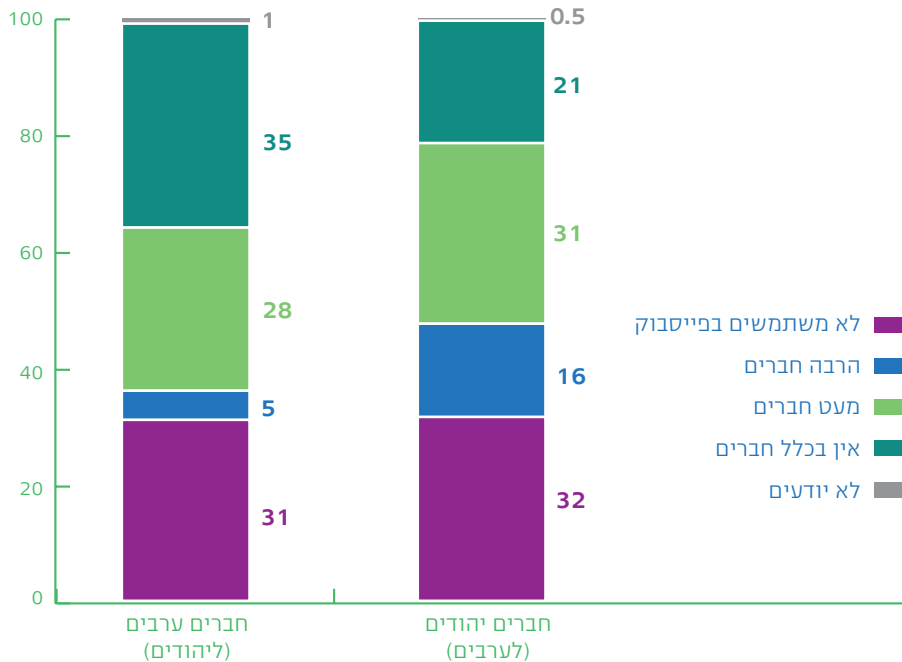
חברים יהודים וערבים בפייסבוק

שאלה 33

עמ' 165

שאלנו אפוא את המרואיינים אם יש או אין להם חברים ערבים או יהודים (בהתאמה) ברשת החברתית פייסבוק (בתנאי שהם חברים בה, כמובן). בשני המדגמים מעט פחות משליש אמרו שבכלל אינם משתמשים בפייסבוק; אבל שיעור נמוך מאוד אמרו שיש להם חברים רבים בני הלאום השני. עוד מצאנו כי המשתמשים הערבים חשופים למשתמשים היהודים יותר משהמשתמשים היהודים חשופים למשתמשים הערבים. חמישית מהערבים אמרו שאין להם בכלל חברים יהודים בפייסבוק, לעומת יותר משליש מהיהודים שאמרו אותו הדבר על חברים ערבים. כפי שכבר אמרנו, קבוצות מיעוט נחשפות יותר לקבוצות הרוב, אבל מעניין שדפוס זה משוכפל גם בעולם הווירטואלי, שבו "אין גבולות" (לכאורה).

תרשים 4.11 / האם יש לך חברים ערבים/יהודים בפייסבוק? (%, יהודים וערבים)

במדגם היהודי מצאנו הלימה גבוהה בין חברות עם ערבים בפייסבוק ובין מיקום עצמי על הרצף חרדי-חילוני. מרואיינים יהודים שדיווחו על חברים ערבים בפייסבוק הם מיעוט קטן בקרב החרדים (4%), הדתיים (13%) והמסורתיים הדתיים (22%), לעומת מיעוט גדול בהרבה אצל המסורתיים הלא-דתיים (39%) והחילונים (44%). פילוח לפי מחנה מדיני-ביטחוני העלה שבימין היהודי שיעור החברות עם ערבים בפייסבוק הוא נמוך יותר, אם כי לא מבוטל (26%), בהשוואה לשיעור הגבוה יותר שיש להם חברים ערבים בפייסבוק בקרב מי שמיקמו את עצמם במרכז (43%) או בשמאל (39%). בחלוקה לפי קבוצות גיל דיווחו הצעירים יותר, שבדרך כלל מחזיקים בעמדות פחות פשרניות כלפי המיעוט הערבי,

דווקא יותר על כך שיש להם חברים ערבים בפייסבוק (מעל 40% בקרב בני 18-34, לעומת 23% בקרב בני 55 ומעלה). חלק מן ההסבר לשיעורים הללו הוא כמובן שהצעירים משתמשים בפייסבוק יותר מהמבוגרים.

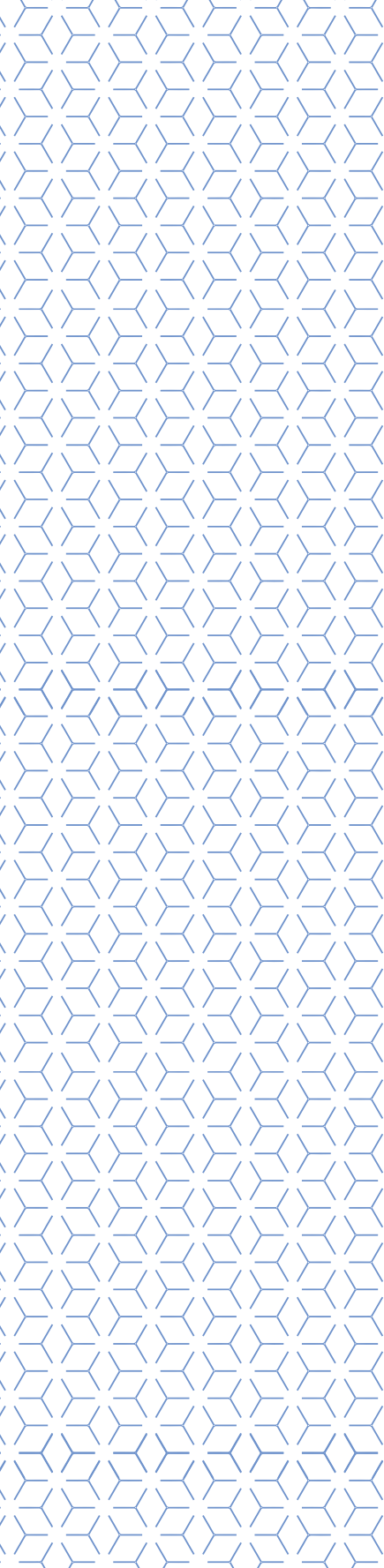
בקרב היהודים שהגדירו את היחסים של היהודים והערבים "רעים" מצאנו שיעור גבוה בהרבה של מי שהעידו שאין להם חברי פייסבוק ערבים בכלל (44%), לעומת מי שחשבו שהיחסים הם "ככה־ככה" (32%) או "טובים" (27%).

אמנם מדובר במספרים קטנים בלבד, אבל גם ידיעת השפה הערבית נמצאה קשורה במידת־מה לחברות עם ערבים ברשת החברתית. מקרב המרוואיינים היהודים שהעידו על עצמם שהם מסוגלים לנהל שיחה שוטפת בערבית היה שיעור גבוה יחסית שאמרו שיש להם הרבה חברי פייסבוק ערבים (19%). בכלל המדגם היהודי השיעור עמד על 5% בלבד).

במדגם הערבי מצאנו הבדל גדול לפי מין: 57% מהגברים אמרו שיש להם חברים יהודים בפייסבוק, לעומת 36% בלבד מהנשים, שלרובן לא היו בכלל חברים יהודים ברשת החברתית הזו. הפער יכול להיות מוסבר, מן הסתם, בנורמות חברתיות אך גם בכך שגברים ערבים נמצאים בקשרים עם יהודים יותר משנמצאות עמם בקשרים הנשים הערביות, במקומות העבודה למשל (וכנראה גם בפייסבוק).

בפילוח לפי דת מצאנו שלמרבית הדרוזים יש חברים יהודים בפייסבוק (62%), אולי מימי השירות הצבאי, לעומת מיעוט בקרב המוסלמים (46%) והנוצרים (38%). גם במדגם הערבי מצאנו כי לצעירים יש יותר חברים יהודים בפייסבוק מאשר לקבוצות הגיל המבוגרות יותר, אם כי, כפי שהצענו קודם לכן, הממצא הזה הוא גם תוצר של שיעורי שימוש נמוכים הרבה יותר ברשת החברתית בקרב המבוגרים. השכלה אקדמית משפיעה אף היא מאוד על קיום קשרים עם יהודים ברשת. לשני שלישים מהמרוואיינים הערבים בעלי ההשכלה האקדמית יש חברים יהודים בפייסבוק, לעומת כמחצית מבעלי ההשכלה התיכונית וכחות משליש מבעלי ההשכלה הנמוכה. פילוח לפי רמת דתיות מעלה כי רק למיעוט מהערבים שהגדירו את עצמם דתיים יש בפייסבוק חברים יהודים (22.5%), לעומת רוב בקרב המסורתיים (59%) והלא־דתיים (56%). ידיעת השפה העברית נתגלתה כמשתנה מכריע מבחינת הקשר עם יהודים ברשת החברתית: ל־59% ממי שאמרו שהם יכולים לנהל שיחה שוטפת בעברית יש חברים יהודים בפייסבוק, לעומת 23% ממי שיכולים לנהל שיחה בסיסית, ואף אחד ממי שאינם דוברים עברית בכלל.

ולסיכום, במדגם הערבי מצאנו הבדלים פנימיים גדולים בהרבה מבחינת רמת ההיחשפות ברשתות החברתיות לבני הלאום השני, לעומת מה שמצאנו בעניין זה במדגם היהודי.

חלק שני

חיי יהודים וערבים בישראל
בראי הסטטיסטיקה

קובץ הנתונים הסטטיסטיים: מטרות ומבנה

לקובץ הנתונים הסטטיסטיים שלהלן שתי מטרות עיקריות: הראשונה, הוא נועד לסרטט בקווים כלליים את המצב הקיומי של הציבור הערבי בישראל בתחומים שונים. רוב הנתונים לקוחים ממקורות רשמיים או חוץ־ממסדיים מוכרים ואמינים והן מוצגים כאן בצורה מעובדת, כלומר לא בהכרח ככתבם וכלשונם במקור. התחומים שבחרנו להתמקד בהם מתוך שפע התחומים האפשריים הם הקריטיים ביותר לדעתנו כדי להבין את מכלול נסיבות החיים של הציבורים היהודי והערבי בישראל בכללותם. ועוד: במקרים שהצלחנו למצוא את הנתונים, בחרנו להציג לא רק את כלל הציבור הערבי אלא גם לפלח אותו לקבוצות משנה, כפי שעשינו גם בחלק הראשון של הדוח. הפילוח לקבוצות משנה כאן מבהיר שמדובר בציבור שבין רכיביו יש הבדלים של ממש בפרמטרים רבים מאוד, מה שיכול להסביר, בין השאר, את ההבדלים בעמדות שהצגנו בחלק הראשון של חיבור זה.

המטרה השנייה של קובץ נתונים זה היא לספק בסיס עובדתי לדיון הציבורי המתמשך בשאלת מצבם ומעמדם היחסי של הערבים אזרחי ישראל בהשוואה לאזרחיה היהודים. כפי שניתן לראות מן המספרים שלהלן, בתחומים רבים הציבור הערבי בכללותו חי בתנאים ירודים בהרבה מרוב הציבור היהודי ומציג מכלול מאפייני פריפריה מובהקת בתחומי החיים המרכזיים – כמו הכנסה, השכלה, בריאות ופיזור גאוגרפי. עוד מראים הנתונים שלהלן, למשל בתחום החינוך, הקצאה לא־שוויונית בעליל לקבוצת הרוב ולקבוצת המיעוט של משאבי המדינה. הפערים הגדולים כמעט בכל אחד מן התחומים שנגענו בהם יכולים להסביר במידה רבה את תודעת הקיפוח העמוקה הרווחת בציבור הערבי אבל גם בקבוצות המשנה בציבור היהודי שערך השוויון הדמוקרטי הוא ערך מרכזי בעיניהן.

הנושאים שבחרנו להציג בעניינם נתונים הם אלה:

1. אוכלוסייה
2. גאוגרפיה
3. משפחה
4. גיל
5. הכנסה
6. חינוך והשכלה
7. דתיות
8. בריאות
9. תעסוקה
10. השתתפות פוליטית
11. רשויות מקומיות
12. צריכה
13. שימוש באינטרנט וברשתות חברתיות
14. פשיעה
15. תרבות ופנאי

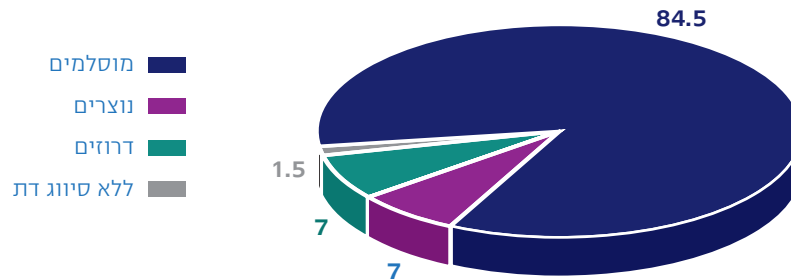
אוכלוסייה

1. כלל האוכלוסייה בישראל והאוכלוסייה הערבית, 2016 (שכיחות ו-%)

ערבים		כלל האוכלוסייה	
%	שכיחות	%	שכיחות
21	1,777,500	100	8,546,000

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, השנתון הסטטיסטי לישראל 2017, לוח 2.1.

2. האוכלוסייה הערבית, 2016 (% לפי דת)

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, השנתון הסטטיסטי לישראל 2017, לוח 2.19.

גאוגרפיה

1. מחוז מגורים, יהודים וערבים, 2016 (%)

ערבים	יהודים	
14	14.5	דרום
14	11	חיפה
0	6	יהודה ושומרון
19	11	ירושלים
10	28	מרכז
42	9.5	צפון
1	20	תל אביב
100	100	סך הכול

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, השנתון הסטטיסטי לישראל 2017, לוח 2.19.

2. מחוז מגורים, ערבים, 2016 (% לפי דת)

דרוזים	נוצרים	מוסלמים	
0	0	16	דרום
19	13	14	חיפה
0	10	22	ירושלים
0	3	11	מרכז
81	71	36	צפון
0	3	1	תל אביב
100	100	100	סך הכול

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, השנתון הסטטיסטי לישראל 2017, לוח 2.19.

3. חלוקת הבעלות על קרקעות המדינה, יהודים וערבים, 2013 (%)

ערבים	יהודים
3.5	96.5

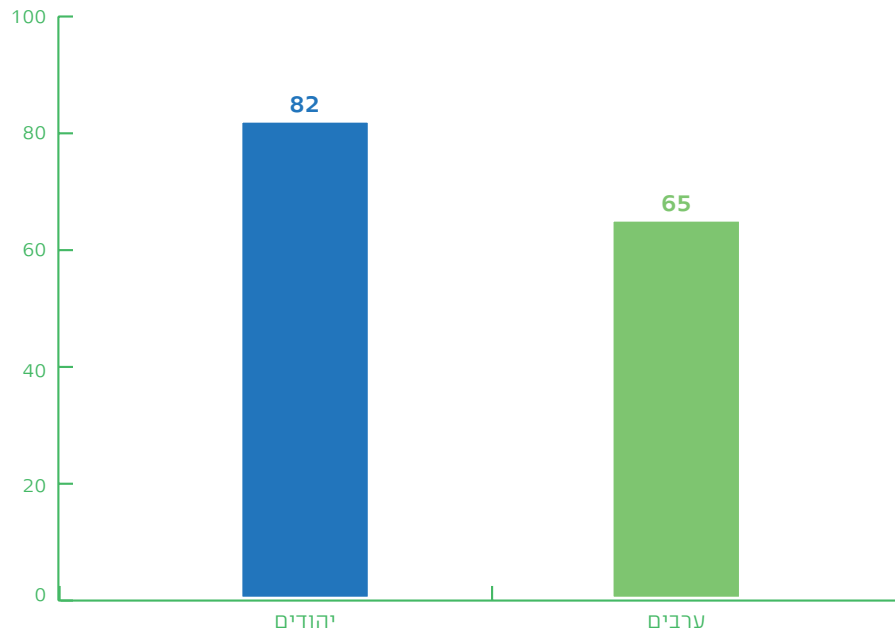
מקור: יצחק רייטר, "סוגיית הקרקעות", בתוך: אוגדן מידע החברה הערבית בישראל, יוזמת קרן אברהם, 2013.

4. חלוקת שטחי התעשייה והמלאכה במדינה, יהודים וערבים, 2016 (%)

ערבים	יהודים
3.5	96.5

מקור: מרכז מוסאוא, אזורי תעשייה ביישובים הערביים (נייר עמדה), 2016.

5. מרוצים מהנגישות לתחבורה ציבורית, יהודים וערבים, 2015 (%)

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הסקר החברתי 2015.

משפחה

1. גודל משפחה ממוצע, יהודים וערבים, 2016

יהודים	ערבים
3.5	4.5

מספר נפשות ממוצע

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, השנתון הסטטיסטי לישראל 2017, לוח 5.9.

2. גודל משפחה ממוצע, ערבים, 2015 (לפי דת)

מוסלמים	נוצרים	דרוזים
4.8	3.1	4.1

מספר נפשות ממוצע

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, "הודעה לתקשורת: האוכלוסייה הדרוזית בישראל - לקט נתונים לרגל חג הנביא שועיב", 20.4.2016.

3. פריון, יהודים וערבים, 2015

יהודים	ערבים
3.11	3.13

מספר ילדים ממוצע לאישה

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, השנתון הסטטיסטי לישראל 2016, לוח 3.11.

4. גיל ממוצע בנישואים ראשונים, יהודים וערבים, 2014 (לפי דת)

יהודים	מוסלמים	נוצרים	דרוזים	
29	26.5	28.6	28.2	נשים
31.3	31.4	32.9	34	גברים

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, השנתון הסטטיסטי לישראל 2016, לוח 3.6.

5. מספר נפשות ממוצע במשק בית, יהודים וערבים, 2017

יהודים	ערבים	כלל האוכלוסייה
3.12	4.91	3.36

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, "אוכלוסייה, משקי בית ומשפחות 2017", הודעה לתקשורת, 21.2.2017.

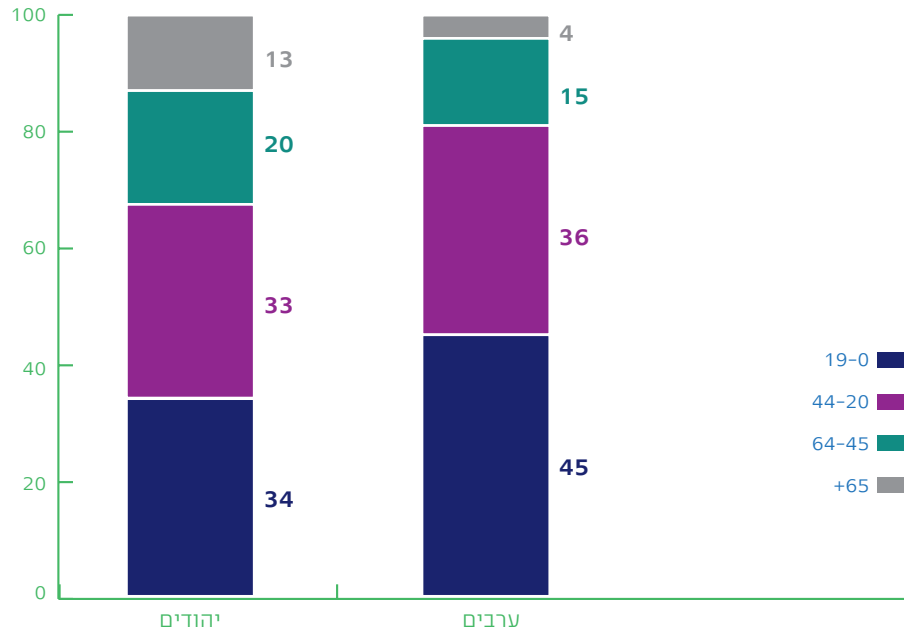
6. מספר חדרים ממוצע לנפש במשק בית, יהודים וערבים, 2014

ערבים	יהודים
0.74	1.22

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, "תכונות כלכליות וצפימות דיור", סקר כוח אדם 2014, לוח 4.

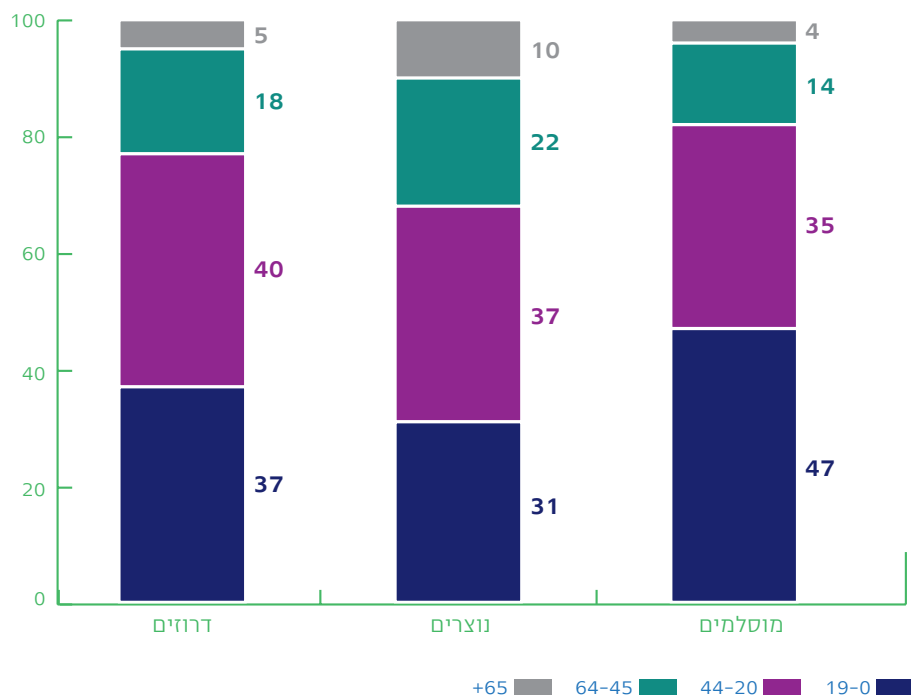
גיל

1. התפלגות הגילאים באוכלוסייה, יהודים וערבים, 2016 (%)

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, השנתון הסטטיסטי לישראל 2017, לוח 2.3.

2. התפלגות הגילאים, ערבים, 2016 (% לפי דת)

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, השנתון הסטטיסטי לישראל 2017, לוח 2.19.

הכנסה

1. הכנסה חודשית ממוצעת נטו, יהודים וערבים, 2015 (בשקלים)

ערבים	יהודים	
2,115	5,314	הכנסה לנפש
9,694	16,539	הכנסה למשק בית

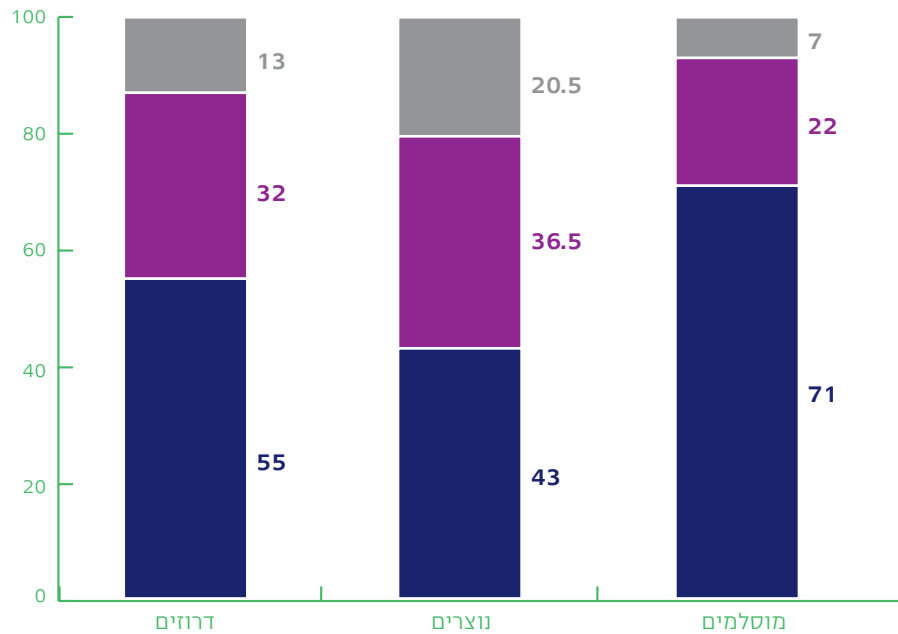
מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקר הוצאות משק בית 2015, לוח 7.

2. הכנסה חודשית ממוצעת ברוטו, יהודים וערבים, 2014 (בשקלים, לפי מין)

ערבים		יהודים	
נשים	גברים	נשים	גברים
5,271	7,190	7,663	11,985

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקר הוצאות משק בית 2014, לוח 11.

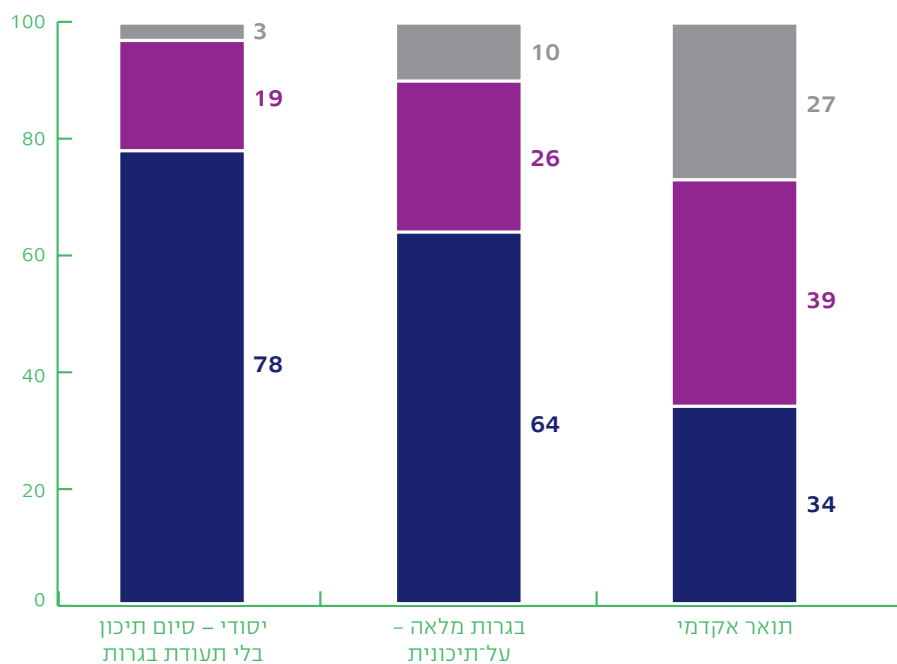
3. הכנסה לנפש, ערבים, 2015 (% לפי דת)

עד 2,000 ש"ח 2,000-4,000 ש"ח 4,000-4,001 ש"ח ומעלה

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הסקר החברתי 2015.

4. הכנסה לנפש, ערבים, 2015 (% לפי השכלה)

עד 2,000 ש"ח ■ 2,000-4,000 ש"ח ■ 4,000 ש"ח ומעלה

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הסקר החברתי 2015.

5. תחולת העוני של משפחות ושל יחידים, ילדים וקשישים, יהודים וערבים,

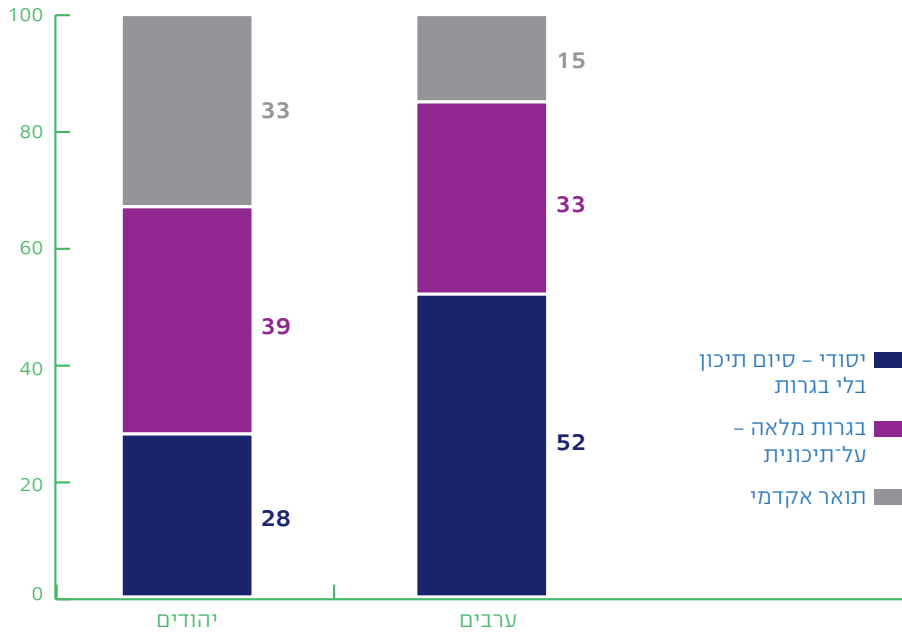
2015 (%)

ערבים				יהודים			
קשישים	ילדים	יחידים	משפחות	קשישים	ילדים	יחידים	משפחות
52	66	55	53	15	20	14	14

מקור: המוסד לביטוח לאומי, ממדי העוני והפערים החברתיים, 2015.

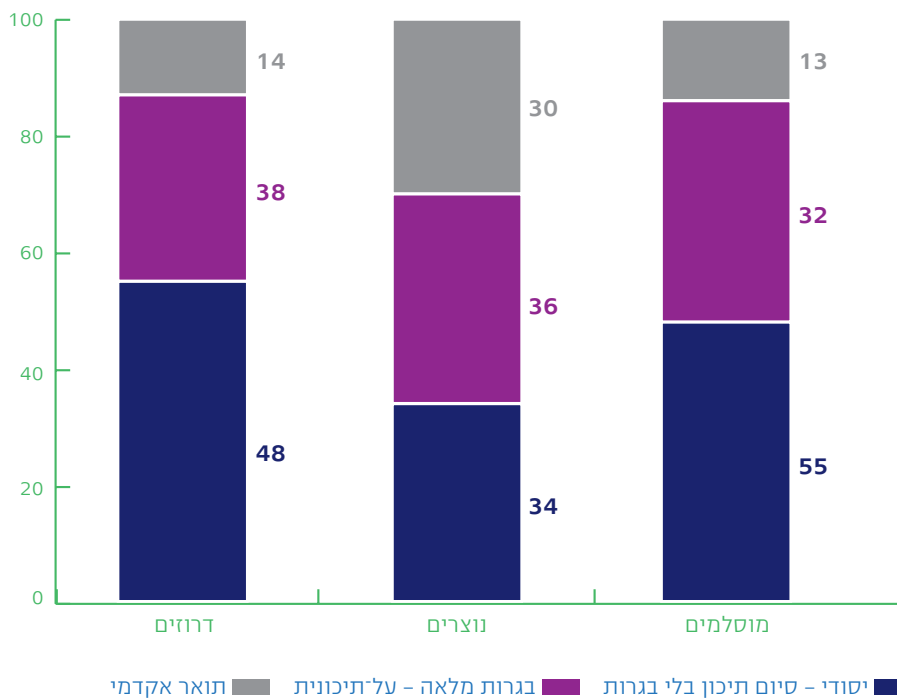
חינוך והשכלה

1. השכלה, תעודה אחרונה, יהודים וערבים, 2015 (%)

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הסקר החברתי 2015.

2. השכלה, תעודה אחרונה, ערבים, 2015 (% לפי דת)

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הסקר החברתי 2015.

3. סטודנטים, יהודים וערבים, שנה"ל תשע"ד (2013/14) (%)

קבוצה	יהודים (%)	ערבים (%)	סך הכול
לתואר ראשון	86.5	13.5	100 (197,818)
לתואר שני	90	10	100 (54,738)
לתואר שלישי	95	5	100 (10,719)

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, השנתון הסטטיסטי לישראל 2016, לוח 8.56.

4. תקציב ממוצע לתלמיד, יהודים וערבים, שנה"ל תשע"ד (2013/14) (בשקלים, לפי שלב)

יסודי	חטיבת ביניים	חטיבה עליונה	
14,715	18,303	24,344	יהודים
15,373	16,597	18,667	ערבים

מקור: אסף ויינגר, "נתונים על חלוקת תקציב משרד החינוך לבתי-ספר לפי מגזרים", מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 2015.

5. נשירה מלימודים, יהודים וערבים, שנה"ל תשע"ד (2013/14) (% לפי כיתה)

כיתות א'-ו'	כיתות ז'-ט'	כיתה י'	כיתה י"א	כיתה י"ב	
0.6	1.7	2.4	5.4	1.4	יהודים
0.2	3.8	4.3	3.7	1.5	ערבים

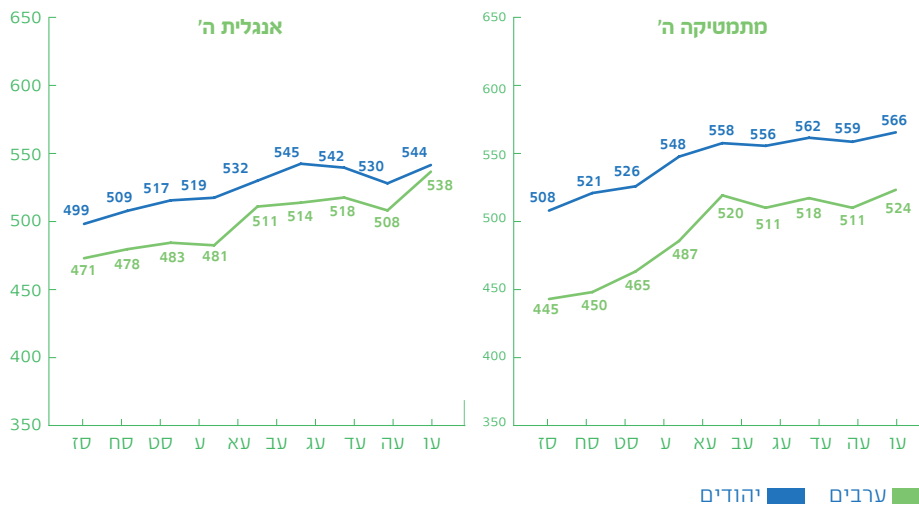
מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, דוח פני החברה בישראל 8, 2016.

6. נשירה מלימודים, ערבים, שנה"ל תשע"ד (2013/14) (% לפי קבוצת משנה וכיתה)

כיתות א'-ו'	כיתות ז'-ט'	כיתה י'	כיתה י"א	כיתה י"ב	
0.4	5.5	6.2	5.3	1.6	בדואי
0.1	2.3	4.8	3.2	0.6	דרוזי וצ'רקסי
0.2	3.5	3.8	3.3	1.6	ערבי (שאינו בדואי)

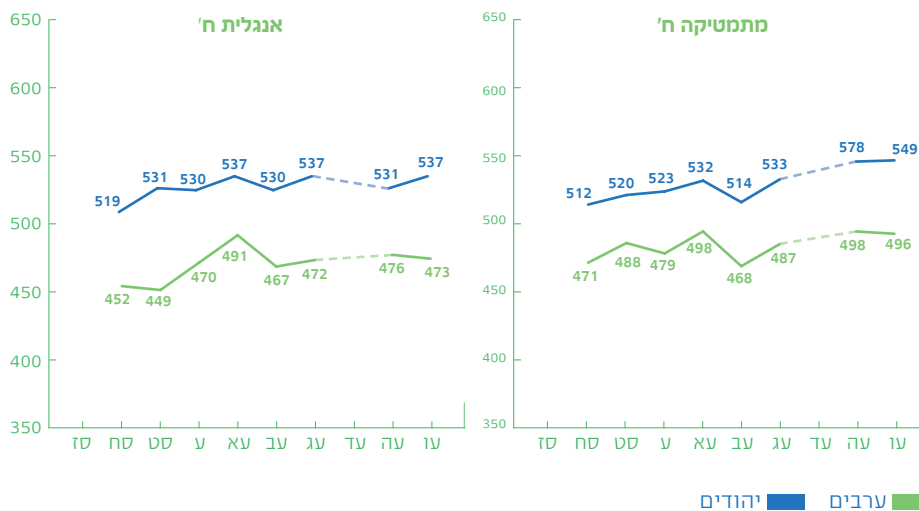
מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, דוח פני החברה בישראל 8, 2016.

7. הישגי תלמידי כיתות ה' במבחני המיצ"ב, יהודים וערבים, שנה"ל תשס"ז-תשע"ו (2006/07-2015/16)

מקור: משרד החינוך - הרשות הארצית למדידה והערכה, מיצ"ב תשע"ו: ממצאים עיקריים, 2016.

8. הישגי תלמידי כיתות ח' במבחני המיצ"ב, יהודים וערבים, שנה"ל תשס"ז-תשע"ו (2006/07-2015/16)

מקור: משרד החינוך - הרשות הארצית למדידה והערכה, מיצ"ב תשע"ו: ממצאים עיקריים, 15.11.2016.

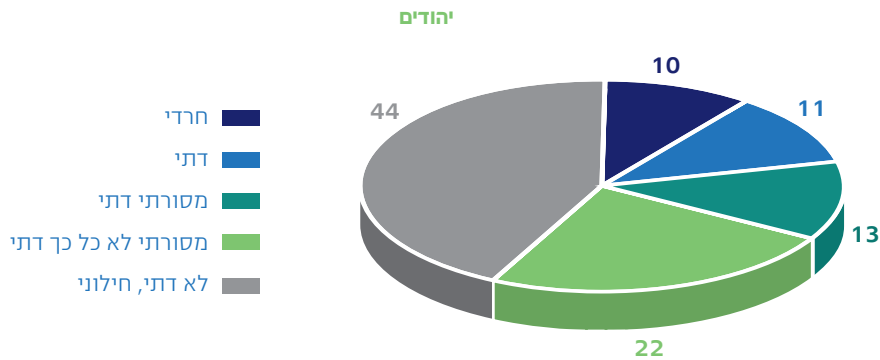
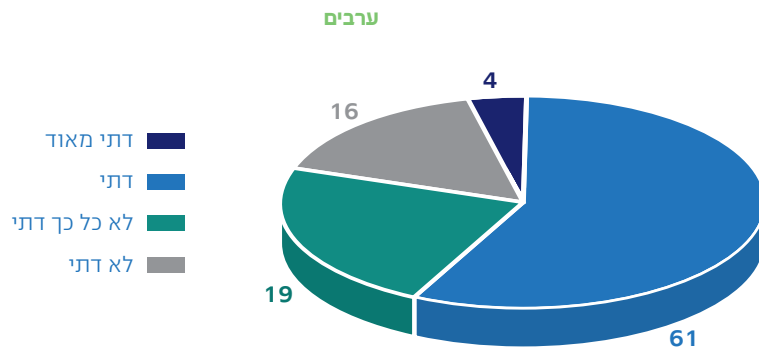
9. מספר תלמידים ממוצע בכיתה, יהודים וערבים, שנה"ל תשע"ו (2015/16) (לפי שלב חינוך)

יחידה	יסודי	חטיבת ביניים	תיכון
יהודים	26.3	29.8	26
ערבים	27.1	29.4	27.1

מקור: אסף וינינגר, "ממוצע תלמידים בכיתה במערכת החינוך", מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 2016.

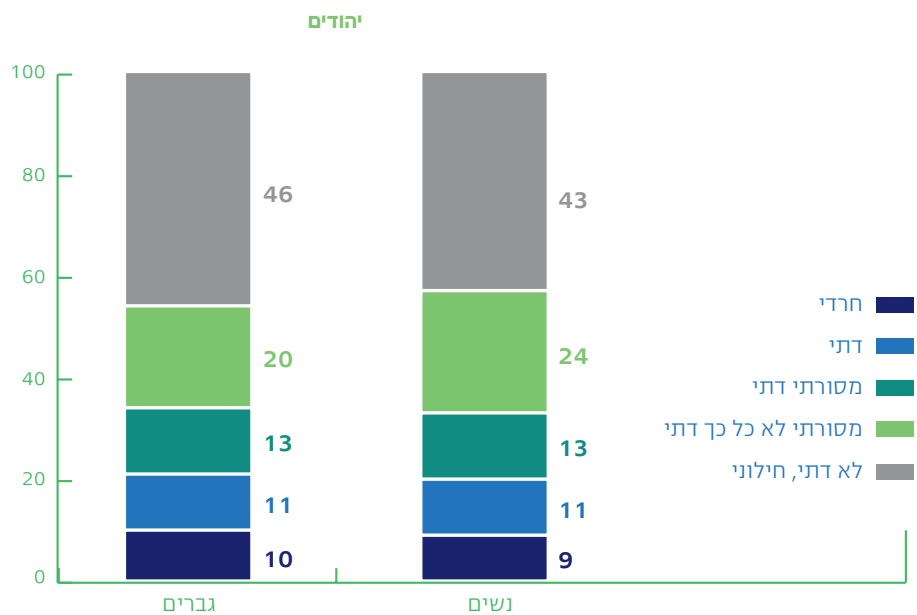
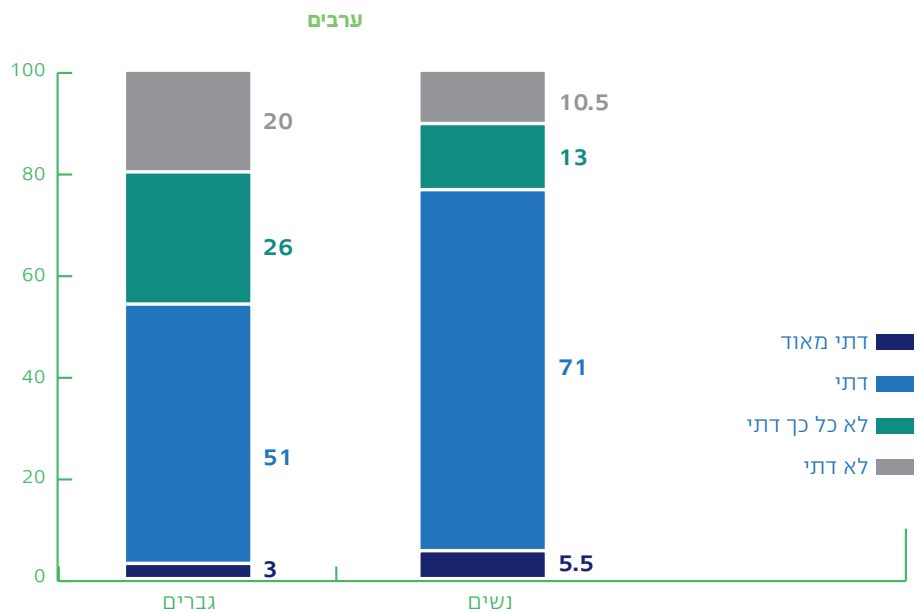
דתיות (הגדרה עצמית)

1. דתיות, יהודים וערבים, 2016 (%)

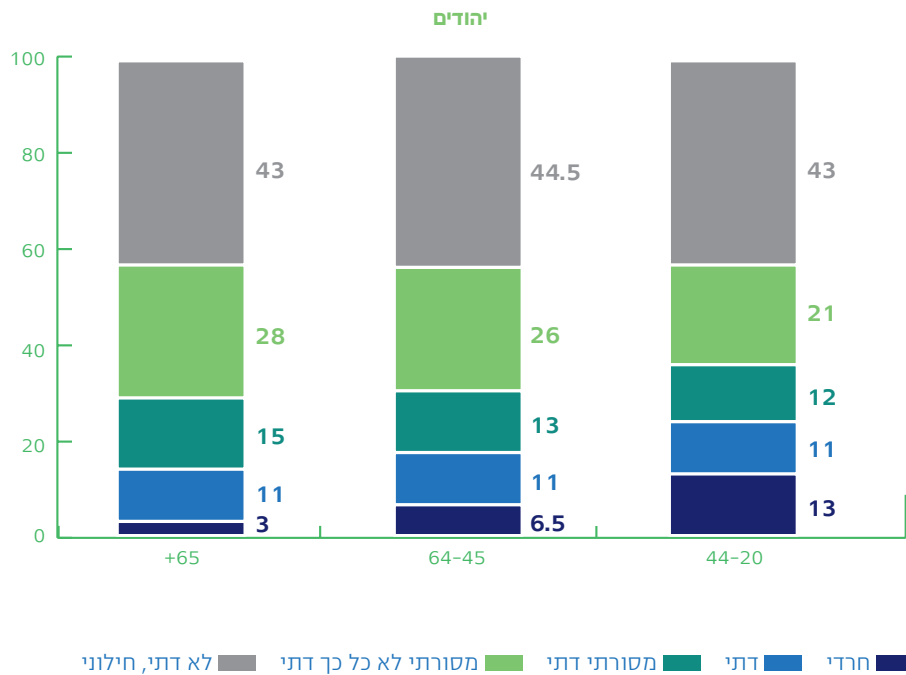
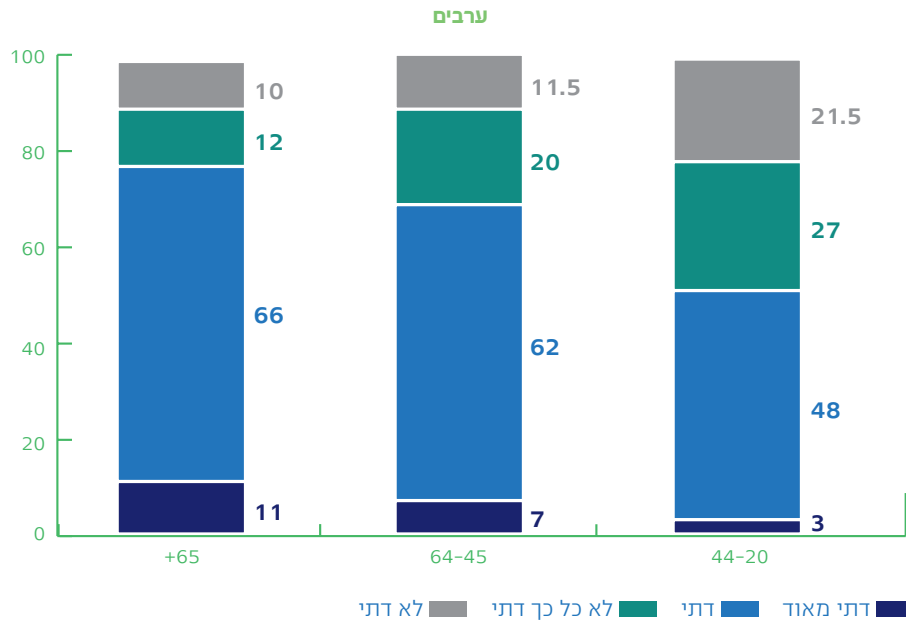
מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הסקר החברתי 2016.

2. דתיות, יהודים וערבים, 2016 (% לפי מין)

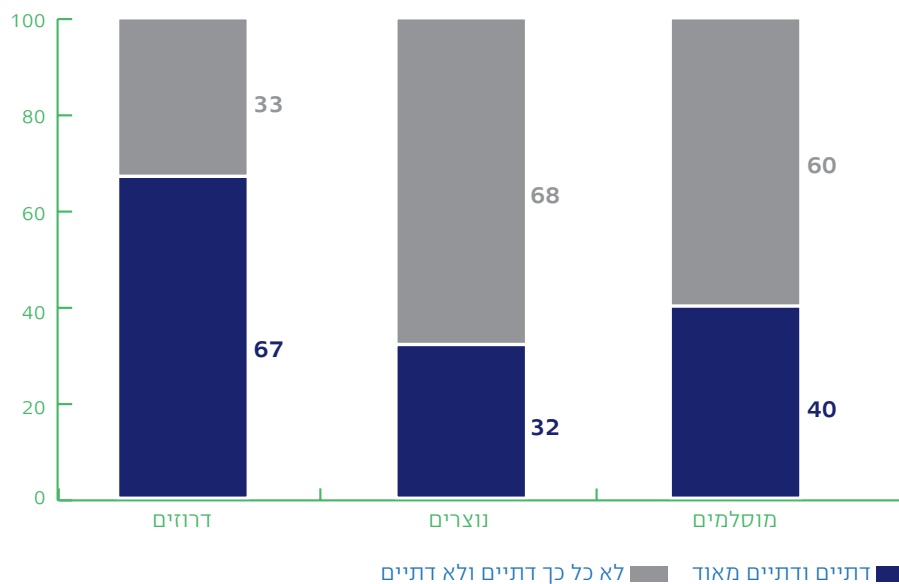
מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הסקר החברתי 2016.

3. דתיות, יהודים וערבים, 2014 (% לפי גיל)

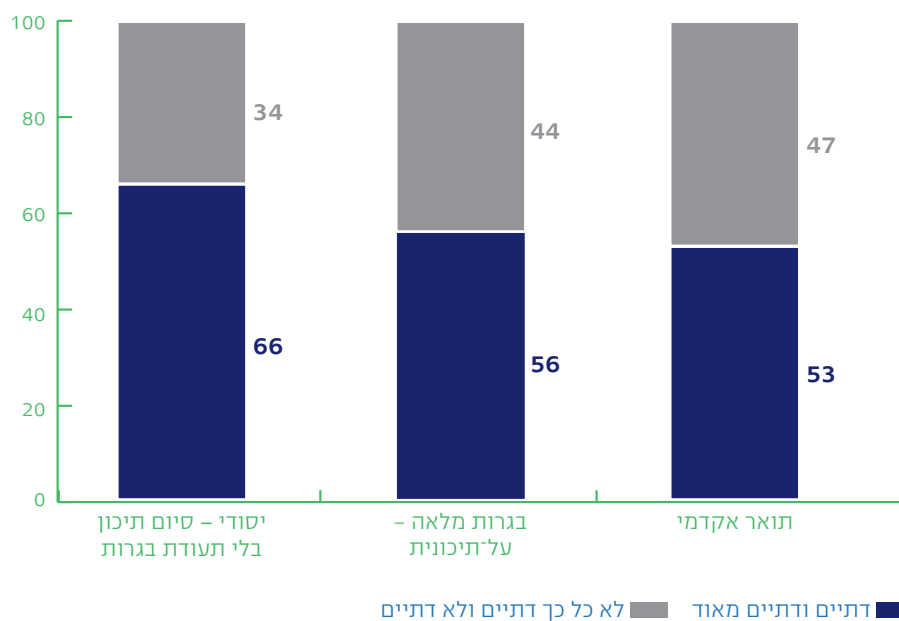
מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הסקר החברתי 2014.

4. דתיות, ערכים, 2015 (% לפי דת)

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הסקר החברתי 2015.

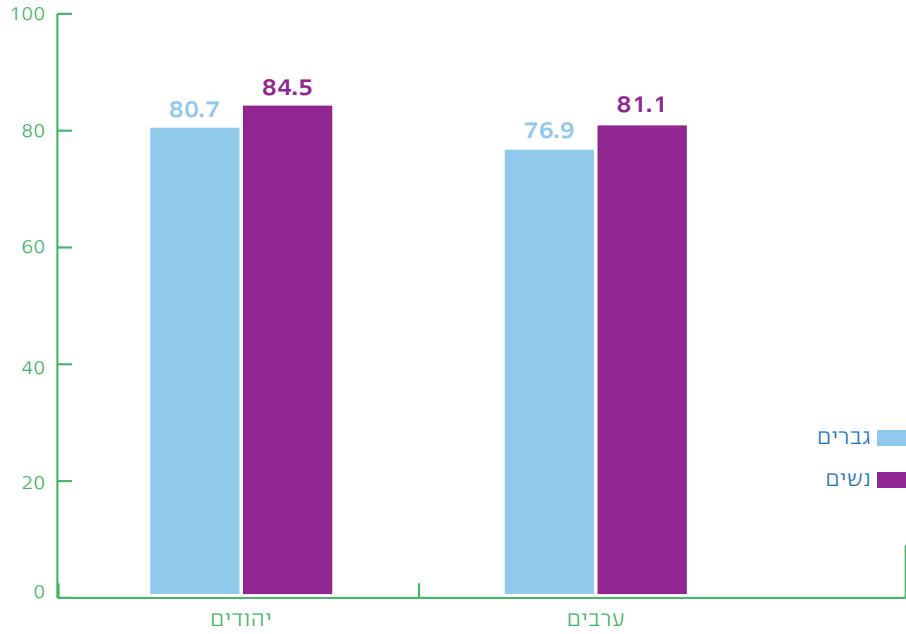
5. דתיות, ערכים, 2015 (% לפי השכלה)

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הסקר החברתי 2015.

בריאות

1. תוחלת חיים ממוצעת, יהודים וערבים, 2015 (לפי מין)

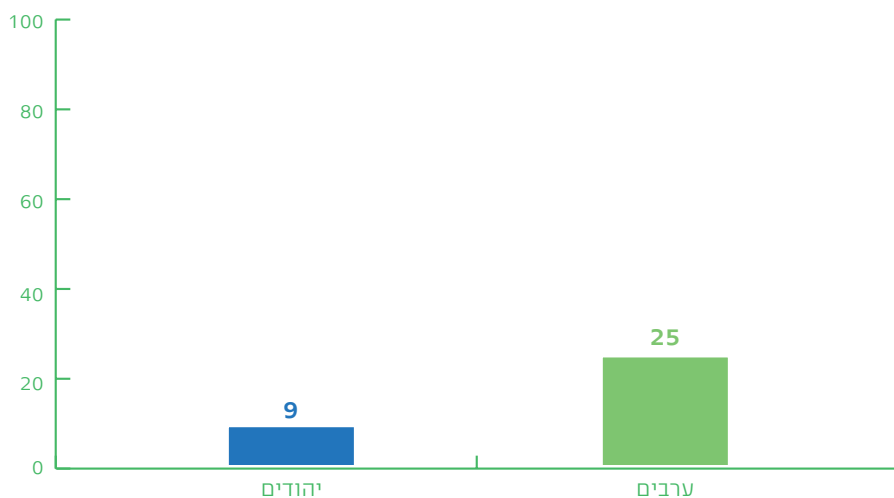
מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, השנתון הסטטיסטי לישראל 2016, לוח 3.24.

2. תמותת תינוקות, יהודים וערבים, 2015 (ל-1,000 לידות חי')

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, השנתון הסטטיסטי לישראל 2017, לוח 3.2.

3. הגדרת המצב הבריאותי כ"לא טוב", יהודים וערבים, 2015 (%)

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הסקר החברתי 2015.

תעסוקה

1. כוח העבודה בקרב בני 25-54, יהודים וערבים, 2015 (%)

מועסקים	בלתי מועסקים	
84	16	יהודים
56	44	ערבים

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, השנתון הסטטיסטי לישראל 2016, לוח 12.1.

2. כוח העבודה בקרב בני 25-54, ערבים, 2015 (% לפי מין)

מועסקים	בלתי מועסקים	
78	22	גברים
34	66	נשים

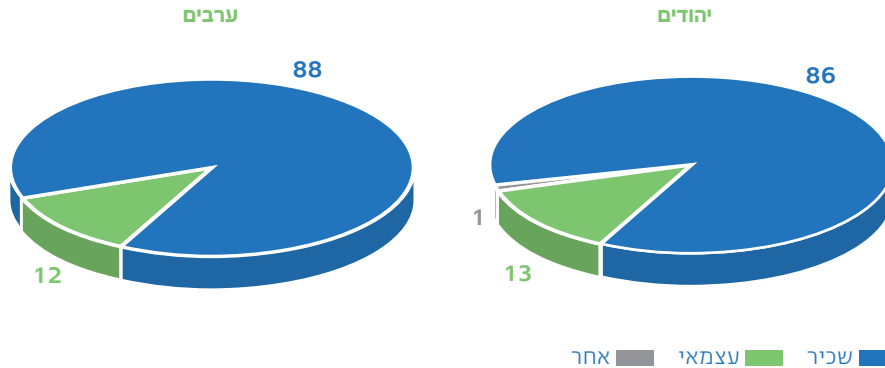
מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, השנתון הסטטיסטי לישראל 2017, לוח 3.2.

3. מועסקים בשירות הציבורי, ערבים, 2007-2015 (% לפי מין)

מתוכם: נשים	מתוכם: גברים	מועסקים	
35	65	6.17	2007
37	63	6.67	2008
38	62	6.97	2009
38	62	7.52	2010
38	62	7.78	2011
39	61	8.37	2012
38	62	9.27	2014
39	61	9.71	2015

מקור: נציבות שירות המדינה, אגף בכיר לתכנון ובקרה, "ייצוג הולם לבני האוכלוסייה הערבית, לרבות הדרוזים והצ'רקסים בשירות המדינה", דוח לשנת 2015, 2016.

4. שכירים לעומת עצמאים, יהודים וערבים, 2015 (%)

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הסקר החברתי 2015.

השתתפות פוליטית

1. השתתפות בבחירות לכנסת, ערבים לעומת כלל האוכלוסייה, שנים נבחרות (%)

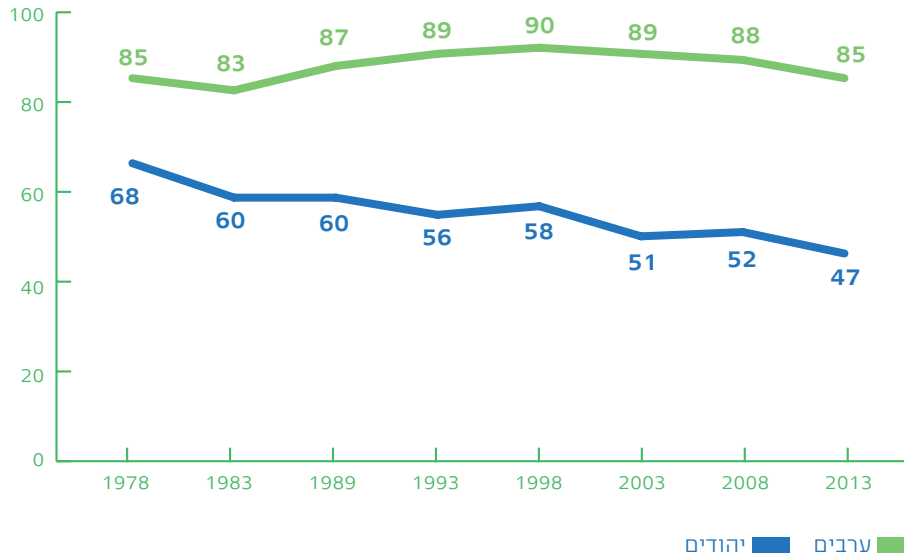
כלל האוכלוסייה	ערבים	
87	69	1949
75	85.5	1951
83	91	1955
77	79	1996
79	75	1999
68	62	2003
63.5	56	2006
65	54	2009
68	57	2013
72	62	2015

מקורות:

לשנים 1949-2013: אמטאנס שחאדה, "הצבעה כביטוי לאינטרס קולקטיבי: המצביעים הערבים בבחירות 2013", בתוך: מיכל שמיר (עורכת), **הבחירות בישראל 2013**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2015, עמ' 225-254.

לשנת 2015: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, **השנתון הסטטיסטי לישראל 2016**, לוח 10.4.

2. השתתפות בבחירות המקומיות, יהודים וערבים, שנים נבחרות (%)

מקורות:

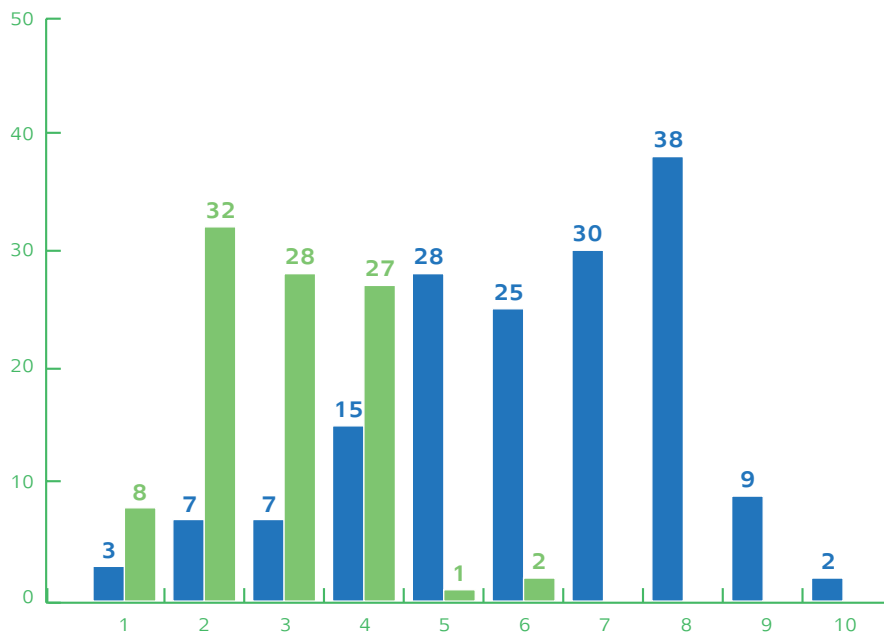
לשנים 2008-1978: אבי בן בסט, מומי דהן ואסטבן קלור, **ייצוגיות ויעילות ברשויות המקומיות**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2013.

לשנת 2013: ניר אטמור, "השתתפות בבחירות מקומיות: ממצאים וסיכומים" (עיבוד של נתוני משרד המשפטים 2013), **ברלמנט** 77 (2013) (אתר המכון הישראלי לדמוקרטיה).

רשויות מקומיות

1. רשויות מקומיות לפי אשכול חברתי-כלכלי, יהודים וערבים, 2013

(במספרים מוחלטים)

■ רשויות מקומיות ערביות ■ רשויות מקומיות יהודיות

הערה: 1 הוא האשכול החברתי-כלכלי הנמוך ביותר ו-10 הוא האשכול החברתי-כלכלי הגבוה ביותר. מקור: עיבוד נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מדד חברתי כלכלי 2013 של הרשויות המקומיות, לוח 1.

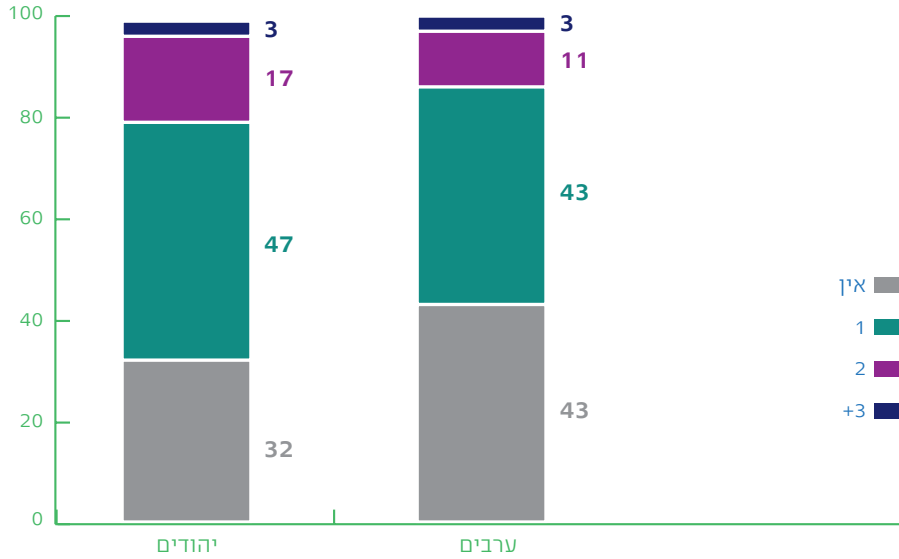
צריכה

1. דירה בבעלות או בשכירות, יהודים וערבים, 2015 (%)

ערבים		יהודים	
שכירות	בעלות	שכירות	בעלות
11	89	26	74

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הסקר החברתי 2015.

2. בעלות על כלי רכב, יהודים וערבים, 2015 (% לפי מספר כלי רכב למשק בית)

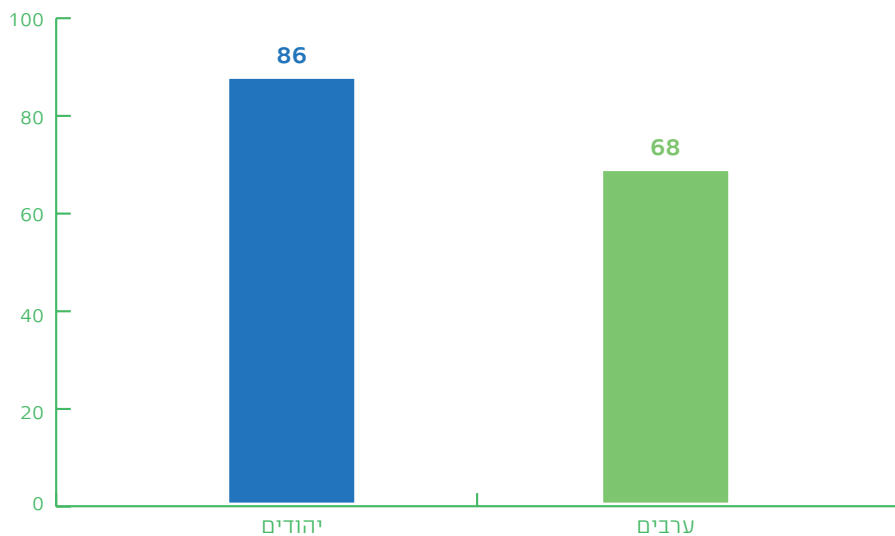
מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הסקר החברתי 2015.

3. בעלות על כלי רכב, ערבים, 2015 (% לפי מספר כלי רכב למשק בית ולפי דת)

מספר כלי הרכב למשק בית	מוסלמים	נוצרים	דרוזים
0	47	25	29.4
1	41	54	55
2	10	18	אין נתונים
+3	3	אין נתונים	אין נתונים

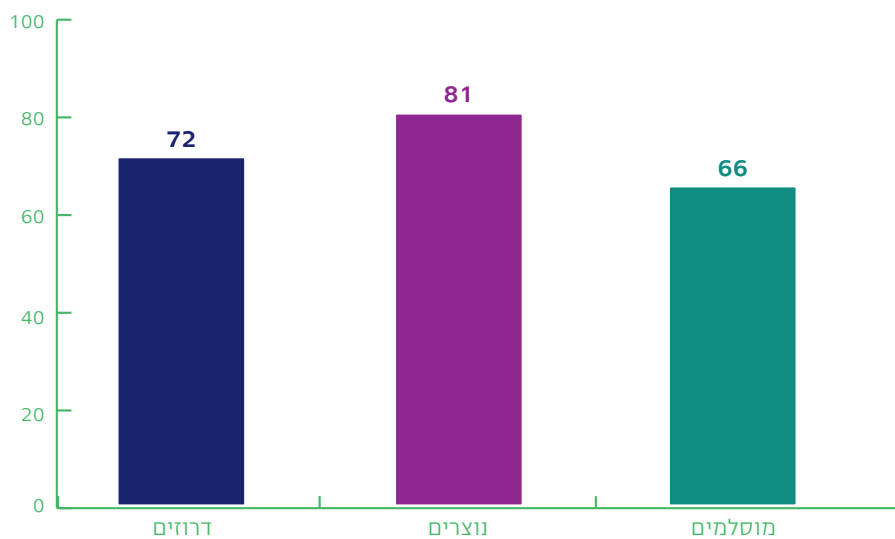
מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הסקר החברתי 2015.

4. בעלות על מחשב במשק הבית, יהודים וערבים, 2015 (%)

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הסקר החברתי 2015.

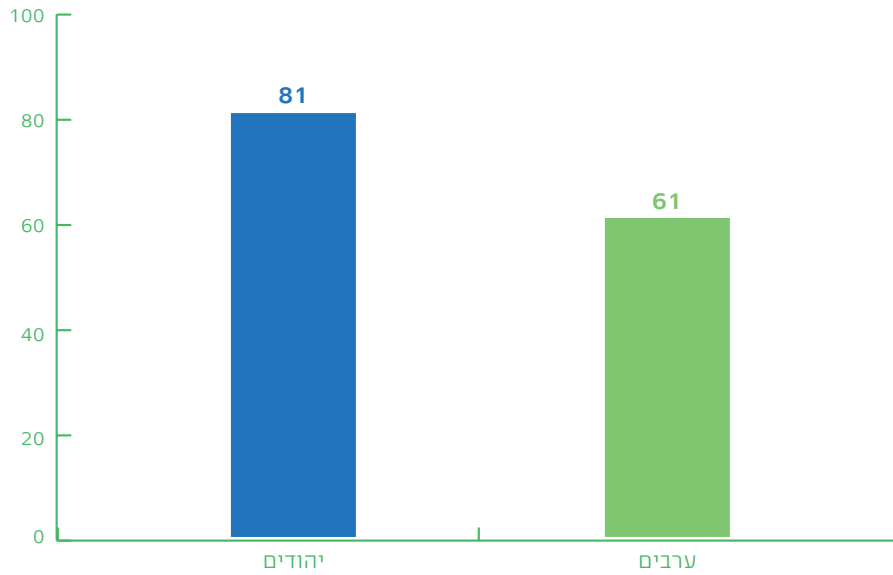
5. בעלות על מחשב במשק הבית, ערבים, 2015 (% לפי דת)

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הסקר החברתי 2015.

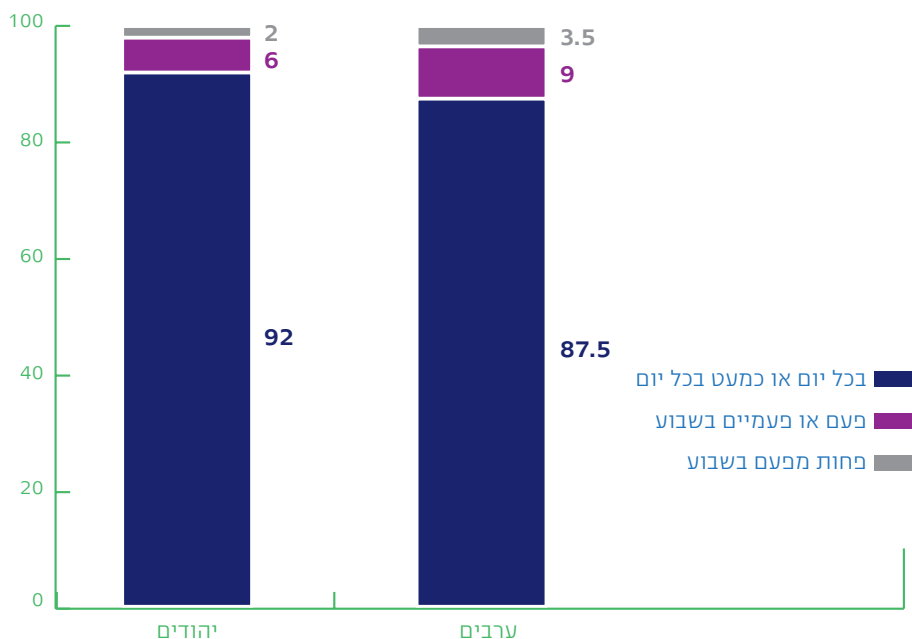
שימוש באינטרנט וברשתות חברתיות

1. השתמשו באינטרנט ב־3 החודשים האחרונים באמצעות מחשב או מכשיר טלפון נייד, יהודים וערבים, 2015 (%)

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הסקר החברתי 2015.

2. תדירות השימוש באינטרנט, יהודים וערבים, 2015 (%)

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הסקר החברתי 2015.

3. שימוש ברשתות חברתיות ב-3 החודשים האחרונים, יהודים וערבים, 2015 (% לפי גיל)

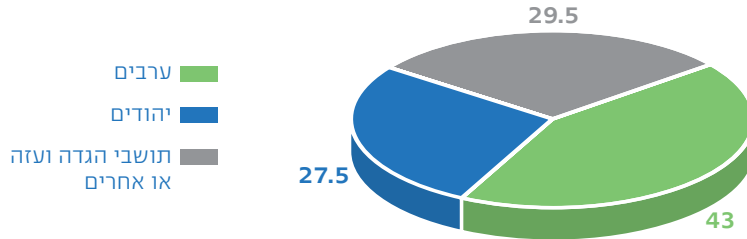
ערבים		יהודים		גיל
שיעור הגולשים בכלל האוכלוסייה	שיעור הגולשים בקבוצת הגיל	שיעור הגולשים בכלל האוכלוסייה	שיעור הגולשים בקבוצת הגיל	
70.5	91.5	80.5	89	44-20
32	83	66	81	64-45
60	90	67.5	84	סך הכול (64-20)

הערה: אין נתונים על המבוגרים באוכלוסייה הערבית (+65), ולכן איננו מציגים את הנתונים (הקיימים) באוכלוסייה היהודית.

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הסקר החברתי 2015.

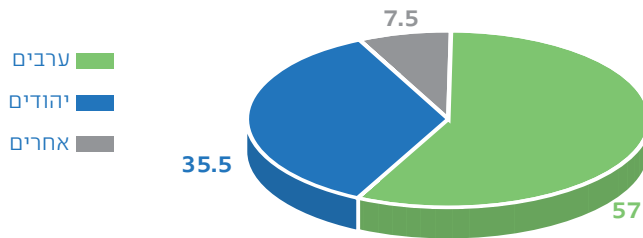
פשיעה

1. אסירים בבתי כלא, יהודים וערבים, 2016 (%)

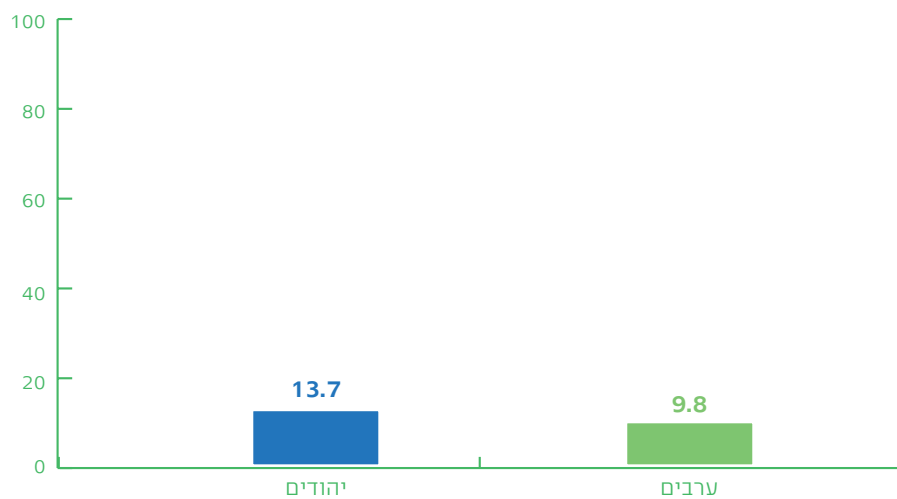
מקור: נעם רותם, "נתוני שב"ט: רק כרבע מהאסירים בישראל יהודים", שיחה מקומית, 31.8.2016 (נתונים רשמיים שהגיעו לידי המגזין).

2. אסירים קטינים, יהודים וערבים, 2016 (%)

מקור: נעם רותם, "נתוני שב"ט: רק כרבע מהאסירים בישראל יהודים", שיחה מקומית, 31.8.2016 (נתונים רשמיים שהגיעו לידי המגזין).

3. נפגעי פשיעה מכלל הציבור, יהודים וערבים, 2015 (%)

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקר ביטחון אישי 2015, לוח 1.1.

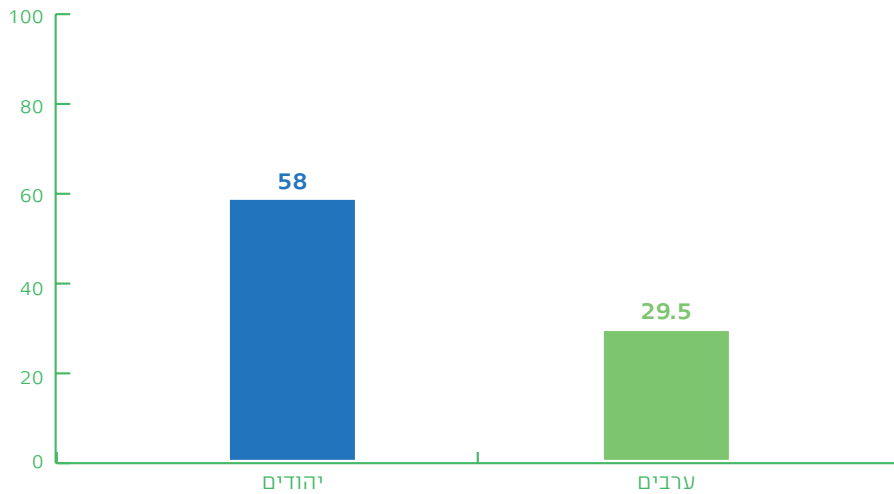
4. רצח נשים, יהודיות וערביות, 2013-2015 (שכיחות ו-%)

ערביות		יהודיות ואחרות		כלל הנרצחות	
שכיחות	% מכלל הנרצחות	שכיחות	% מכלל הנרצחות	%	שכיחות
26	36	46	64	100	72

מקור: שלי מזרחי סימון, "אלימות כלפי נשים: ריכוז נתונים לשנת 2015", מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 2015.

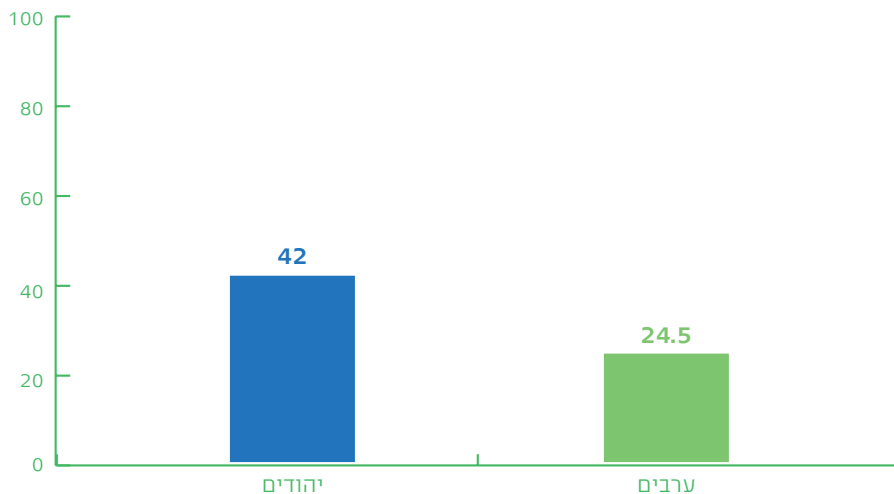
תרבות ופנאי

1. יציאה לנופש בארץ שכוללת לינה מחוץ לבית ב־12 החודשים האחרונים, יהודים וערבים, 2015 (%)

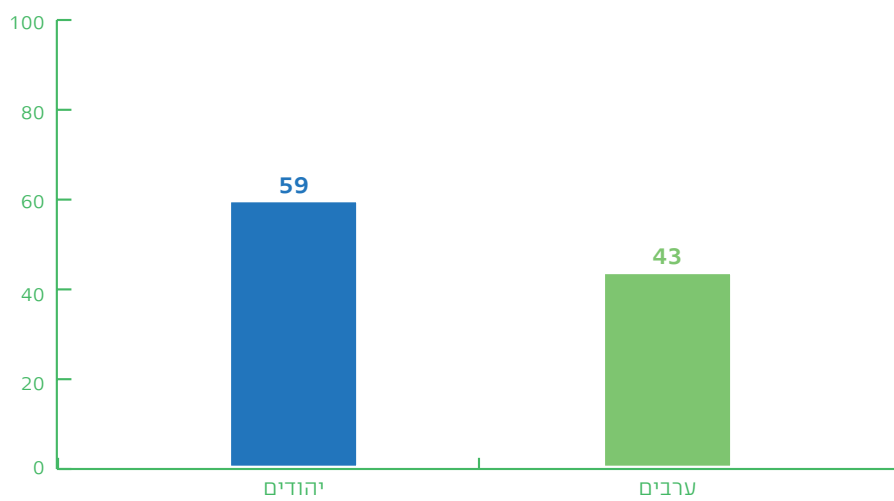

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הסקר החברתי 2015.

2. יציאה לנופש בחו"ל ב־12 החודשים האחרונים, יהודים וערבים, 2015 (%)

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הסקר החברתי 2015.

3. עיסוק בפעילות גופנית מעל גיל 21, יהודים וערבים, 2012 (%)

מקור: משרד התרבות והספורט ומשרד הבריאות, סקר הרגלי הפעילות הגופנית בקרב תושבי ישראל מעל גיל 21, פרסום 349, 2012.

סיכום / יהודים וערבים, ישראל 2017 – יחסים בהפרעה

קיומו של מיעוט ערבי גדול בתוך מדינת ישראל העמיד בפני הנהגתה ובפני החברה היהודית שלה אתגר שיש לו השלכות על עיצוב מהותה וישותה ההיסטורית של המדינה. משעה שזו הוגדרה כיהודית ודמוקרטית, היא נטלה על עצמה להעמיד נוכח המיעוט הערבי שני עקרונות: לשמר את תוכנה של המדינה כמגשימת החזון הלאומי היהודי וליישם את העיקרון הדמוקרטי של שוויון מלא לכל האזרחים. במציאות לא התגבש איזון ראוי בין שני העקרונות, ויישומו של העיקרון השני ביחסי יהודים-ערבים בישראל נמצא לקוי.⁵³

דוח מחקר זה, על שני חלקיו, שם לו למטרה להציג תמונת מצב עדכנית של מערכת התפיסות ההדדיות בקרב שני הציבורים הלאומיים הגדולים בישראל – היהודי והערבי. במידה מעמיקה קצת פחות הוא גם מתאר, על סמך הממצאים שהתקבלו בסקר, את קשרי הגומלין בין מדינת ישראל לקבוצת הרוב היהודית וקבוצת המיעוט הילידי הערבית. החלק הראשון התמקד בתפיסות ובעמדות, והחלק השני – בהצגת העובדות הסטטיסטיות הרלוונטיות להערכתנו. תמונת המצב אמורה להיבחן שוב בדוח נוסף שלנו בעוד שנתיים – כדי להבין אם חלו בה שינויים, לטוב או לרע.

על כל פנים, כבר כעת אפשר לקבוע במידה גדולה של ודאות כי מדובר במערכות יחסים טעונות, רגישות, לא בהכרח עקביות בתחומים השונים ולא-שוויוניות בעליל, אבל גם עם פוטנציאל לשיפור, בעיקר אם יהיו התפתחויות חיוביות בניסיונות לפתור את הסכסוך הישראלי-ערבי. חוסר העקיבות בעמדות וברגשות מאפיין את שני הצדדים. בצד היהודי דרות בכפיפה אחת, למשל, עמדות מאוד לא דמוקרטיות, כמו נכונות לשלול את זכות ההצבעה מאזרחים בשל עמדותיהם בשאלת יהודיות המדינה, ועמדות דמוקרטיות, למשל הנכונות הרווחת להקצאה שוויונית של המשאבים הלאומיים. חוסר העקיבות אינו מתבטא רק בין העמדות השונות אלא גם בין עמדותיהן של קבוצות משנה בתוך הציבור היהודי, בעיקר בחלוקה לפי ימין-שמאל מדיני-ביטחוני ולפי הגדרה עצמית דתית.

גם בעמדות של הציבור הערבי אין מוצאים עקיבות מלאה. מצד אחד עולה מן הנתונים רצון עז להשתלב בחיי המדינה ובפוליטיקה כפי שהם. מצד שני, המדינה בהגדרתה הנוכחית כמדינת הלאום של העם היהודי אינה מקובלת על חלקים גדולים בציבור הערבי. גם כאן, כמו בציבור היהודי, מדובר בציבור מגוון מאוד, הן בפילוח לפי דת והן בפילוח לפי הגדרת הזהות העצמית (ערבית, דתית, פלסטינית או ישראלית).

53 שמעון שמיר, הקדמה, בתוך: אמל ג'מאל ואפרים לביא (עורכים), הנכבה בזיכרון הלאומי של ישראל, תל אביב: אוניברסיטת תל אביב, 2015, עמ' 9.

בחלק הראשון התרכזנו בארבעה נושאים: הזהויות העיקריות והמשניות של היהודים והערבים והשלכותיהן על מערכת התפיסות ההדדיות של שני הציבורים הללו (פרק 1); היחס לארץ ולמדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית תחת מעטפת יחסי הרוב־מיעוט (פרק 2); מידת הנכונות לשיתוף והכלה של הציבור הערבי בניהול ענייני הכלל והקצאה שוויונית של משאבים חומריים וסמליים (פרק 3); והאופי והתכנים של המפגש השוטף בין יהודים לערבים ביום־יום (פרק 4).

הממצא החשוב ביותר לדעתנו הוא שנקודות המגע בין היהודים לערבים במדינת ישראל מתקיימות בעת ובעונה אחת בשלוש רמות – לאומית, חברתית, אישית־יום־יומית. ואולם, אופי המגעים בשלוש הרמות הללו אינו אחיד – לא רק בין הרמות, שהוא צפוי, אלא גם בתוך כל רמה. מצאנו כי ברמת המדינה היחסים עכורים יותר מאשר ברמת החברה וברמה הבין־אישית. בה בעת גילינו שלמרות זאת גם ברמת המדינה – כמו גם בשתי הרמות האחרות – יש נקודות של אור ולא רק אזורים קודרים.

באשר לזהות – בציבור היהודי ה"תחרות" בין שתי הזהויות העיקריות, הישראלית והיהודית, קשורה קשר הדוק למכלול של עמדות, בין השאר לגבי מקומם של הערבים במדינה. כך, שוב ושוב, מי שמעדיפים את ההגדרה העצמית "ישראלי" מוכנים במידה רבה יותר להכיל את הציבור הערבי, לסייע לו תקציבית ולשלב אותו בחיי הכלל. כקבוצה, מי שמעדיפים את ההגדרה העצמית העיקרית "יהודי" הרבה פחות נכונים לפתיחת הדלת הזו גם כשמדובר בסגירת פערים כלכליים בין הציבור היהודי לערבי, לא כל שכן כשעולה הסוגיה של שיתוף במוסדות המדינה, על כל דרגיהם ועיסוקיהם. ההבדל הזה נגזר להבנתנו במידה רבה מכך שמי שבחרים בזהות הישראלית כזהותם העיקרית הם, בשיעורים גבוהים, חילונים ובעלי נטייה פוליטית למרכז או לשמאל, שעה שמי שמעדיפים להצביע על הזהות היהודית כזהותם העיקרית ממקמים את עצמם בדרך כלל בצד הדתי על פני הרצף חרדי-חילוני ומעידים על עצמם שהם נוטים פוליטית לימין.

וכך, להבחנה בין ישראלי ליהודי יש במדינת ישראל השתמעויות מרחיקות לכת על מערכת היחסים האזרחית בין היהודים לערבים. נכון לעכשיו יש עדיין עדיפות מספרית מסוימת למי שבחרים בישראליות כזהותם העיקרית לעומת מי שבחרים בזהות היהודית, ברם אם הקשר של הבחירה בזהות זו או אחרת עם המיקום העצמי על פני רצף הדתי־חילוני ועל פני הרצף המדיני־ביטחוני הוא אכן קשר הדוק כל כך, כפי שמרמזים הנתונים, והיות שמחקרים רבים מצביעים על שינויים דמוגרפיים ופוליטיים בציבור הישראלי־יהודי בכיוון הדתי יותר והימני יותר, נראה שהסיכוי שבעתיד תגבר הנכונות של קבוצת הרוב היהודית לשיתוף והכלה של קבוצת המיעוט הילידי הערבי אינו גדול.

במצא זה כשלעצמו אין הרבה חדש על רקע ממצאים קודמים של סקרי מדד הדמוקרטיה, אלא שכאן – בגלל הקשר הברור שנמצא בין ההעדפה הזהותית לעמדות כלפי שאלת המעמד האזרחי של הערבים – הובהרה וחודדה עמדה זו יותר מבעבר.

בציבור הערבי הזהויות ה"הופכיות", הפלסטינית והישראלית, הן שנבחרות כזהויות העיקריות בשיעורים הנמוכים ביותר; הבחירה השכיחה ביותר בתור זהות עיקרית היא הזהות "ערבי" או הזהות הדתית (מוסלמי, נוצרי, דרוזי). העובדה שרוב המרואיינים לא בחרו בזהות הפלסטינית כזהותם העיקרית אינה ממצא מובן מאליו, והיא עומדת בניגוד ברור לרוח העולה מדבריהם ומכתבתם של פוליטיקאים, פעילים חברתיים ואינטלקטואלים ערבים. עם זאת, ייתכן שהתשובה הלא־צפויה הזאת של המרואיינים הערבים נבעה מחוסר הרצון שלהם "לסבך" את עצמם בזיהוי עצמי עם זהות הנחשבת מאיימת בעיני קבוצת הרוב או, לחלופין, זהות שיש בעיה להזדהות עמה בגלוי דווקא בתוך קבוצת

המיעוט. הסבר אפשרי אחר, לא פחות סביר (היות שהדבר נבדק יותר מפעם אחת), הוא שזהו המצב לאשורו גם אם אינו נושא חן בעיני מנהיגים פוליטיים או אינטלקטואליים מסוימים, ערבים וגם יהודים.

בניתוח התשובות לשאלות השונות מצאנו באופן שיטתי את התשובות של אנשי הקבוצה (הקטנה) ה"פלסטינית" ושל אנשי הקבוצה (הקטנה מעט יותר) ה"ישראלית" כקוטביות. אמנם התשובות של מי שהגדירו את עצמם בעיקר כישראלים נמצאו רחוקות יותר וחיוביות יותר מהתשובות של מחזיקי כל אחת משלוש הזהויות האחרות (ערבי, לפי הדת שלי, פלסטיני), אבל מתוך שלוש האחרונות – העמדות של קבוצת הזהות הפלסטינית הן הביקורתיות ביותר כלפי ישראל כמדינת הלאום של העם היהודי, כלפי יחסה לציבור הערבי החי בה וכלפי אופי היחסים בין המיעוט הילידי הערבי לרוב הלאומי היהודי. ייתכן גם שהכיוון הוא הפוך – מי שהערכתם את יחסה של המדינה לציבור הערבי שלילית יותר והם מגדירים את היחסים בין קבוצת המיעוט לקבוצת הרוב כקשים יותר, נוטים יותר לבחור בזהות הפלסטינית כזהותם העיקרית.

עוד הבדלים עקביים בתשובות המרואיינים הערבים מצאנו גם בין העמדות של קבוצות המשנה המוסלמית, הנוצרית והדרוזית. משמע, אף שמבחינה פוליטית יש המעדיפים לטשטש זאת, אי אפשר להתעלם מכך שבתוך קבוצת המיעוט הערבי קיימות קבוצות משנה שיש להן תפיסות מכלל שונות בנושאים שאותם בדקנו, וגם הגדרת הרצונות והצרכים שלהן היא אחרת.

עם זאת ממציא המחקר מורים שבציבור הערבי שוררת תמימות דעים בין כל קבוצות המשנה בעניין היחס המקפח ארוך השנים של מדינת ישראל כלפיהם. הקיפוח, שבא לידי ביטוי ברור גם בקובץ הנתונים הסטטיסטיים שבחלק השני של הדוח, למשל כשמדובר בהשקעה בחינוך, בהשתתפות בכוח העבודה (בעיקר של נשים ערביות), בהכנסות מעבודה, בתוחלת חיים וברמת חיים, אינו גורע מרצונם הבולט של הערבים להשתלב בחיי הכלל והמדינה, ואולי אפילו להפך – מזין רצון זה. כמעט בכל תחום שבדקנו מצאנו שאיפה ונכונות של המשיבים הערבים להיות שותפים בכל ההכרעות, בכל הפורומים המחליטים ובכל רמות ההחלטה הקיימות כיום במדינה. לא נמצאו אינדיקציות לרצון בהסתגרות או לנטיות בדלניות. ההפך הוא הנכון – יש מורת רוח רבה מחוסר האפשרות לקבל מקום שווה במרחב הישראלי.

אלא שבדרך לשילוב עומדת הכפירה הרווחת אצל הציבור הערבי בזכותה של ישראל להגדיר את עצמה מדינת הלאום של העם היהודי. לא בפעם הראשונה מצאנו רוב של ערבים שהגדרה זו אינה מקובלת עליהם. אם בנושאי תקציב, שיפור תשתיות והעמקת השיתוף אפשר לחשוב על דרכים רבות לשיפור המצב ואולי לריכוך תחושות האפליה והקיפוח, בשאלת הגדרת האופי הלאומי של ישראל קשה בעת הזו להציע פתרון. מן הנתונים לא עולה מהו הגורם שיכול לגשר בין עמדה זו לעמדה הרווחת בציבור היהודי של כמחצית ממי שמגדירים את עצמם "בעיקר ישראלי" ושל רוב גדול ממי שמגדירים את עצמם "בעיקר יהודי", שעל פיה יש להגביל את הזכויות האזרחיות של מי שאינם מכירים בישראל כמדינת הלאום של העם היהודי עד כדי שלילת זכות ההצבעה שלהם בבחירות.

את הניגודיות החזקה ביותר בין קבוצת הרוב היהודי לקבוצת המיעוט הערבי מצאנו כאמור ברמת המדינה. היהודים, ובכלל זה אפילו חלק ניכר ממי שמגדירים את עצמם שמאל (לא כל שכן ממי שממקמים את עצמם במרכז או בימין) ובדרך כלל גם מגלים נכונות רבה יותר להכללת הציבור הערבי במערכות המדינה השונות, אינם מוכנים, למשל, לשתף ערבים בקבלת החלטות גורליות למדינה לא רק בתחומי החוץ והביטחון אלא גם בתחומי הממשל והכלכלה. בסקר הנוכחי, כמו בסקרים קודמים,

מצאנו רוב עקבי של יהודים שאינם ששים לצרף מפלגות ערביות לממשלה או למנות בה שרים ערבים. אפשר היה אולי לתלות את המיאון הזה בשיעור הגדול (והעולה, ככל הנראה) של היהודים הסבורים כי הערבים לא השלימו עם קיומה של המדינה ואולי אפילו היו רוצים לראות בחיסולה, ובכל זאת אי-אפשר להתעלם מן הסתירה בין העמדה המוצהרת המופשטת של רוב המרואיינים היהודים, שאין לתת ליהודים זכויות יתר במדינה, ובין ההתנגדות שלהם הלכה למעשה לתת ייצוג שווה לערבים במעגלי קבלת ההחלטות האסטרטגיות. גם חוסר הנכונות הרווח בציבור היהודי לכונן חג ממלכתי אזרחי משותף, לעומת רצון ברור של מרבית הציבור הערבי במועד שכזה, מאותת משהו על גבולות הנכונות של קבוצת הרוב להכלת קבוצת המיעוט (הגדולה) ברמה המדינית. ובאותו עניין – רוב גדול בציבור היהודי גם שוללים את ההיתכנות שערבי ירגיש חלק מן העם הפלסטיני ובעת ובעונה אחת יהיה אזרחי ישראלי נאמן.

מורכבות אחרת עולה מן הנתונים בהקשר של הציבור הערבי, שכאמור מגלה נכונות רבה להשתתף ברמה הפוליטית. ציבור זה מכיר – בשיעור גבוה יותר מהציבור היהודי בכיוון ההפוך – בעוצמת הקשר של "הצד האחר" לארץ, ואף מוכן לכונן סמלים המדגימים אחווה כדוגמת אותו חג אזרחי משותף. ואולם בַּמידה שיש תוקף לשאלות היפותטיות, הממצאים שלנו מורים כי גם אילו נהגה המדינה באזרחיה הערבים בשוויוניות ובהוגנות, מנהגה זה לא היה מביא את רובם להכיר בישראל כמדינת הלאום של העם היהודי. כלומר, הערבים אזרחי ישראל תובעים השקעה ציבורית רבה יותר וייצוג לכל הפחות יחסי במערכות השירות הציבורי, אבל תופסים זאת כזכויות אזרחיות בלתי מותנות. לפיכך אין הם מציעים "תמורה" בדמות הכרה בישראל כמדינת לאום יהודית. מעניין גם שרוב הציבור היהודי אינו מצפה להכרה כזו בתמורה להעמקת השוויוניות וההוגנות ביחסה של המדינה לציבור הערבי החי בתוכה, אבל בהחלט כן מתנה זכויות שכאלה בויתור כזה או אחר מצד הציבור הערבי על מקצת מדרשותיו הלאומיות לכל הפחות.

הפער הזה, שהולך ונחשף ככל שחולפות השנים, הוא אחד הגורמים לדעה הרווחת בקרב רוב המשיבים הערבים שהמשטר בישראל אינו דמוקרטי ככל שהדבר נוגע אליהם. גרוע מזה: רבים מאוד מתוכם מצהירים במפורש כי מאז אירועי אוקטובר 2000 הרגשתם כלפי מדינת ישראל נעשתה שלילית יותר (גם רוב היהודים חושבים כך כששואלים אותם על הרגשתם כלפי הערבים). כך הם מרגישים אף שלפי פרמטרים כלכליים אובייקטיביים מצב המיעוט הערבי משתפר, וגם ייצוגם בגופים ממשלתיים עולה במובהק. אישביעות הרצון מהמצב הנוכחי רווחת עד כדי כך בציבור הערבי, עד שהדעה המקובלת ביותר בקרב אנשיו היא שהיחסים בין שני הציבורים היו טובים יותר בשנות המדינה הראשונות, למרות שכולם יודעים שבאותן שנים הערבים חיו תחת ממשל צבאי והיכולת שלהם להגיע למתחמי החיים של הציבור היהודי הייתה מוגבלת מאוד.

הממצאים מלמדים שברמת החברה המצב מעט פחות קשה מהמצב ברמת המדינה, ולכן יש קצת יותר מקום לאופטימיות זהירה; לא מופרך לצפות שבעבודה מתאימה אפשר לשפר את הקיים. יותר ממחצית מהמרואיינים הערבים השיבו כי הם רואים עצמם חלק מן החברה הישראלית, ורוב ברור השיבו שהם מרגישים גאווה בהישגי המדינה בתחומי הספורט והמדע. מנגד, אצל המרואיינים היהודים מצאנו רוב ברור לסבורים שהערבים אינם רואים עצמם חלק מהחברה. רוב דומה אצל הערבים חושבים שהיהודים אינם רואים בהם חלק ממנה. יתר על כן, רוב המרואיינים היהודים חוששים להיכנס למקומות יישוב ערביים, אבל אצל המרואיינים הערבים מצאנו רוב שבכלל לא חוששים להיכנס ליישובים יהודיים. עם זאת יותר מרבע מהם השיבו כי הם מרגישים לא בנוח לדבר ערבית במקומות ציבוריים בסביבה של

יהודים. עוד פער תפיסתי כזה אפשר לאבחן בסוגיית הקבלה לעבודה. וכך, רוב המרואיינים היהודים לא הסכימו עם הרעיון של העדפת יהודים על פני ערבים בקבלה לעבודה, אבל רוב גדול מהמרואיינים הערבים סבורים שגם כאשר ערבים מתאימים יותר ללימודים או לעבודה, מועמדים יהודים יתקבלו לפניהם. באשר לחיים בצוותא – היהודים חצויים בשאלה אם עדיף שתהיה הפרדה במקומות מגורים כדי לשמור על הזהות היהודית; אצל המרואיינים הערבים הרוב שללו הפרדה כזו.

ובתמצית – נראה כי ברמת החברתית אין מדובר באי־הסכמה עמוקה בין שני הציבורים כמו זו שנראה שקיימת ברמת המדינה. ועוד: בנושאים מרכזיים שולטות בזירה תפיסות "אחר" שמתבררות כשגויות בעליל כאשר בוחנים את דעתו של הצד שכנגד באותה סוגיה, ואלו מזיינות את החדשנות ההדדית.

במישור היום־יומי, בשטח, המצב נראה מבטיח מעט יותר, אם כי כשמדובר בסטראוטיפים מצאנו שבכל השאלות יחסם של היהודים לערבים חשדני מיחסם של הערבים ליהודים. למשל, כמחצית בכל קבוצה רואים בחברי הקבוצה האחרת פוטנציאל לאלימות. יתרה מזו, רוב היהודים מעריכים כי הערבים אינם מייחסים חשיבות רבה לחיי אדם. הערבים מצדם סבורים שיהודים מתרחקים מכל מי שאינו יהודי. בד בבד מצאנו ששיעור גדול של משיבים, יהודים וערבים כאחד, עבדו או עובדים במקומות עבודה משותפים, והרוב גם כאן מדווחים כי יחסי העובדים היהודים והעובדים הערבים טובים מאוד או טובים למדי. נתונים אלה מלמדים כי מקומות העבודה הם היום מצע למפגש פורה וחיובי בין ערבים ויהודים וכי המפגש האישי הוא גורם מאזן לפערים ולחששות בשתי הרמות האחרות, זו של המדינה וגם זו של החברה.

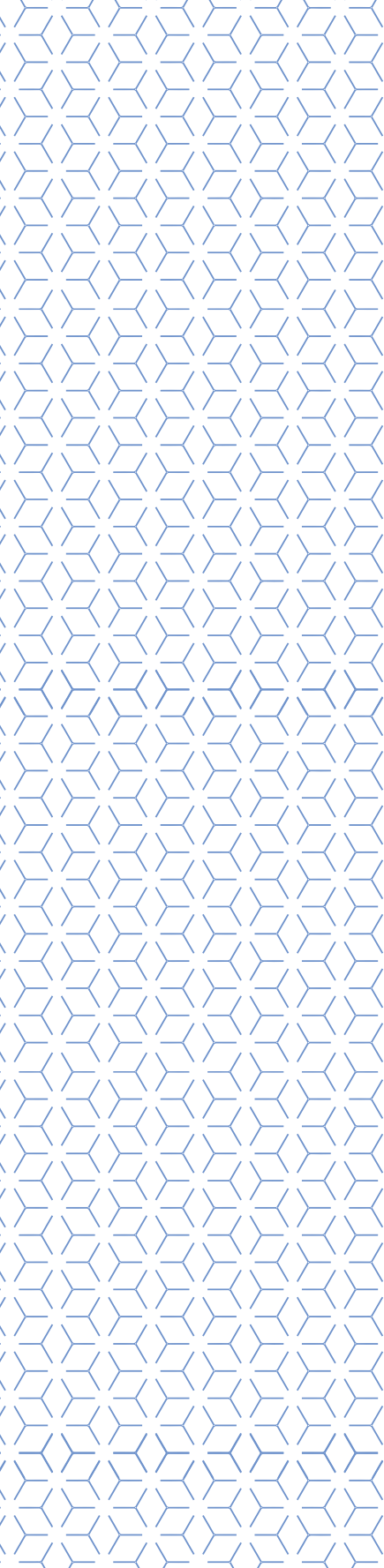
לסיכום, קשה עד בלתי אפשרי לתת ציון כולל אחד למכלול היהודי־ערבי בישראל 2017. הממצאים מורים שמדובר במערכת בהפרעה; במוקד ה"רעש" נמצאים ה(אי)־שוויון האזרחי והגדרת ישראל "מדינה יהודית". הגדרה זו נדחית בידי חלק גדול מהערבים, בשל עמדה עקרונית או בגלל תחושות קיפוח ודחייה עמוקות שהתפתחו לאורך השנים בעקבות האפליה, העולה בבירור מקובץ הנתונים הסטטיסטיים ואשר אפילו בציבור היהודי יש רוב למכירים בה.

לעומת זאת, רוב היהודים אזרחי ישראל מעוניינים כיום לחזק את בעלותם הלאומית על המדינה, תהא הפרשנות הניתנת ליהודיות המדינה אשר תהא. הם אינם מעוניינים בעליל בשיתוף של הערבים בתהליכים אסטרטגיים של קביעת מדיניות וקבלת החלטות. יתר על כן, במישור העקרוני רוב הציבור היהודי אינו רואה כאפשרי מצב שהערבים יהיו אזרחים נאמנים למדינת ישראל ובעת ובעונה אחת ישמרו על זהותם הלאומית הנבדלת, שלא כמו, למשל, הקבלה כעניין מובן מאליו שיהודים החיים בתפוצות יגדירו את עצמם הן כיהודים והן כאמריקנים, צרפתים, בריטים או כיוצא באלה.

אפשר כמובן שעמדה זו של היהודים כלפי הערבים תשתנה אם הסכסוך הישראלי־פלסטיני ייפתר. אבל עד אז ההערכה, בעיקר בקרב האזרחים הערבים, היא שמערכת היחסים בין היהודים לערבים בישראל מידרדרת, אף שהייצוג הערבי בשירות הציבורי, למשל, נמצא במגמת עלייה ולמרות ההשקעה הרבה, הגדלה לאט אך בהתמדה, של משאבים ממשלתיים ביישובים הערביים. מאיר עיניים במיוחד בהקשר זה הוא הממצא שהן היהודים והן הערבים סבורים כי הוגנות ושוויון מצד מוסדות המדינה לא יביאו את המיעוט הערבי להסכין עם האופי היהודי של המדינה, אולי משום שבמצב העכשווי הוגנות ושוויון נתפסים בעיני הציבור הערבי כחלום באספמיה, ומשום שהצד היהודי, חרף היותו בעל הכוח במערכת הישראלית, עדיין פועל מתוך תחושה של מיעוט הנתון לאיום קיומי במרחב הגאוגרפי מסביב, שם הרוב ערבי ועוין. ועם כל זה תהיה זו טעות שלא להביא בחשבון את הרצון הבולט של

הציבור הערבי להשתלב בחיי המדינה ואת הנכונות של היהודים – גם אם היא מוגבלת – לפעול באמות מידה שוויוניות, למשל במה שקשור לתקצוב ולתעסוקה.

האם האזרחים היהודים והערבים שרויים במערכת נסיבתית או שמא מדובר בעמדות עקרוניות, ששינוי נסיבות לא ילווה בהתמרתן? במילים אחרות, האם הקיפוח והאי־שוויון המתמשכים הם שגורמים ל־אי־נכונות של המיעוט הערבי לקבל את ישראל במתכונתה הנוכחית כמדינה יהודית ודמוקרטית? והאם סכסוך הדמים הישראלי־הערבי המתמשך, הטרור החוזר וההזדהות של חלקים גדולים בציבוריות הערבית עם העמדות של הצד הפלסטיני, גם אם לא בהכרח עם הגדרה עצמית פלסטינית, הם שמביאים את הציבור היהודי להביע דעות לא־דמוקרטיות כאשר הם נשאלים על אזרחי ישראל הערבים? תשובות לשאלות מהותיות אלה יוכלו להיות רק ביום שבו הציבור היהודי והציבור הערבי יזכו לשוויון מלא ביניהם במדינה, ורק אחרי שהסכסוך ושפיכות הדמים יבואו אל קצם.

נספחים

נספח 1 / התפלגות התשובות בסקר (%, יהודים וערבים)

דיון
בעמ' 36

1. באיזו מידה אתה מרגיש את עצמך חלק מהחברה הישראלית?

ערבים	יהודים	
19.2	52.9	במידה רבה מאוד
34.8	29.1	במידה די רבה
33.2	13.8	במידה די מעטה
12.6	2.5	בכלל לא
0.2	1.7	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	100	סך הכול

דיון
בעמ' 37

2. לדעתך, עד כמה הערבים אזרחי ישראל מרגישים כיום חלק מהחברה הישראלית? (יהודים)

יהודים	
10.0	במידה רבה מאוד
19.9	במידה די רבה
49.6	במידה די מעטה
13.0	בכלל לא
7.5	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	סך הכול

3. לדעתך, עד כמה היהודים רואים כיום בערבים אזרחי ישראל חלק מהחברה הישראלית? (ערבים)

דיון
בעמ' 37

ערבים	
5.4	במידה רבה מאוד
23.2	במידה די רבה
46.6	במידה די מעטה
22.2	בכלל לא
2.6	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	סך הכול

4. לדעתך, האם ככלל, בשנים האחרונות, בעיקר מאז אירועי אוקטובר 2000, יחסם של הערבים אזרחי ישראל למדינת ישראל בהשוואה ליחסם אליה בעבר הוא חיובי יותר או שלילי יותר? (יהודים)

דיון
בעמ' 69

יהודים	
3.0	הרבה יותר חיובי
10.3	קצת יותר חיובי
30.6	קצת יותר שלילי
29.3	הרבה יותר שלילי
18.2	לא חל בשנים האחרונות שום שינוי ביחסם למדינה
8.6	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	סך הכול

דיון
בעמ' 69

5. באופן אישי, האם בשנים האחרונות, בעיקר מאז אירועי אוקטובר 2000, הרגשתך כלפי מדינת ישראל היא, ככלל, חיובית יותר או שלילית יותר? (ערבים)

ערבים	
9.2	הרבה יותר חיובית
13.2	קצת יותר חיובית
20.6	קצת יותר שלילית
22.2	הרבה יותר שלילית
32.4	לא חל בשנים האחרונות שום שינוי ביחסי למדינה
2.4	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	סך הכול

דיון
בעמ' 27

6. האם אתה רואה את עצמך בעיקר כ: (יהודים)

יהודים	
38.2	ישראלי
29.0	יהודי
3.8	מזרחי/אשכנזי/מעורב
23.5	חילוני, מסורתי, דתי, חרדי
4.8	כולם באותה מידה (לא הוקרא)
0.4	אף אחד מהם (לא הוקרא)
0.3	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	סך הכול

7. האם אתה רואה את עצמך בעיקר כ: (ערבים)

ערבים	
9.6	ישראלי
13.8	פלסטיני
38.8	ערבי
33.8	מוסלמי/נוצרי/דרוזי
1.6	כולם באותה מידה (לא הוקרא)
1.4	אף אחד מהם (לא הוקרא)
1.0	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	סך הכול

8. להרגשתך, האם היחסים בין אזרחי ישראל היהודים ואזרחי ישראל הערבים הם כיום:

ערבים	יהודים	
7.4	2.0	טובים מאוד
22.8	13.7	טובים
42.2	50.7	ככה־ככה
19.4	20.8	רעים
7.8	10.5	רעים מאוד
0.4	2.3	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	100	סך הכול

דיון
בעמ' 86

9. ואיך היחסים האלה היום בהשוואה ליחסים שהיו בין האזרחים היהודים והאזרחים הערבים בשנים הראשונות של המדינה?

ערבים	יהודים	
7.8	11.5	הרבה יותר טובים מאשר בשנים הראשונות של המדינה
15.4	18.1	קצת יותר טובים
23.8	18.8	לא יותר טובים ולא יותר רעים
26.6	18.9	קצת יותר רעים
21.4	13.1	הרבה יותר רעים
5.0	19.6	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	100	סך הכול

דיון
בעמ' 51

10. לדעתך, למי יש קשר חזק יותר לארץ – ליהודים או לערבים?

ערבים*	יהודים	
44.5	27.3	הקשר לארץ של שני העמים חזק באותה מידה
6.6	66.3	ליהודים יש קשר חזק יותר
46.6	4.1	לערבים יש קשר חזק יותר
0.5	0.4	לשני הצדדים אין קשר לארץ (לא הוקרא)
1.8	1.9	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	100	סך הכול

* נתוני הערבים לשאלה זו הם מסקר מדד השלום, פברואר 2017. השאלה בסקר הוצגה בתרגום אחר של המילה "קשר", בגלל הרבי-משמעות של "קשר לארץ", שיצר, ככל הנראה, תרגום הביטוי בשאלון שלנו כאן.

דיון
בעמ' 78

11. לדעתך, האם צריך לחייב את המדינה לשתף אנשי מקצוע ערבים בקבלת החלטות בגופים ציבוריים?

ערבים	יהודים	
71.0	32.8	כן, צריך לחייב את המדינה לשתף אנשי מקצוע ערבים בהחלטות הנוגעות לכלל הציבור בישראל
15.6	25.6	כן, צריך לחייב את המדינה לשתף אנשי מקצוע ערבים בהחלטות, אבל רק באלה הנוגעות לציבור הערבי
11.2	38.0	לא, לא צריך לחייב בכלל את המדינה לשתף אנשי מקצוע ערבים בקבלת החלטות בגופים ציבוריים
2.2	3.6	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	100	סך הכול

12.1.6-12.1.1 האם התכונות הבאות נכונות או לא נכונות לגבי הערבים בישראל? (יהודים)

דיון
בעמ' 99

סך הכול	לא יודע/ מסרב להשיב (לא הוקרא)	נכון מאוד	די נכון	לא כל כך נכון	לגמרי לא נכון		
100	9.0	14.6	25.3	32.5	18.6	מרחיקים מעצמם כל מי שאינו ערבי	12.1.1
100	17.0	14.1	29.9	21.3	17.7	נדיבים	12.1.2
100	13.8	5.8	19.8	32.8	27.8	ישרים	12.1.3
100	9.5	5.3	18.3	31.4	35.5	מייחסים חשיבות רבה לחיי כל אדם	12.1.4
100	7.9	8.2	30.4	36.3	17.2	מודרניים	12.1.5
100	8.6	24.9	26.4	31.4	8.7	אלימים	12.1.6

דיון
בעמ' 99

12.2.1-12.2.6 האם התכונות הבאות נכונות או לא נכונות לגבי היהודים בישראל? (ערבים)

סך הכול	לא יודע/ מסרב להשיב (לא הוקרא)	נכון מאוד	די נכון	לא כל כך נכון	לגמרי לא נכון		
100	2.6	15.0	34.4	29.2	18.8	מרחיקים מעצמם כל מי שאינו ערבי	12.2.1
100	7.2	8.4	35.4	21.6	27.4	נדיבים	12.2.2
100	4.2	13.2	40.2	22.6	19.8	ישרים	12.2.3
100	1.6	30.0	35.8	21.2	11.4	מייחסים חשיבות רבה לחיי כל אדם	12.2.4
100	3.4	45.0	37.2	9.2	5.2	מודרניים	12.2.5
100	3.8	15.2	35.4	26.8	18.8	אלימים	12.2.6

13. זהות: ערבים (ראו בנספח 2, עמ' 178)

14. לדעתך, האם היהדות היא:

ערבים	יהודים	
30.6	22.0	רק דת
12.8	3.9	רק לאום
51.0	72.7	גם דת וגם לאום
5.6	1.4	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	100	סך הכול

דיון
בעמ' 55

דיון
בעמ' 32

15. כל חברה בעולם מתחלקת לקבוצות חזקות וקבוצות חלשות. לאיזו קבוצה בחברה הישראלית אתה מרגיש שייך?

ערבים	יהודים	
17.8	38.1	לקבוצה חזקה
28.4	40.4	לקבוצה די חזקה
25.8	10.4	לקבוצה די חלשה
24.0	5.4	לקבוצה חלשה
4.0	5.7	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	100	סך הכול

16. האם אתה תומך או מתנגד לכך שכל אזרח, יהודי או ערבי, שהוא בגיל המתאים ופטור משירות צבאי יהיה חייב על פי חוק בשירות אזרחי?

דיון
בעמ' 80

ערבים	יהודים	
27.0	69.7	תומך לחייב בשירות אזרחי כל אזרח בגיל המתאים שפטור משירות צבאי
11.2	8.2	תומך לחייב בשירות אזרחי רק יהודים בגיל המתאים שפטורים משירות צבאי
56.8	17.5	מתנגד לחייב בשירות אזרחי אזרח בגיל המתאים שפטור משירות צבאי
5.0	4.6	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	100	סך הכול

דיון
בעמ' 62

17. לדעתך, האם שלטונות ישראל נהגו לאורך השנים בערבים אזרחי המדינה באופן שוויוני והוגן?

ערבים	יהודים	
36.6	19.2	בכלל לא
40.6	33.1	במידה מעטה בלבד
16.0	22.6	במידה די רבה
4.4	19.4	במידה רבה מאוד
2.4	5.7	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	100	סך הכול

דיון
בעמ' 34

18. לדעתך, האם אפשרי או לא אפשרי שערבי אזרח ישראל שמרגיש חלק מן העם הפלסטיני יהיה גם אזרח נאמן למדינת ישראל? (יהודים)

יהודים	
8.5	בטוח שאפשרי
20.9	חושב שאפשרי
26.1	חושב שלא אפשרי
41.9	בטוח שלא אפשרי
2.6	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	סך הכול

דיון
בעמ' 77

19.1. האם אתה תומך או מתנגד לצירוף של מפלגות ערביות לממשלה, כולל מינוי של שרים ערבים? (יהודים)

יהודים	
43.2	מאוד מתנגד
23.1	די מתנגד
22.2	די תומך
7.6	מאוד תומך
3.9	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	סך הכול

19.2. האם אתה תומך או מתנגד לכך שהמפלגות הערביות יסכימו להצטרף לממשלה, כולל מינוי של שרים ערבים? (ערבים)

דיון
בעמ' 77

ערבים	
6.8	מאוד מתנגד
8.4	די מתנגד
37.4	די תומך
44.0	מאוד תומך
3.4	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	סך הכול

דיון
בעמ' 64

20. לדעתך, האם צריך לאפשר לערבים אזרחי ישראל: (יהודים)

יהודים	
29.2	לקנות קרקע בכל מקום בישראל
41.4	לקנות קרקע רק ביישובים ובשכונות של ערבים
24.7	בכלל לא צריך לאפשר לערבים לקנות קרקע בישראל
4.7	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	סך הכול

דיון
בעמ' 98

21. כשאתה במקום ציבורי בסביבה של יהודים, האם אתה מרגיש חופשי לדבר בערבית? (ערבים)

ערבים	
42.4	מרגיש מאוד חופשי
28.4	מרגיש די חופשי
17.0	מרגיש לא כל כך חופשי
11.6	מרגיש בכלל לא חופשי
0.6	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	סך הכול

22-31. האם אתה מסכים או לא מסכים עם המשפטים הבאים:

22. חברי הכנסת הערבים מייצגים היטב את המגזר הערבי מבחינת ההבדלים וההסכמות בתוך הציבור הערבי בישראל

דיון
בעמ' 43

ערבים	יהודים	
23.0	20.5	מאוד מסכים
33.4	14.4	די מסכים
18.2	24.2	לא כל כך מסכים
22.6	31.9	בכלל לא מסכים
2.8	9.0	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	100	סך הכול

23. אני מרגיש גאווה כשישראל זוכה בהישג חשוב, למשל בספורט או במדע

דיון
בעמ' 39

ערבים	יהודים	
37.4	73.5	מאוד מסכים
28.4	14.4	די מסכים
10.4	3.8	לא כל כך מסכים
19.4	5.3	בכלל לא מסכים
4.4	3.0	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	100	סך הכול

דיון
בעמ' 98

24. אני מעדיף לשתוק ולא לבטא את הדעה הפוליטית שלי בנוכחות אנשים שאני לא מכיר

ערבים	יהודים	
42.0	22.5	מאוד מסכים
15.0	20.0	די מסכים
11.6	16.8	לא כל כך מסכים
28.4	39.4	בכלל לא מסכים
3.0	1.3	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	100	סך הכול

דיון
בעמ' 63

25. בישראל צריכות להיות לאזרחים יהודים יותר זכויות מאשר לאזרחים הערבים (יהודים)

יהודים	
26.6	מאוד מסכים
13.6	די מסכים
23.2	לא כל כך מסכים
32.7	בכלל לא מסכים
3.9	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	סך הכול

דיון
בעמ' 61**26. המשטר בישראל הוא דמוקרטי גם לאזרחים הערבים**

ערבים	יהודים	
17.0	39.8	מאוד מסכים
28.0	27.5	די מסכים
21.6	19.3	לא כל כך מסכים
32.4	9.9	בכלל לא מסכים
1.0	3.5	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	100	סך הכול

27. הרשימה המשותפת מייצגת היטב את האזרחים הערביםדיון
בעמ' 45

ערבים	יהודים	
24.2	17.4	מאוד מסכים
32.2	14.7	די מסכים
18.6	21.7	לא כל כך מסכים
19.6	31.4	בכלל לא מסכים
5.4	14.8	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	100	סך הכול

דיון
בעמ' 91

28. אפילו אם הערבים מתאימים יותר ללימודים או לעבודה, יהודים תמיד מתקבלים לפניהם (ערבים)

ערבים	
60.0	מאוד מסכים
19.4	די מסכים
5.6	לא כל כך מסכים
12.0	בכלל לא מסכים
3.0	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	סך הכול

דיון
בעמ' 91

29. בישראל צריך קודם כול לתת עבודה ליהודים ורק אחר כך לערבים (יהודים)

יהודים	
26.8	מאוד מסכים
9.7	די מסכים
23.9	לא כל כך מסכים
35.6	בכלל לא מסכים
4.0	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	סך הכול

30. החלטות גורליות למדינה בנושאי שלום וביטחון צריכות להתקבל ברוב יהודי (יהודים)

דיון
בעמ' 75

יהודים	
65.8	מאוד מסכים
15.2	די מסכים
7.6	לא כל כך מסכים
8.0	בכלל לא מסכים
3.4	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	סך הכול

31. צריך ללמד בכל בתי הספר בישראל את נקודות המבט של היהודים ושל הערבים בנוגע להיסטוריה של הסכסוך ביניהם

דיון
בעמ' 82

ערבים	יהודים	
62.6	48.3	מאוד מסכים
15.0	22.7	די מסכים
6.6	6.5	לא כל כך מסכים
12.8	16.7	בכלל לא מסכים
3.0	5.8	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	100	סך הכול

דיון
בעמ' 56

32. לדעתך, האם מדינת ישראל יכולה או לא יכולה להיות באותו זמן גם מדינה יהודית לגמרי וגם מדינה דמוקרטית לגמרי?

ערבים	יהודים	
26.0	33.2	בטוח שיכולה
25.8	25.9	חושב שיכולה
13.0	20.5	חושב שלא יכולה
30.4	17.5	בטוח שלא יכולה
4.8	2.9	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	100	סך הכול

דיון
בעמ' 103

33.1. האם יש לך חברים ערבים בפייסבוק? (יהודים)

יהודים	
31.2	אין לי פייסבוק/לא משתמש בפייסבוק
5.0	יש לי הרבה חברים ערבים בפייסבוק
27.8	יש לי מעט חברים ערבים בפייסבוק
35.2	אין לי בכלל חברים ערבים בפייסבוק
0.8	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	סך הכול

דיון
בעמ' 103**33.2. האם יש לך חברים יהודים בפייסבוק? (ערבים)**

ערבים	
31.6	אין לי פייסבוק/לא משתמש בפייסבוק
15.6	יש לי הרבה חברים יהודים בפייסבוק
31.4	יש לי מעט חברים יהודים בפייסבוק
21.0	אין לי בכלל חברים יהודים בפייסבוק
0.4	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	סך הכול

34-39. האם אתה מסכים או לא מסכים עם המשפטים הבאים:

34. חשוב שמדינת ישראל תהיה חזקה מבחינה ביטחוניתדיון
בעמ' 54

ערבים	יהודים	
67.4	93.8	מאוד מסכים
16.6	4.5	די מסכים
4.0	0.2	לא כל כך מסכים
5.4	0.8	בכלל לא מסכים
6.6	0.7	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	100	סך הכול

דיון
בעמ' 59

35. יש לקחת את זכות ההצבעה בבחירות ממי שלא מסכים להצהיר שישראל היא מדינת הלאום של העם היהודי (יהודים)

יהודים	
43.4	מאוד מסכים
14.8	די מסכים
16.2	לא כל כך מסכים
21.8	בכלל לא מסכים
3.8	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	סך הכול

דיון
בעמ' 48

36. ועדת המעקב העליונה מייצגת היטב את הערבים אזרחי ישראל

ערבים	יהודים	
20.6	9.6	מאוד מסכים
34.0	13.1	די מסכים
15.2	17.1	לא כל כך מסכים
14.0	14.1	בכלל לא מסכים
16.2	46.1	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	100	סך הכול

37. מדינת ישראל צריכה לתת תקציבים שווים ליישובים יהודיים וליישובים ערביים (יהודים)

דיון
בעמ' 70

יהודים	
31.2	מאוד מסכים
26.9	די מסכים
14.7	לא כל כך מסכים
23.3	בכלל לא מסכים
3.9	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	סך הכול

38. המדינה צריכה לדאוג לכך שבשירות הציבורי יהיה לערבים אזרחי ישראל ייצוג לפי חלקם היחסי באוכלוסייה

דיון
בעמ' 71

ערבים	יהודים	
79.6	24.8	מאוד מסכים
11.0	28.2	די מסכים
3.4	18.4	לא כל כך מסכים
5.2	22.0	בכלל לא מסכים
0.8	6.6	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	100	סך הכול

דיון
בעמ' 76

39. החלטות גורליות למדינה בנושאי שיטת הממשל ומבנה הכלכלה והחברה צריכות להתקבל ברוב יהודי (יהודים)

יהודים	
55.2	מאוד מסכים
17.4	די מסכים
13.9	לא כל כך מסכים
9.9	בכלל לא מסכים
3.6	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	סך הכול

40. באיזו מידה אתה חושש שאתה או בני משפחתך תיפגעו מפשע אלים באזור מגוריכם?

ערבים	יהודים	
33.8	9.4	חושש במידה רבה מאוד
13.2	12.5	חושש במידה די רבה
25.4	37.2	חושש במידה די מעטה
27.6	39.9	בכלל לא חושש
0.0	1.0	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	100	סך הכול

41-46. האם אתה מסכים או לא מסכים עם המשפטים הבאים:

4.1.1. אני משתדל שלא להיכנס ליישובים ערביים בשטח ישראל (יהודים)

דיון
בעמ' 95

יהודים	
21.1	בכלל לא מסכים
18.8	לא כל כך מסכים
20.1	די מסכים
38.4	מאוד מסכים
1.6	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	סך הכול

4.1.2. אני משתדל שלא להיכנס ליישובים יהודיים (ערבים)

דיון
בעמ' 95

ערבים	
75.4	בכלל לא מסכים
8.4	לא כל כך מסכים
10.6	די מסכים
5.0	מאוד מסכים
0.6	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	סך הכול

דיון
בעמ' 66

42. רצוי להוסיף ללוח השנה הישראלי חג חדש שיציין את האזרחות המשותפת של כל אזרחי ישראל, יהודים וערבים

ערבים	יהודים	
24.2	52.1	בכלל לא מסכים
5.4	12.7	לא כל כך מסכים
25.0	18.7	די מסכים
41.6	12.4	מאוד מסכים
3.8	4.1	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	100	סך הכול

דיון
בעמ' 41

43.1. כדי לשמור על הזהות היהודית עדיף שהיהודים והערבים בישראל יחיו בנפרד אלה מאלה (יהודים)

יהודים	
25.0	בכלל לא מסכים
20.0	לא כל כך מסכים
16.6	די מסכים
35.7	מאוד מסכים
2.7	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	סך הכול

43.2. כדי לשמור על הזהות הערבית עדיף שהערבים והיהודים בישראל יחיו בנפרד אלה מאלה (ערבים)

דיון
בעמ' 41

ערבים		
64.6	בכלל לא מסכים	
12.0	לא כל כך מסכים	
9.6	די מסכים	
12.4	מאוד מסכים	
1.4	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)	
100	סך הכול	

44. המדינה צריכה להכין ולהוציא לפועל תכנית כוללת לסגירת הפערים בין האזרחים הערבים לאזרחים היהודים

דיון
בעמ' 73

ערבים	יהודים	
5.4	20.0	בכלל לא מסכים
3.0	11.6	לא כל כך מסכים
10.2	29.1	די מסכים
80.2	34.8	מאוד מסכים
1.2	4.5	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	100	סך הכול

דיון
בעמ' 58

45. לישראל יש הזכות להיות מוגדרת מדינת הלאום של העם היהודי (ערבים)

ערבים	
59.0	בכלל לא מסכים
8.4	לא כל כך מסכים
12.6	די מסכים
13.8	מאוד מסכים
6.2	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	סך הכול

דיון
בעמ' 53

46. רוב הערבים אזרחי ישראל לא השלימו עם קיומה ותומכים בחיסולה (יהודים)

יהודים	
18.2	בכלל לא מסכים
24.3	לא כל כך מסכים
21.5	די מסכים
31.0	מאוד מסכים
5.0	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	סך הכול

47. לדעתך, האם יחס שוויוני והוגן מצד המדינה יאפשר לאזרחים הערבים לקבל את הגדרתה של ישראל כמדינת הלאום של העם היהודי?

דיון
בעמ' 65

ערבים	יהודים	
11.2	11.2	בטוח שכן
17.8	27.6	חושב שכן
19.8	24.4	חושב שלא
44.2	31.7	בטוח שלא
7.0	5.1	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	100	סך הכול

48. האם אתה עובד או עבדת בעבר במקום שיש בו גם עובדים יהודים וגם עובדים ערבים?

דיון
בעמ' 92

ערבים	יהודים	
74.2	68.8	כן
25.6	30.5	לא
0.2	0.7	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	100	סך הכול

דיון
בעמ' 92

49. איך היית מגדיר את היחסים בין העובדים היהודים לעובדים הערבים במקום העבודה הזה? (עבדו/עובדים במקום שיש בו גם עובדים יהודים וגם עובדים ערבים)

ערבים	יהודים	
65.5	43.3	מאוד טובים
29.4	46.2	די טובים
3.2	7.1	לא כל כך טובים
1.1	2.3	בכלל לא טובים
0.8	1.1	לא יודע/מסרב להשיב (לא הוקרא)
100	100	סך הכול

נספח 2 / ההרכב החברתי-דמוגרפי והגדרות עצמיות (% , מדגם 2017)

מין	יהודים	ערבים
גברים	49.5	51.6
נשים	50.5	48.4
סך הכול	100	100

גיל	יהודים	ערבים
34-18	30.8	41.8
54-35	35.0	38.8
+55	34.2	19.4
סך הכול	100	100

השכלה	יהודים	ערבים
יסודית או תיכונית חלקית	13.4	35.0
תיכונית מלאה, עם תעודת בגרות	20.6	21.2
על-תיכונית (סמינר למורים, בי"ס לאחיות, בי"ס להנדסאים)	14.6	11.0
ישיבה על-תיכונית	2.5	—
השכלה אקדמית חלקית (ללא תואר)	9.2	5.2
תואר אקדמי מלא, תואר ראשון ומעלה	36.3	25.6
לא יודע/מסרב להשיב	3.4	2.0
סך הכול	100	100

הכנסה חודשית למשק הבית ¹	יהודים	ערבים
מתחת לממוצע	43.3	44.0
כמו הממוצע	15.5	23.0
מעל הממוצע	26.8	28.0
לא יודע/מסרב להשיב/לא רלוונטי	14.4	5.0
סך הכול	100	100

דת	ערבים
מוסלמי	73.8
נוצרי	11.6
דרוזי	11.0
לא יודע/מסרב להשיב	3.6
סך הכול	100

1 ההכנסה הממוצעת שהוצגה בסקר זה למרואיינים הייתה בהתאם לנתוני למ"ס (נטו) לכל קבוצת אוכלוסייה.

להלן ההגדרה העצמית שהוצגה למרואיינים בבחירה בין 5 הגדרות זהות: "מבין 5 ההגדרות הבאות האם אתה רואה עצמך בעיקר כ...?":*

זהות (ערבים, בחירה בין 5 הגדרות)	מהמדגם הערבי	מהבדואים
ישראלי	9.0	5.4
פלסטיני	12.6	8.1
ערבי	39.6	20.3
(לפי הדת) מוסלמי/נוצרי/דרוזי	31.8	41.9
בדואי	3.6	23.0
כולם באותה מידה/אף אחד	2.2	1.3
לא יודע/מסרב להשיב	1.2	—
סך הכול	100	100

השתייכות עדתית (הגדרה עצמית)	יהודים
אשכנזי	41.0
מזרחי	16.0
ספרדי	22.6
מעורב/גם וגם (לא הוקרא)	8.9
לא אשכנזי ולא מזרחי/ישראלי (לא הוקרא)	6.9
אחר/לא יודע/מסרב להשיב	4.6
סך הכול	100

* לשאלה הישירה, "האם אתה בדואי?", 20.2% מהמוסלמים, שהם 14.8% מהמדגם, השיבו בחיוב.

יהודים	דתיות (הגדרה עצמית)
9.5	חרדי
3.1	תורני-לאומי (חרד"לי)
7.7	דתי-לאומי
12.0	מסורתי דתי
23.8	מסורתי לא-דתי
43.6	חילוני
0.3	לא יודע/מסרב להשיב
100	סך הכול

ערבים	דתיות (הגדרה עצמית)
5.0	מאוד דתי
25.2	דתי
50.2	מסורתי
18.1	בכלל לא דתי
0.8	לא יודע/מסרב להשיב
100	סך הכול

ערבים	יהודים	הצבעה בבחירות 2015 לכנסת
2.0	21.3	הליכוד
3.4	10.4	המחנה הציוני
1.4	14.4	יש עתיד
—	7.3	הבית היהודי
1.6	4.9	כולנו
1.0	2.4	ישראל ביתנו
2.0	3.1	מרצ
—	5.6	יהדות התורה
1.0	4.0	ש"ס
—	0.9	יחד
43.8	0.9	הרשימה המשותפת
0.2	3.3	מפלגה אחרת
43.6	21.5	לא הצבעתי/פתק לבן/מסרב להשיב
100	100	סך הכול

מחנה פוליטי (הגדרה עצמית)	יהודים	ערבים
ימין	30.4	4.8
ימין מתון	26.5	5.4
מרכז	23.3	19.8
שמאל מתון	11.1	16.8
שמאל	3.6	18.2
לא יודע/מסרב להשיב	5.1	35.0
סך הכול	100	100

יכולת לנהל שיחה בשפת ה"אחר"	יהודים (ניהול שיחה בערבית)	ערבים (ניהול שיחה בעברית)
לא יכול בכלל	73.7	4.0
יכול קצת/שיחה לא שוטפת	19.9	26.2
יכול לנהל שיחה שוטפת	6.1	69.4
לא יודע/מסרב להשיב	0.3	0.4
סך הכול	100	100

צוות המחקר

פרופ' תמר הרמן היא המנהלת האקדמית של מרכז גוטמן לחקר דעת קהל ומדיניות במכון הישראלי לדמוקרטיה, עמיתה בכירה במכון ופרופסור מן המניין למדע המדינה באוניברסיטה הפתוחה. מומחית לחקר דעת קהל ולחברה אזרחית ופוליטיקה חוץ־פרלמנטרית.

אלה הלר היא רכזת הסקרים של מרכז גוטמן לחקר דעת קהל ומדיניות במכון הישראלי לדמוקרטיה. בעבר שימשה מנהלת המחקר במכון הסקרים של "מודיעין אזרחי" וחוקרת בכירה במרכז המחקר והמידע של הכנסת. מומחית לסקרים ודעת קהל.

חנן כהן היה בעת עריכת הדוח חבר בצוות מרכז גוטמן לחקר דעת קהל ומדיניות במכון הישראלי לדמוקרטיה. בימים אלה הוא מסיים לכתוב את עבודת הדוקטור שלו במחלקה למדע המדינה באוניברסיטה העברית בירושלים בנושא יחסי יהודים־ערבים בפוליטיקה המקומית בערים המעורבות בישראל.

ציפי לזר־שואף היא חברה בצוות מרכז גוטמן לחקר דעת קהל ומדיניות במכון הישראלי לדמוקרטיה, בעלת תואר שני בסוציולוגיה ואנתרופולוגיה מאוניברסיטת בן־גוריון בנגב ודוקטורנטית בתכנית למדע, טכנולוגיה וחברה באוניברסיטת בראילן. עוסקת בשיטות מחקר כמותניות, סוציולוגיה של הידע, מחקרי BIG DATA (נתוני עתק) וחקר השיח באינטרנט.

פאדי עומר הוא חבר בצוות מרכז גוטמן לחקר דעת קהל ומדיניות במכון הישראלי לדמוקרטיה, דוקטורנט בחוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה באוניברסיטת חיפה. תחומי העניין שלו הם שיטות מחקר כמותניות, חקר החברה הערבית בישראל וחקר ארגונים.

המכון הישראלי לדמוקרטיה הוא מוסד עצמאי א־מפלגתי, מחקרי ויישומי, הפועל בזירה הציבורית הישראלית בתחומי הממשל, הכלכלה והחברה. יעדיו הם חיזוק התשתית הערכית והמוסדית של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, שיפור התפקוד של מבני הממשל והמשק, גיבוש דרכים להתמודדות עם אתגרי הביטחון מתוך שמירה על הערכים הדמוקרטיים וטיפול שותפות ומכנה משותף אזרחי בחברה הישראלית רבת הפנים.

לצורך מימוש יעדים אלו חוקרי המכון שוקדים על מחקרים המניחים תשתית רעיונית ומעשית לדמוקרטיה הישראלית. בעקבותיהם מגובשות המלצות מעשיות לשיפור התפקוד של המשטר במדינת ישראל ולטיפול חזון ארוך טווח של תרבות דמוקרטית נכונה לחברה הישראלית ולמגוון הזהויות שבה. המכון שם לו למטרה לקדם בישראל שיח ציבורי מבוסס ידע בנושאים שעל סדר היום הלאומי, ליזום רפורמות מבניות, פוליטיות וכלכליות ולשמש גוף מיעץ למקבלי ההחלטות ולציבור הרחב.

שותפות בעירבון מוגבל הוא מחקר תקופתי הבוחן את מערכת היחסים של היהודים והערבים בישראל. השנה בחרנו להתייחס למערכת יחסים זו בשלוש רמות - רמת המדינה, רמת החברה והרמה הבין-אישית - וכללנו שאלות על הזהות הלאומית האישית, תפיסת הבעלות על הארץ, הוגנת המדינה כלפי קבוצת המיעוט הילידי הערבי, הנכונות לחלוקת משאבים ולשותפות בתהליכי קבלת החלטות, סטראוטיפים הדדיים, ועוד.

התכנית ליחסי יהודים-ערבים שואפת לקדם שותפות אזרחית רב-ממדית בין יהודים לערבים המבוססת בראש ובראשונה על ערך השוויון. מחקרי התכנית מכוונים לאיתור החסמים בדרך לשותפות שוויונית מעין זו ולזיהוי הגורמים שיתרמו לקידומה. התפיסה העומדת ביסוד המאמץ המחקרי היא שדרושה התבוננות פנימית מעמיקה בחברה הערבית, בד בבד עם איתור ואבחון המוקדים החיצוניים שעשויים לסייע להשתלבות מלאה של האזרחים הערבים בזירה האזרחית, החברתית והפוליטית בישראל. התכנית שואפת לבסס את המכון הישראלי לדמוקרטיה כמוקד ידע משמעותי בסוגיות הרלוונטיות לקידום יחסי יהודים-ערבים, מתוך התמקדות בקידום ערכי הדמוקרטיה כפי שהם באים לידי ביטוי ביחסי רוב ומיעוט.

מרכז גוטמן לחקר דעת קהל ומדיניות הוקם במתכונתו הנוכחית בשנת 1998, כאשר מכון גוטמן למחקר חברתי שימושי עבר למכון הישראלי לדמוקרטיה. המכון המקורי הוקם בשנת 1949 בידי פרופ' אליהו (לואי) גוטמן כמרכז חלוצי למחקרי דעת קהל וקידום מתודולוגיה במדעי החברה. יעדו של מרכז גוטמן הוא להעשיר את הדיון הציבורי בסוגיות מדיניות ציבורית באמצעות מידע השאוב מבסיסי הנתונים של המרכז ומסקרי דעת הקהל שהוא עורך.

הספר הוא תוצר של שיתוף פעולה בין התכנית ליחסי יהודים-ערבים ומרכז גוטמן.

נובמבר 2017

מחיר מומלץ: 82 ש"ח

מסת"ב 978-965-519-209-4

www.idi.org.il | | |

0 4500001163 2
דאגאקוד 450-1163